σημειώσεις της στέπας

κρίσεις για την εποχή

Sylvia Federici | George Caffentzis | Massimo De Angelis
Anselm Jappe | Raj Patel | Seth Tobocman | κ.ά.

εκδόσεις των ξένων

σημειώσεις της στέπας

κρίσεις για την εποχή

Σημειώσεις της Στέπας ★ Εκδόσεις των Ξένων
Μάιος 2011, Θεσσαλονίκη
Οι μεταφράσεις έγιναν από τους Λ. Γ., Ν. Ν., Ε. Π.

Περιεχόμενα

Editorial

Τι συνδέει τη Φουκουσίμα με τη Βόρειο Αφρική; Τη διάλυση των παραγωγικών δομών στην Ευρώπη με τις εξεγέρσεις της πείνας στην Ασία; Τα έργα “fast track” με την αγορά των ρύπων διοξειδίου του άνθρακα; Την απεργία πείνας των 300 μεταναστών με τις τειχισμένες πόλεις στην Κίνα; Τους πολέμους στην πρώην Γιουγκοσλαβία και τον εθνικισμό με τον πράσινο καπιταλισμό;

Στο τεύχος “Σημειώσεις της Στέπας” περιέχονται κείμενα των Sylvia Federici, George Caffentzis, Massimo De Angelis, Anselm Jappe, Raj Patel κ.ά. τα οποία κρίναμε ως απαραίτητους οδηγούς εξόδου από ένα περιβάλλον που κανοναρχείται από τα χτυπήματα που δεχόμαστε από παντού και στοιχειώνεται από θεωρίες συνωμοσίας και σύγχυσης καθώς ο σύγχρονος καπιταλισμός μετατρέπεται σε μια μηχανή μαζικής παραγωγής απελπισίας.

«Το σύστημα αυτό, μετά από πέντε αιώνες εκμετάλλευσης εκατομμυρίων ανθρώπων στον πλανήτη, μετά από ατέλειωτα λιβανίσματα ότι η επιστήμη θα διανοίξει την οδό της αέναης τελειοποίησης του ανθρωπίνου γένους, αποφάσισε τελικά ότι δεν είναι δουλειά του να προσφέρει λύσεις στα μεγάλα ανθρώπινα προβλήματα, πεπεισμένο σίγουρα ότι έχουμε τόσο έντονα ταυτιστεί με το κεφάλαιο, ότι έχουμε τόσο ανεπίστρεπτα χάσει κάθε ικανότητα και βούληση να δημιουργήσουμε οτιδήποτε εναλλακτικό προς το κεφάλαιο, που δεν θα μπορέσουμε να ξεχωρίσουμε το μέλλον του από το δικό μας, όσο κι αν μας έχει αποδείξει πόσο θεμελιακά καταστροφικό είναι για τη ζωή μας.»

εκδόσεις των ξένων,
Μάιος 2011

Sylvia Federici, George Caffentzis

Να ξαναχτίσουμε τη μυρμηγκοφωλιά τους;

Επιστολή προς τους ιάπωνες συντρόφους (22/4/2011)

Αγαπητοί σύντροφοι

Σας γράφουμε για να εκφράσουμε την αλληλεγγύη μας σε μια εποχή που είναι ακόμη νωπός ο πόνος από την απώλεια ή την εξαφάνιση δικών σας ανθρώπων και που θα πρέπει να φαντάζει αδύνατον το να ξαναφτιαχτεί η ζωή από τα συντρίμμια που άφησε ο σεισμός, το τσουνάμι και η διαρροή στους πυρηνικούς αντιδραστήρες. Σας γράφουμε επίσης για να σκεφτούμε μαζί σας τι μπορεί να σημαίνει η ιστορική αυτή στιγμή που σημαδεύεται από το πιο φρικτό πυρηνικό δυστύχημα, για το μέλλον μας, για την πολιτική των αντικαπιταλιστικών κοινωνικών κινημάτων, καθώς και για τα θεμελιώδη ζητήματα της καθημερινής αναπαραγωγής της ζωής.

Σχετικά με το μέλλον μας και την πολιτική των αντικαπιταλιστικών κινημάτων ένα είναι σίγουρο. Η παρούσα κατάσταση στην Ιαπωνία μπορεί δυνητικά να πλήξει την εμπιστοσύνη των ανθρώπων στο καπιταλισμό περισσότερο από οποιοαδήποτε συμφορά στον “υποανάπτυκτο” κόσμο και φυσικά πολύ περισσότερο από την προηγούμενη πυρηνική καταστροφή στο Τσερνομπίλ. Γιατί στη δική σας περίπτωση δεν μπορεί να εφαρμοστεί καμία από τις εξιλεωτικές δικαιολογίες που συνήθως επιστρατεύονται στις ανθρωπογενείς καταστροφές. Οι λιμοί στην Αφρική εύκολα αποδίδονται, εντελώς λανθασμένα αλλά πειστικά, στην έλλειψη κεφαλαίου και τεχνικού know-how, δηλαδή στην έλλειψη ανάπτυξης. Το δυστύχημα στο Τσερνομπίλ ανάγεται δήθεν στην τεχνοκρατική μεγαλομανία των συγκεντρωτικών σοσιαλιστικών κοινωνιών. Όμως ούτε η υπανάπτυξη, ούτε ο σοσιαλισμός μπορούν να κατηγορηθούν για ένα δυστύχημα στην Ιαπωνία του 21ου αιώνα, την τρίτη μεγαλύτερη καπιταλιστική οικονομία στον κόσμο με την πιο προηγμένη τεχνολογία του πλανήτη. Οι συνέπειες του σεισμού, του τσουνάμι και μοιραία, της βλάβης στους πυρηνικούς αντιδραστήρες δύσκολα θα αποδίδονταν στην έλλειψη καπιταλιστικής ανάπτυξης. Απεναντίας, αποτελούν την πιο ξεκάθαρη απόδειξη ότι ο χάι τεκ καπιταλισμός όχι μόνο δεν μας προστατεύει

από τις καταστροφές, αλλά εντείνει την απειλή κατά της ανθρώπινης ζωής φράζοντας ταυτόχρονα κάθε έξοδο διαφυγής. Γι' αυτό και τα γεγονότα στην Ιαπωνία είναι δυνητικά επικίνδυνα και απο-νομιμοποιητικά για τις παγκόσμιες καπιταλιστικές δομές εξουσίας. Η αλυσίδα των τήξεων που συνέβησαν ή αυτών που επαπειλούνται αποτελεί ενσάρκωση αυτού που επιφυλάσσει για μας ο καπιταλισμός, των κινδύνων στους οποίους μας εκθέτει χωρίς καμία μέριμνα για την επιβίωσή μας. Μας αποκαλύπτει ό,τι μπορούμε να περιμένουμε από ένα μέλλον όπου, από την Κίνα ως τις ΗΠΑ, η μία χώρα μετά την άλλη σχεδιάζουν τον πολλαπλασιασμό των πυρηνικών τους εγκαταστάσεων.

Γι' αυτό και γίνονται τόσα πολλά, τουλάχιστον στις ΗΠΑ, για να υποβαθμιστεί η σοβαρότητα της κατάστασης στις εγκαταστάσεις της Νταΐτσι στη Φουκουσίμα και να εξαφανιστούν από την κοινή θέα οι δραματικές καθημερινές εξελίξεις μέσα και έξω από το σταθμό.

Οι άνθρωποι των επιχειρήσεων και οι πολιτικοί γνωρίζουν πολύ καλά ότι η καταστροφή στη Φουκουσίμα αποτελεί βαρύτατο πλήγμα στην κοινωνική νομιμοποίηση της πυρηνικής ενέργειας και ως ένα βαθμό στη νομιμοποίηση της ίδιας της καπιταλιστικής παραγωγής. Αυτή τη στιγμή διεξάγεται μια τεράστια ιδεολογική εκστρατεία ώστε το πλήγμα αυτό να μην γίνει αφορμή για παγκόσμιο ξεσηκωμό ενάντια στην πυρηνική ενέργεια, ούτε, ακόμη περισσότερο, για διαδικασίες επαναστατικών αλλαγών. Το γεγονός ότι η πυρηνική καταστροφή στην Ιαπωνία λαμβάνει χώρα παράλληλα με την εξάπλωση των εξεργερσιακών κινημάτων στις πετρελαιοπαραγωγικές περιοχές της Βόρειας Αφρικής και της Μέσης Ανατολής αναμφισβήτητα επιτείνει την ανάγκη των κυριάρχων να μας πείσουν, με όλα τα στοιχεία εναντίον τους, ότι όλα είναι υπό έλεγχο. Όμως μακράν απέχει αυτό από την πραγματικότητα, το ξέρουμε καλά, όπως ξέρουμε ότι βιώνουμε μια κρίση ολοένα και βαθύτερη. Είμαστε μάρτυρες της "μη βιωσιμότητας" του ενεργειακού τομέα, του κύριου καπιταλιστικού τομέα από τη δεκαετία του 1970, στις δύο εκφάνσεις του, τα πυρηνικά και το πετρέλαιο.

Ίσως να βοηθούσε λοιπόν, στην προσπάθειά μας να κατανοήσουμε την κρίση, να εξετάσουμε τη συμφορά στη Φουκουσίμα μαζί με διάφορα άλλα σενάρια, έτσι δηλαδή όπως παρουσιάζεται στα δελτία ειδήσεων στις ΗΠΑ, σενάρια που φαινομενικά δεν έχουν τίποτε κοινό ούτε μεταξύ τους, ούτε με την πυρηνική καταστροφή.

- Λιβύη: Εκεί το ΝΑΤΟ και τα Ηνωμένα Έθνη συνεργάζονται με τον Καντάφι για να καταστείλουν την εξεγερμένη νεολαία, της οποίας τα αιτήματα για καλύτερες συνθήκες ζωής και περισσότερη ελευθερία μπορεί να θέσουν σε κίνδυνο την απρόσκοπτη ροή του πετρελαίου.
- Ακτή Ελεφαντοστού: Εκεί, στρατιώτες της Γαλλίας, των Ηνωμένων Εθνών και της Africom (του στρατιωτικού βραχίονα των ΗΠΑ στην Αφρική) ένωσαν τις

δυνάμεις τους για να φυτέψουν στην κυβέρνηση έναν αξιωματούχο της Παγκόσμιας Τράπεζας, ειδική επιλογή της ΕΕ, για τον έλεγχο της πιο σημαντικής χώρας στη Δυτική Αφρική μετά τη Νιγηρία και τη δημιουργία μιας στέρεας γέφυρας, ελεγχόμενης από την Africom, που να συνδέει τα πετρελαϊκά κοιτάσματα της Νιγηρίας με αυτά της Αλγερίας και του Τσαντ.

– Μπαχρέιν: Εκεί, καλούν το στρατό της Σαουδικής Αραβίας να πνίξει στο αίμα διαδηλώσεις για τη δημοκρατία.

Σε αυτό το πλαίσιο, η καταστροφή στη Φουκοσίμα δεν αποτελεί απειλή για το διεθνές κεφάλαιο επειδή πολλοί άνθρωποι θα αναπτύξουν καρκίνο, λευχαιμία, θα χάσουν τα σπίτια τους, τα μέσα της επιβίωσής τους, θα δουν τη γη και το νερό μολυσμένα για τα επόμενα χιλιάδες χρόνια. Ο κίνδυνος για το διεθνές κεφάλαιο είναι ο εξής: Υποχωρώντας μπρος στις λαϊκές κινητοποιήσεις, οι κυβερνήσεις θα προσπαθήσουν να εγκαθιδρύσουν νέους κανονισμούς και νέα σχέδια για πυρηνικούς σταθμούς, ενώ την επομένη της καταστροφής στη Φουκουσίμα οι πυρηνικές μετοχές θα πέσουν κατακόρυφα, προσβάλλοντας έτσι σφοδρά για τις επόμενες δεκαετίες μια από τις κύριες πηγές καπιταλιστικής συσσώρευσης. Αυτές οι ανησυχίες εξηγούν τις επαίσχυντες δηλώσεις που μεταδόθηκαν ενορχηστρωμένα τις τελευταίες εβδομάδες (από το Παρίσι στη Ρώμη και από κει στην Ουάσινγκτον), που λένε, ούτε λίγο ούτε πολύ, ότι η πυρηνική ενέργεια είναι μονόδρομος, αλλά και ότι απουσιάζει κάθε διεθνής βοήθεια προς τους πληθυσμούς που ζουν κοντά στους αντιδραστήρες με το λιωμένο καύσιμο. Πού είναι τα αεροσκάφη που μεταφέρουν τρόφιμα, φάρμακα και κουβέρτες; Πού είναι οι γιατροί, οι νοσοκόμες και οι μηχανικοί; Πού είναι τα Ηνωμένα Έθνη, που τόσο πρόθυμα πολεμούν στην Ακτή του Ελεφαντοστού; Μάταια αναρωτιόμαστε. Είναι σαφές ότι, όσον αφορά την ΕΕ και τις ΗΠΑ, η γραμμή είναι να γίνει ό,τι είναι δυνατόν ώστε να μην εγγραφεί στη συνείδηση του κόσμου η πυρηνική συμφορά, μην τυχόν και προξενηθεί παγκόσμια αποστροφή προς την πυρηνική ενέργεια και προς όλους εκείνους που εν γνώσει τους εξέθεσαν τόσο πολλούς ανθρώπους στους κινδύνους της.

Υπάρχει ωστόσο και ένα ακόμη στοιχείο στην αντίδραση των πολιτικών στη συγκυρία. Στις αντιδράσεις, κυρίως των αμερικανών πολιτικών, στο τσουνάμι και την πυρηνική καταστροφή στην Ιαπωνία, παρατηρούμε πώς, με τον πιο εξώφθαλμο τρόπο, ξεκινά μια εποχή όπου ο καπιταλισμός απεκδύεται κάθε πρόφαση ανθρωπιστική και αρνείται κάθε δέσμευση για την προστασία της ανθρώπινης ζωής. Ένα μήνα μετά την εκδήλωσή της, η καταστροφή που εκτυλίσσεται στην Ιαπωνία έχει ήδη καταχωνιαστεί σε μια γωνία των βραδινών ειδήσεων, όπως αποσιωπάται πλέον και οτιδήποτε έχει σχέση με την πετρελαιοκηλίδα στον Κόλπο του Μεξικού. Κι όχι μόνον αυτό, αλλά ακούμε επανειλημμένα ότι οι καταστροφές είναι αναπόφευκτες, ότι καμία ενεργειακή λύση δεν είναι ασφαλής, ότι εν τέλει μαθαίνουμε από τις καταστροφές, ότι δεν υπάρχει λόγος να κάνουμε πίσω, και ότι

–άκουσον, άκουσον– δεν είναι όλα μαύρα, αφού στο κάτω-κάτω όταν χάνει το Τόκυο, κερδίζει η Οσάκα!

Πρόκειται για το ίδιο δόγμα που μας σέρβιραν στις συζητήσεις για τη χρηματοπιστωτική κρίση. Οι ειδικοί σήμερα συμφωνούν ότι είναι αδύνατον να αποτρέψεις τις μεγάλες οικονομικές κρίσεις, αφού, όσο έξυπνες και να είναι οι κυβερνητικές ρυθμίσεις, οι τραπεζίτες ξέρουν και τις παρακάμπτουν. Όπως είπε ο Πωλ Ρόμερ, καθηγητής οικονομικών στο Στάνφορντ, σε μια συνέντευξή του στους *New York Times* στις 11 Μαρτίου 2011: "Κάθε δεκαετία περίπου, το ισχύον σύστημα χρηματοπιστωτικών ρυθμίσεων οδηγείται σε συστημική χρηματοπιστωτική κρίση". Με άλλα λόγια, όσοι από μας είμαστε σε συνταξιοδοτικά ταμεία, έχουμε κάποιες οικονομίες στην άκρη ή έχουμε πάρει δάνειο, πρέπει όπως και να το κάνουμε να είμαστε προετοιμασμένοι για περιοδικές απώλειες.

Στην Ιαπωνία βλέπουμε λοιπόν τη στιγμή της αλήθειας για το παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα. Το σύστημα αυτό, μετά από πέντε αιώνες εκμετάλλευσης εκατομμυρίων ανθρώπων στον πλανήτη, μετά από ατέλειωτα λιβανίσματα ότι η επιστήμη θα διανοίξει την οδό της αέναης τελειοποίησης του ανθρωπίνου γένους, αποφάσισε τελικά ότι δεν είναι δουλειά του να προσφέρει λύσεις στα μεγάλα ανθρώπινα προβλήματα, πεπεισμένο σίγουρα ότι έχουμε τόσο έντονα ταυτιστεί με το κεφάλαιο, ότι έχουμε τόσο ανεπίστρεπτα χάσει κάθε ικανότητα και βούληση να δημιουργήσουμε οτιδήποτε εναλλακτικό προς το κεφάλαιο, που δεν θα μπορέσουμε να ξεχωρίσουμε το μέλλον του από το δικό μας, όσο κι αν μας έχει αποδείξει πόσο θεμελιακά καταστροφικό είναι για τη ζωή μας. Μας έρχεται στο μυαλό η απάντηση που έδωσε ο κύριος Τσίπμαν, αξιωματούχος της FEMA (της Ομοσπονδιακής Υπηρεσίας Χειρισμού Καταστάσεων Έκτακτης Ανάγκης στις ΗΠΑ), όταν, πριν από τριάντα χρόνια, τον ρώτησαν αν οι αμερικανικοί θεσμοί θα μπορούσαν να επιβιώσουν ενός πυρηνικού πολέμου με τη Σοβιετική Ένωση. "Νομίζω" είπε, "ότι τελικά μάλλον θα επιβίωναν…Τα μυρμήγκια κάποια στιγμή ξαναχτίζουν τη μυρμηγκοφωλιά τους, που λένε".

Θεωρούμε χρέος μας να αποδείξουμε ότι ο Τσίπμαν κάνει λάθος, ότι δεν είμαστε ανεγκέφαλα εργατικά έντομα που ξαναχτίζουν μηχανικά τη φωλιά τους όσες φορές κι αν καταστραφεί.

Πιστεύουμε ότι θα είναι μεγάλη πολιτική συμφορά αν στους επόμενους μήνες, όλα επανέλθουν στο ρυθμό τους, αν δεν φουντώσει ένα ευρύ παγκόσμιο κίνημα διαμαρτυρίας ενάντια σε όσα υφίστανται οι άνθρωποι στην Ιαπωνία και όλοι μας, όσο το θαλάσσιο ρεύμα θα μεταφέρει στις ακτές μας τη ραδιενέργεια που διαρρέει από τις κατεστραμμένες εγκαταστάσεις.

Θεωρούμε ωστόσο ότι οι αντιδράσεις στη πυρηνική καταστροφή στην Ιαπωνία δεν θα έπρεπε να περιοριστούν στο αίτημα να σταματήσει η κατασκευή νέων πυρηνικών σταθμών και να πάψουν να λειτουργούν οι υφιστάμενοι, ούτε στο να στραφούν οι επενδύσεις προς την ανάπτυξη τεχνολογίας "καθαρής ενέργειας".

Σαφώς και θα πρέπει η διαρροή στη Φουκουσίμα να πυροδοτήσει ένα παγκόσμιο αντιπυρηνικό κίνημα. Πιστεύουμε όμως, κρίνοντας και από την εμπειρία μας της επόμενης μέρας του δυστυχήματος στο Three Mile Island, ότι το κίνημα αυτό δεν θα έχει πιθανότητες επιτυχίας αν ο αγώνας για την κατάργηση των πυρηνικών σταθμών και των πυρηνικών όπλων έχει τη στενή προσέγγιση του αντιπυρηνικού κινήματος της δεκαετίας του 1980, σύμφωνα με την οποία η πυρηνική ενέργεια είναι ζήτημα ειδικό και ξεχωριστό απ' όλα τ' άλλα, με το σκεπτικό ότι αν δεν παλέψουμε πρώτα εναντίον της δεν θα είμαστε εδώ για να παλέψουμε για τα άλλα ζητήματα… Πιστεύουμε ότι είναι κοντόθωρο το επιχείρημα, αφού ο θάνατος, η γενοκτονία και η οικολογική καταστροφή έχουν πολλές μορφές. Στην πραγματικότητα, δεν είναι εξαιρέσεις η προτεινόμενη συνέχιση και διασπορά των πυρηνικών εγκαταστάσεων και η κυνική αδιαφορία που επιδεικνύουν οι πολιτικοί παγκοσμίως μπρος στον πιθανό αφανισμό εκατομμυρίων ανθρώπων υπό το πυρηνικό καθεστώς. Είναι συμπτώματα της συνολικής τους σχέσης τους με το κεφάλαιο και το κράτος. Η πραγματική απειλή για τους ανθρώπους σε όλον τον πλανήτη είναι αυτή ακριβώς η σχέση.

Οφείλουμε να αντιμετωπίσουμε το ζήτημα της πυρηνικής ενέργειας ως το πρίσμα μέσα από το οποίο θα αναλύσουμε την παρούσα σχέση μας με το κεφάλαιο και θα ενώσουμε τους αγώνες και τις μορφές της αντίστασής μας. Χωρίς μια τέτοια προσέγγιση, οι πολιτικές μας δραστηριότητες θα παραμείνουν αδύναμες, διαχωρισμένες και αποσπασματικές όπως ακριβώς και τα ρεπορτάζ για τη Λιβύη, την Ακτή του Ελεφαντοστού και την Ιαπωνία στο κεντρικό δελτίο ειδήσεων.

Ένα πρώτο βήμα σ' αυτήν την κατεύθυνση είναι το να ξεκαθαρίσουμε ότι η Πυρηνική Ενέργεια ουδεμία σχέση έχει με τις ενεργειακές ανάγκες, όπως και η εξάπλωση των πυρηνικών όπλων ουδεμία σχέση είχαν με την υποτιθέμενη απειλή του κομμουνισμού. Η πυρηνική ενέργεια δεν είναι απλώς μια μορφή ενέργειας, είναι μια συγκεκριμένη μορφή καπιταλιστικής συσσώρευσης και κοινωνικού ελέγχου που επιτρέπει στο κεφάλαιο να συγκεντρώνει την εξαγωγή της εργασιακής υπεραξίας, να αστυνομεύει τις κινήσεις εκατομμυρίων ανθρώπων, να επιτυγχάνει τοπική ή διεθνή ηγεμονία με την απειλή της εξόντωσης. Ένας από τους κύριους στόχους της είναι η πρόληψη της αντίστασης, η δημιουργία συνθηκών υποταγής και παθητικότητας όπως αυτές που είδαμε στις συμφορές που προξένησε το κεφάλαιο στη Νέα Ορλεάνη του τυφώνα Κατρίνα, στην Αϊτή και τώρα στην Ιαπωνία, όπως αυτές που παλαιότερα επέτρεψαν στη γαλλική και την αμερικανική κυβέρνηση να δοκιμάσουν τις ατομικές τους βόμβες με εκατοντάδες εκρήξεις στον αέρα και υπογείως στον Ειρηνικό, χρησιμοποιώντας ως πειραματόζωα ολόκληρους πληθυσμούς από τα Νησιά Μάρσαλ ως την Ταϊτή.

Η πυρηνική ενέργεια θα καταστραφεί μόνον αν τα κοινωνικά κινήματα την αντιμετωπίσουν πολιτικά, δηλαδή όχι μόνον ως καταστροφική μορφή ενέργειας, αλλά και ως στρατηγική συσσώρευσης και τρόμου, ως μέσο υποτίμησης της ζω-

ής μας. Θα καταστραφεί αν ο αγώνας εναντίον της αποτελεί συνέχεια των αγώνων ενάντια στη χρήση της "χρηματοπιστωτικής κρίσης", ή ενάντια στις περικοπές στην παιδεία και την υγεία. Σε μια τέτοια προοπτική διεκδικήσεων, όσοι ζούμε στις ΗΠΑ, θα πρέπει να συμπεριλάβουμε και το αίτημα για αποζημιώσεις στους απογόνους των ανθρώπων που έπεσαν θύματα των αμερικανικών πυρηνικών επιθέσεων και δοκιμών. Ο αγώνας μας οφείλει να ξυπνά τη μνήμη των εγκλημάτων που συντελέστηκαν στο παρελθόν με τη χρήση της πυρηνικής ενέργειας, ξεκινώντας από τη Χιροσίμα και το Ναγκασάκι.

Γιατί με τη μνήμη έρχεται και η απαίτηση για δικαιοσύνη.

Αλληλεγγύη
Σίλβια και Τζωρτζ

Anselm Jappe

Οπαδοί της αποανάπτυξης, ακόμη μια προσπάθεια...![1]

Ο λόγος περί «αποανάπτυξης»[2] είναι μία από τις σπάνιες σχετικά νέες θεωρητικές προτάσεις που εμφανίστηκαν τις τελευταίες δεκαετίες. Το τμήμα του κοινού που είναι σήμερα δεκτικό στο λόγο περί «αποανάπτυξης» είναι ακόμη αρκετά περιορισμένο. Ωστόσο, είναι αναμφίβολα αναπτυσσόμενο. Αυτό οφείλεται σε μια συνειδητοποίηση μπροστά στην ολοφάνερη πραγματικότητα ότι η ανάπτυξη του καπιταλισμού μάς οδηγεί σε μια οικολογική καταστροφή, και δεν θα λύσουν το πρόβλημα λίγα παραπάνω φίλτρα ή λίγο λιγότερο ρυπογόνα αυτοκίνητα. Διαχέεται μια δυσπιστία απέναντι στην ίδια την ιδέα ότι μια διαρκής οικονομική μεγέθυνση είναι πάντοτε επιθυμητή. Ταυτόχρονα, αυξάνεται η δυσαρέσκεια σε σχέση με μια κριτική στον καπιταλισμό η οποία ουσιαστικά τον κατηγορεί για την άδικη κατανομή των προϊόντων του ή μόνο για τις «καταχρήσεις» του, όπως οι πόλεμοι και οι παραβιάσεις των «ανθρωπίνων δικαιωμάτων». Το ενδιαφέρον για την έννοια της «αποανάπτυξης» εκφράζει την ολοένα και εντονότερη εντύπωση ότι το λάθος βρίσκεται στην ίδια την κατεύθυνση του ταξιδιού που έχει αναλάβει η κοινωνία μας, τουλάχιστον εδώ και μερικές δεκαετίες, και ότι βρισκόμαστε μπροστά σε μια «πολιτισμική κρίση» η οποία αφορά όλες τις αξίες της, ακόμη και στο επίπεδο της καθημερινής ζωής (λατρεία της κατανάλωσης, της ταχύτητας, της τεχνολογίας, κ.ά.). Έχουμε εισέλθει σε μια κρίση που είναι οικονομική, οικολογική και ενεργειακή ταυτόχρονα, και η «αποανάπτυξη» λαμβάνει υπόψη της όλους αυτούς τους παράγοντες και την αλληλεπίδρασή τους, αντί να επιδιώκει να «αναθερμάνει την ανάπτυξη» με τις «πράσινες τεχνολογίες», όπως κάνει ένα μέρος του οικολογισμού, ή να προτείνει απλά μια διαφορετική διαχείριση της βιομηχανικής κοινωνίας, όπως κάνει ένα μέρος της κριτικής που προέρχεται από το μαρξισμό.

---

1. Από το βιβλίο του Anselm Jappe "Crédit à mort. La décomposition du capitalisme et ses critiques", εκδ. Nouvelles Lignes, Ιανουάριος 2011.
2. Σ.τ.Μ.: Στην ελληνική γλώσσα συχνά συγχέεται η οικονομική μεγέθυνση [croissance (fr), growth (en)] και η ανάπτυξη [développement (fr), development (en)]. Στο κείμενο, ο όρος αποανάπτυξη αναφέρεται στη décroissance, δηλαδή στη μείωση της οικονομικής μεγέθυνσης (ποσοτικό χαρακτηριστικό, ενώ η ανάπτυξη αναφέρεται σε περισσότερο ποιοτικά χαρακτηριστικά).

Η «αποανάπτυξη» είναι επίσης αρεστή επειδή προτείνει ατομικά πρότυπα συμπεριφοράς τα οποία μπορούμε να αρχίσουμε να εφαρμόζουμε εδώ και τώρα, και επειδή ανακαλύπτει εκ νέου ουσιαστικές αρετές, όπως η αρμονική συμβίωση, η γενναιοδωρία, η εκούσια απλότητα και η δωρεά. Ωστόσο, προσελκύει το ενδιαφέρον και λόγω του ευγενούς ύφους της το οποίο μας επιτρέπει να πιστεύουμε ότι μπορούμε να πραγματοποιήσουμε μια ριζοσπαστική αλλαγή με μια γενική συναίνεση χωρίς να περάσουμε μέσα από ανταγωνισμούς και έντονες συγκρούσεις. Πρόκειται για ένα ρεφορμισμό που εμφανίζεται ως ριζοσπαστικός.

Η ιδέα της «αποανάπτυξης» έχει αναμφίβολα την αξία ότι θέλει πραγματικά να έρθει σε ρήξη με τον παραγωγισμό και τον οικονομισμό οι οποίοι για μεγάλο διάστημα αποτέλεσαν το κοινό υπόβαθρο της αστικής κοινωνίας *και* της μαρξιστικής κριτικής της. Μια βαθιά κριτική του καπιταλιστικού τρόπου ζωής είναι, κατ᾽ αρχήν, περισσότερο εμφανής στους οπαδούς της αποανάπτυξης παρά, για παράδειγμα, στους οπαδούς του νεο-εργατισμού οι οποίοι εξακολουθούν να πιστεύουν ότι η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων (ιδιαίτερα η ανάπτυξη της πληροφορικής) θα οδηγήσει στην κοινωνική απελευθέρωση. Οι οπαδοί της αποανάπτυξης επιχειρούν επίσης να ανακαλύψουν στοιχεία μιας καλύτερης κοινωνίας στη σημερινή ζωή, τα οποία έχουν συχνά αφήσει ως κληρονομιά οι προκαπιταλιστικές κοινωνίες, όπως η διάθεση για δωρεά. Κατά συνέπεια, δεν διακινδυνεύουν να βασίσουν τις ελπίδες τους –όπως κάνουν κάποιοι άλλοι– στη συνέχιση της αποσύνθεσης όλων των παραδοσιακών μορφών ζωής και στη βαρβαρότητα, οι οποίες υποτίθεται ότι προετοιμάζουν μια θαυμαστή αναγέννηση.

Το πρόβλημα είναι ότι οι θεωρητικοί της αποανάπτυξης παραμένουν αρκετά αόριστοι όσον αφορά τα *αίτια* του ανταγωνισμού για την οικονομική μεγέθυνση. Ο Μαρξ, στην κριτική της πολιτικής οικονομίας, απέδειξε ότι η αντικατάσταση της ανθρώπινης εργατικής δύναμης με τη χρήση της τεχνολογίας μειώνει την «αξία» που αντιπροσωπεύει κάθε προϊόν, πράγμα που ωθεί τον καπιταλισμό στη διαρκή αύξηση της παραγωγής. Σ᾽ αυτόν το μηχανισμό βρίσκουμε τη διττή φύση του «παλαιού εχθρού» μας, του εμπορεύματος: την αξία και την αξία χρήσης, οι οποίες παράγονται από την αφηρημένη και τη συγκεκριμένη πλευρά της εργασίας αντίστοιχα. Αυτές οι δύο πλευρές δεν συνυπάρχουν ειρηνικά, αλλά διαπερνώνται από μια βίαιη αντίφαση. Ας πάρουμε (όπως κάνει και ο ίδιος ο Μαρξ) το παράδειγμα ενός ράφτη πριν από τη Βιομηχανική Επανάσταση. Για να φτιάξει ένα πουκάμισο, και για την παραγωγή των πρώτων υλών που χρησιμοποιεί, χρειαζόταν περίπου μία ώρα. Επομένως, η «αξία» αυτού του πουκάμισου ήταν η αξία μίας ώρας. Όταν για την παραγωγή του υφάσματος και το ράψιμο εισήχθησαν οι μηχανές, αντί για ένα πουκάμισο, μπορούσε κανείς να φτιάξει δέκα σε μία ώρα. Αυτός που κατέχει αυτές τις μηχανές, οι οποίες λειτουργούν με απλούς εργάτες, θα προωθήσει στην αγορά τα πουκάμισα που παράγονται μ᾽ αυτόν τον τρόπο με μια τιμή πολύ χαμηλότερη από αυτή που μπορεί ο ράφτης. Στην πραγματικότητα, από τη στιγμή που μια μηχανή

επιτρέπει την κατασκευή δέκα πουκάμισων σε μία ώρα, κάθε πουκάμισο δεν αντιπροσωπεύει παρά το ένα δέκατο της μίας ώρας εργασίας, δηλαδή έξι λεπτά. Η αξία του, και τελικά η χρηματική αποτίμησή του, μειώνονται σε τεράστιο βαθμό. Ο ιδιοκτήτης του κεφαλαίου έχει κάθε συμφέρον ο εργάτης να παράγει όσο το δυνατόν περισσότερο στην ώρα εργασίας για την οποία πληρώνεται. Αν τον υποχρεώσει να εργάζεται με μια μηχανή, όπως στο παραπάνω παράδειγμα, ο εργάτης κατασκευάζει πολύ περισσότερα πουκάμισα και επομένως αποφέρει πολύ υψηλότερο κέρδος στο αφεντικό του. Ολόκληρος ο καπιταλισμός υπήρξε μια διαρκής επινόηση νέων τεχνολογιών των οποίων ο στόχος ήταν να εξοικονομήσουν εργατική δύναμη, δηλαδή να παράγουν περισσότερα προϊόντα με λιγότερη εργατική δύναμη. Όμως, σε ένα καθεστώς όπου η αξία δίνεται από την εργασία, από τη *«δαπάνη μυών, νεύρων και εγκεφάλου»* (Μαρξ), εμπεριέχεται ένα πρόβλημα: η αξία κάθε προϊόντος μειώνεται και, κατά συνέπεια, μειώνονται επίσης η υπεραξία και τελικά το κέρδος που μπορεί να αποδώσει το εν λόγω προϊόν. Είναι μια κεντρική αντίφαση που συνόδευσε τον καπιταλισμό από τις απαρχές του και η οποία δεν επιλύθηκε ποτέ. Ο καπιταλισμός δεν είναι μια οργανωμένη κοινωνία, αλλά βασίζεται σ' ένα διαρκή ανταγωνισμό, όπου κάθε οικονομικός φορέας δεν ενεργεί παρά για λογαριασμό του. Κάθε ιδιοκτήτης κεφαλαίου που εισάγει μια καινούρια μηχανή πραγματοποιεί ένα κέρδος πολύ μεγαλύτερο από τους ανταγωνιστές του, εξασφαλίζοντας περισσότερα προϊόντα από τους εργάτες του. Είναι επομένως αναπόφευκτο κάθε νέα εφεύρεση που εξοικονομεί εργασία να εφαρμόζεται στην πράξη. Ο ιδιοκτήτης κεφαλαίου που το κάνει αυτό, πραγματοποιεί σε μια πρώτη φάση ένα επιπλέον κέρδος. Σύντομα ωστόσο, οι άλλοι καπιταλιστές τον μιμούνται, και ένα νέο, πιο υψηλό, επίπεδο παραγωγικότητας καθιερώνεται. Έτσι, το επιπλέον κέρδος εξαφανίζεται μέχρι την επόμενη εφεύρεση. Αυτό σημαίνει ότι αν ένα πουκάμισο δεν «εμπεριέχει» πια μία ώρα εργασίας, αλλά μόνο έξι λεπτά, το κέρδος που αποφέρει αυτό το πουκάμισο μειώνεται επίσης. Ας υποθέσουμε ότι υπάρχει ένα ποσοστό υπερεργασίας, και άρα κέρδους, 10%[3]. Ένα πουκάμισο, για την παραγωγή του οποίου χρειάζεται μία ώρα, εμπεριέχει έξι λεπτά υπερεργασίας και ένα αντίστοιχο κέρδος με χρηματικούς όρους. Όμως, αν μόνο έξι λεπτά είναι απαραίτητα για να παραχθεί ένα πουκάμισο, αυτό δεν εμπεριέχει παρά 36 δευτερόλεπτα υπερεργασίας, που είναι η πηγή του κέρδους. Ο καπιταλιστής που εισάγει μια τεχνολογία η οποία αντικαθιστά τη ζωντανή εργασία πραγματοποιεί άμεσα ένα κέρδος για τον εαυτό του, αλλά συμβάλλει επίσης αθέλητα στη μείωση του ποσοστού του γενικού κέρδους. Κατά συνέπεια, η ίδια η καπιταλιστική λογική που ωθεί στη χρήση των τεχνολογιών καταλήγει να πριονίζει το κλαδί πάνω στο οποίο κάθεται ολόκληρο το σύστημα.

Αν δεν υπήρχαν άλλοι εμπλεκόμενοι παράγοντες, ο τρόπος καπιταλιστικής παραγωγής δεν θα διαρκούσε για μεγάλο διάστημα. Ωστόσο, υπάρχουν αντισταθμι-

3. Σ' αυτό το παράδειγμα, δε λαμβάνουμε υπόψη τη διαφορά μεταξύ υπεραξίας και κέρδους.

στικοί μηχανισμοί. Ο πιο σημαντικός ανάμεσά τους είναι η διαρκής αύξηση της παραγωγής. Αν, στο συγκεκριμένο παράδειγμα, κάθε ξεχωριστό πουκάμισο εμπεριέχει το ένα δέκατο του κέρδους που εξασφάλιζε στο παρελθόν το πουκάμισο που κατασκεύαζε ο ράφτης, τότε αρκεί να παραχθούν όχι δέκα, αλλά δώδεκα πουκάμισα, αντί για ένα, προκειμένου να αντισταθμιστεί, ή ακόμη και να υπερ-αντισταθμιστεί, η μείωση του κέρδους. Σε ολόκληρη την ιστορία του καπιταλισμού υπήρχε μια διαρκής αύξηση της παραγωγής προϊόντων, έτσι ώστε η μείωση του παραγόμενου κέρδους σε κάθε μεμονωμένο προϊόν να αντισταθμίζεται και με το παραπάνω από τη συνολική αύξηση της *μάζας* των προϊόντων. Έτσι, δώδεκα πουκάμισα, από τα οποία το καθένα εμπεριέχει ένα ελάχιστο μέρος του κέρδους, αποφέρουν τελικά μεγαλύτερα κέρδη από *ένα* πουκάμισο με μεγάλο κέρδος. Αυτό εξηγεί επίσης την ατέρμονη αναζήτηση όλο και πιο νέων τομέων αξιοποίησης. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι αυτό της αυτοκινητοβιομηχανίας: ένα προϊόν που, αρχικά, ήταν προϊόν πολυτελείας, έγινε κοινής χρήσης μετά το Β′ Παγκόσμιο Πόλεμο, ανοίγοντας ένα τεράστιο πεδίο νέων κερδών. Ωστόσο, όλα αυτά μόλις που κατάφερναν να αντισταθμίζουν την ενδημική τάση της παραγωγής όχι μόνο για τη μείωση του ποσοστού κέρδους (μόνο με αυτόν τον περιορισμένο τρόπο συζητήθηκε το πρόβλημα από τους παραδοσιακούς μαρξιστές), αλλά και της *μάζας της αξίας* ως τέτοιας.

Σ' αυτή τη λογική βρίσκεται η βαθιά αιτία της οικολογικής κρίσης. Ο οικολογικός λόγος εξηγεί συχνά αυτή την κρίση ως συνέπεια μιας λανθασμένης ανθρώπινης συμπεριφοράς απέναντι στη φύση, ένα είδος απληστίας ή αρπακτικότητας του ανθρώπινου όντος ως τέτοιου. Ή ακόμη, η οικολογία παρουσιάζεται ως ένα πρόβλημα που μπορεί να λυθεί στο εσωτερικό του καπιταλισμού, με τον «πράσινο καπιταλισμό». Έτσι, γίνεται λόγος για τη δημιουργία θέσεων εργασίας στον οικολογικό τομέα, για μια πιο καθαρή βιομηχανία, για ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, για φίλτρα, για πιστώσεις διοξειδίου του άνθρακα… Στην πραγματικότητα, πολύ σπάνια σημειώνεται ότι η ίδια η οικολογική κρίση συνδέεται βαθιά με την ίδια τη λογική του καπιταλισμού. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, αναφέρουμε παραπάνω: αν δέκα πουκάμισα που παράγονται από τη βιομηχανία εμπεριέχουν το ίδιο κέρδος με ένα χειροποίητο πουκάμισο, τότε πρέπει να παραχθούν (τουλάχιστον) δέκα. Τα δέκα βιομηχανικά πουκάμισα αντιπροσωπεύουν πολύ περισσότερες πρώτες ύλες, αλλά όλα μαζί έχουν την ίδια ακριβώς αξία με ένα χειροποίητο πουκάμισο –στην πραγματικότητα, απαιτείται πάντοτε μία ώρα για να παραχθούν. Σ' ένα καπιταλιστικό καθεστώς, είναι απαραίτητο να παραχθούν και στη συνέχεια να πουληθούν δέκα πουκάμισα –και άρα να καταναλωθούν δεκαπλάσιοι πόροι για να εξασφαλιστεί τελικά η ίδια ποσότητα αξίας, επομένως και χρημάτων.

Εδώ και δέκα χρόνια, ο καπιταλισμός αποφεύγει το τέλος του τρέχοντας διαρκώς λίγο ταχύτερα από την τάση του να καταρρεύσει, χάρη σε μια διαρκή αύξηση της παραγωγής. Όμως, αν και η αξία δεν αυξάνεται, για την ακρίβεια μειώνεται, αντίθετα, αυτό που αυξάνεται, είναι η κατανάλωση πόρων, η μόλυνση και η καταστρο-

φή. Ο καπιταλισμός είναι σαν ένα μάγο που αναγκάζεται να ρίχνει όλον τον υλικό κόσμο στο μεγάλο καζάνι της παγκοσμιοποίησης, για να αποφύγει το σταμάτημα των πάντων. Η οικολογική κρίση δεν μπορεί να βρει τη λύση της στο πλαίσιο του καπιταλιστικού συστήματος, το οποίο έχει την ανάγκη να μεγεθύνεται διαρκώς, να καταναλώνει όλο και περισσότερες πρώτες ύλες, μόνο και μόνο για να αντισταθμίσει τη μείωση της μάζας της αξίας του. Γι' αυτό το λόγο, οι προτάσεις για «βιώσιμη ανάπτυξη» ή για «πράσινο καπιταλισμό» δεν μπορούν να οδηγήσουν πουθενά: προϋποθέτουν ότι το καπιταλιστικό κτήνος μπορεί να εξημερωθεί, δηλαδή ότι ο καπιταλισμός έχει την επιλογή να σταματήσει την ανάπτυξή του και να παραμείνει στάσιμος, περιορίζοντας έτσι τις ζημίες που παράγει. Όμως, αυτή η ελπίδα είναι μάταιη: όσο συνεχίζεται η αντικατάσταση της εργατικής δύναμης από τις τεχνολογίες, ενώ η αξία ενός προϊόντος έγκειται στην εργασία που αντιπροσωπεύει, θα υπάρχει πάντοτε ανάγκη να αναπτύσσεται η παραγωγή με υλικούς όρους, και άρα να χρησιμοποιούνται περισσότεροι πόροι και να αυξάνεται η μόλυνση σε μεγαλύτερη κλίμακα. Μπορούμε να επιθυμούμε μια άλλη μορφή κοινωνίας –αλλά όχι ένα είδος καπιταλισμού διαφορετικού από τον «πραγματικά υπαρκτό καπιταλισμό».

Είναι οι βασικές κατηγορίες του καπιταλισμού –η αφηρημένη εργασία, η αξία, το εμπόρευμα, το χρήμα, που δεν ανήκουν σε καμία περίπτωση σε *κάθε* τρόπο παραγωγής, αλλά μόνο στον καπιταλιστικό– αυτές οι οποίες προκαλούν τον τυφλό δυναμισμό του. Εκτός από το *εξωτερικό* όριο, που συνίστατο στην εξάντληση των πόρων, το καπιταλιστικό σύστημα εμπεριείχε εξαρχής ένα *εσωτερικό* όριο: την υποχρέωση να μειώνει –λόγω του ανταγωνισμού– τη ζωντανή εργασία η οποία αποτελεί ταυτόχρονα τη μοναδική πηγή αξίας. Εδώ και μερικές δεκαετίες, αυτό το όριο μοιάζει να έχει ξεπεραστεί, και η παραγωγή της «πραγματικής» αξίας έχει σε μεγάλο βαθμό αντικατασταθεί από την προσομοίωσή της στη χρηματοπιστωτική σφαίρα. Εξάλλου, το εξωτερικό και το εσωτερικό όριο άρχισαν να αποκαλύπτονται πλήρως την ίδια στιγμή: περίπου το 1970. Αν ο καπιταλισμός δεν μπορεί να υπάρχει παρά ως φυγή προς τα εμπρός και ως διαρκής υλική μεγέθυνση για να αντισταθμίζει τη μείωση της αξίας, μια πραγματική «αποανάπτυξη» δεν θα είναι εφικτή παρά μόνο με το τίμημα μιας συνολικής ρήξης με την παραγωγή εμπορευμάτων και χρήματος.

Οι «οπαδοί της αποανάπτυξης» σε γενικές γραμμές οπισθοχωρούν μπροστά σ' αυτή τη συνέπεια, που μπορεί να τους φαίνεται υπερβολικά «ουτοπική». Ορισμένοι συντάσσονται με το σύνθημα «Να βγούμε από την οικονομία». Όμως, οι περισσότεροι παραμένουν στο πλαίσιο μιας «εναλλακτικής οικονομικής επιστήμης» και μοιάζουν να πιστεύουν ότι η τυραννία της ανάπτυξης δεν είναι παρά ένα είδος παρεξήγησης την οποία θα μπορούσαμε να καταπολεμήσουμε δραστικά με τη βοήθεια επιστημονικών συνεδρίων που συζητούν για τον καλύτερο τρόπο υπολογισμού του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος. Πολλοί οπαδοί της αποανάπτυξης πέφτουν στην παγίδα της παραδοσιακής πολιτικής, θέλουν να συμμετέχουν στις εκλογές ή να

υποχρεώσουν τους βουλευτές να υπογράψουν καταστατικούς χάρτες. Μερικές φορές, η αποανάπτυξη γίνεται μάλιστα ένας λόγος λίγο σνομπ, με τον οποίο οι αστοί καταπραΰνουν το ενοχικό τους αίσθημα τους μαζεύοντας επιδεικτικά τα πεταμένα λαχανικά στο τέλος της αγοράς. Και πρέπει επίσης να αναρωτηθούμε για το λόγο που έχει δείξει ενδιαφέρον για την αποανάπτυξη μια ορισμένη «νέα δεξιά», καθώς και για τον κίνδυνο να υποπέσουμε σε ένα μονόπλευρο εγκώμιο των «παραδοσιακών» κοινωνιών στον παγκόσμιο Νότο.

Είναι κάπως ανόητο να πιστεύουμε ότι η αποανάπτυξη, ή κάτι παρόμοιο, θα μπορούσε να καταστεί η επίσημη πολιτική της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Ο «αποαναπτυσσόμενος καπιταλισμός» είναι σχήμα οξύμωρο, το ίδιο ανέφικτος με τον «οικολογικό καπιταλισμό». Αν η αποανάπτυξη δεν θέλει να περιοριστεί στο να συνοδεύει και να δικαιολογεί την «αναπτυσσόμενη» πτώχευση της κοινωνίας –και αυτός ο κίνδυνος είναι πραγματικός: μια ρητορική της λιτότητας θα μπορούσε κάλλιστα να χρησιμεύσει για να χρυσώσει το χάπι των νεόπτωχων και να μετατρέψει αυτό που είναι εξαναγκασμός σε φαινομενική επιλογή, για παράδειγμα το να ψάχνει κανείς μέσα στα σκουπίδια–, πρέπει να προετοιμαστεί για συγκρούσεις και ανταγωνισμούς. Όμως, αυτοί οι ανταγωνισμοί δεν θα συμπίπτουν πλέον με τις παλαιές γραμμές διαχωρισμού που όριζε η «πάλη των τάξεων». Η απαραίτητη υπέρβαση του παραδείγματος του παραγωγισμού –και των τρόπων ζωής που το συνοδεύουν– θα συναντήσει αντιστάσεις σε όλους τους κοινωνικούς τομείς. Ένα μέρος των σημερινών «κοινωνικών αγώνων» σ' ολόκληρο τον κόσμο είναι ουσιαστικά αγώνας για την πρόσβαση στον καπιταλιστικό πλούτο, ο οποίος δεν αμφισβητεί το χαρακτήρα αυτού του υποτιθέμενου πλούτου. Ένας κινέζος ή ένας ινδός εργάτης έχει σοβαρούς λόγους να ζητάει έναν καλύτερο μισθό, αλλά, αν τον εξασφαλίσει, είναι πιθανό να αγοράσει ένα αυτοκίνητο και να συμβάλει έτσι στην «ανάπτυξη» και στις ολέθριες συνέπειές της στο οικολογικό και κοινωνικό πεδίο. Πρέπει να ελπίζουμε ότι θα υπάρξει μια προσέγγιση ανάμεσα στους αγώνες που διεξάγονται για να βελτιωθεί η θέση των εκμεταλλευόμενων και των καταπιεσμένων και τις προσπάθειες που καταβάλλονται για να ξεπεραστεί ένα κοινωνικό μοντέλο που βασίζεται στην υπερβολική ατομική κατανάλωση. Πιθανόν ορισμένα κινήματα αγροτών του παγκόσμιου Νότου να κινούνται ήδη προς αυτή την κατεύθυνση, κυρίως ανακτώντας κάποια στοιχεία των παραδοσιακών κοινωνιών, όπως η συλλογική κατοχή της γης ή η ύπαρξη μορφών αναγνώρισης του ατόμου οι οποίες δεν συνδέονται με την επίδοσή του στην αγορά.

George Caffentzis

Η χρηματιστικοποίηση ως πόλεμος[1]

Δεν είναι εύκολο να κατανοήσεις τις οικονομικές κρίσεις μέσω της συνηθισμένης ταξικής επιχειρηματολογίας, στο βαθμό που το τυπικό μαρξιστικό μοντέλο της ταξικής πάλης παραμένει ακόμα και σήμερα το εργοστάσιο, το αγρόκτημα, το γραφείο, εκεί δηλαδή όπου μέσω ενός μισθού οι καπιταλιστές αγοράζουν την εργατική δύναμη και την θέτουν σε λειτουργία μαζί με τις μηχανές και την υπόλοιπη υποδομή για να παραχθούν προϊόντα που πωλούνται με σκοπό το κέρδος. Εκεί οι εργαζόμενοι εξαναγκάζονται να δουλέψουν σκληρότερα, για περισσότερο χρόνο, πιο επικίνδυνα και πιο «παραγωγικά» για να αυξηθεί η κερδοφορία. Οι εργαζόμενοι αντιδρούν σε αυτό το εργασιακό καθεστώς με ένα συνδυασμό διαφορετικών στάσεων: από τη συμμόρφωση μέχρι χιλιάδες μορφές παθητικής αντίστασης αλλά και απεργίες και καταλήψεις εργοστασίων. Με τη σειρά τους οι καπιταλιστές αναπτύσσουν στρατηγικές για να αντισταθούν στην αντίσταση των εργαζομένων. Αυτός ο αγώνας λαμβάνει μυριάδες μορφές, υιοθετώντας κάποτε τις πιο εκλεπτυσμένες μεθόδους των κοινωνικών και ψυχολογικών επιστημών και άλλοτε καταφεύγοντας στις πιο βάρβαρες δολοφονίες και βασανιστήρια, ωστόσο το μοντέλο εργοστάσιο-αγρόκτημα-γραφείο παραμένει βασικά απλό: οι μισθωτοί αντιστέκονται στην εκμετάλλευσή τους και οι καπιταλιστές αντιστέκονται σε αυτή την αντίσταση ενώ οι μισθοί και τα κέρδη διαμορφώνονται αναλόγως. Είναι προφανώς απλό, αν και μπορεί να περιπλακεί αρκετά, αφού μέσα στον αγώνα και οι δύο πλευρές καταφεύγουν σε απάτες και τεχνάσματα ξεγελώντας αλλήλους αλλά και τους παρατηρητές του παρόντος και του μέλλοντος.

Όταν όμως πρόκειται για το χρήμα και τους οικονομικούς οργανισμούς που σχετίζονται μ’αυτό –τράπεζες, κτηματομεσιτικές πιστωτικές εταιρείες, εγγυητικές υποθήκες, hedge funds κλπ.– το κλασικό μοντέλο ταξικής πάλης δεν αποδίδει ως ερμηνευτικό εργαλείο. Γιατί; Υπάρχουν τουλάχιστον τέσσερις λόγοι:

Πρώτον, το χρήμα είναι ένα «προϊόν» πολύ διαφορετικό τόσο από τα υλικά εμπορεύματα (όπως τα αυτοκίνητα) όσο και από τις υπηρεσίες (π.χ. μισή ώρα μασάζ) ή

1. Σ.τ.Μ.: Απόσπασμα (σσ 274-276) του κειμένου “Notes on the Financial Crisis: From Meltdown to Deep Freeze” από τη συλλογή κειμένων *Uses of a whirlwind: Movement, Movements, and Contemporary Radical Currents in the United States*, AK Press, Ιούνιος 2010. Στη συνέχεια του κειμένου του ο Caffentzis εξειδικεύει την ανάλυσή του στο εσωτερικό των ΗΠΑ. Ο τίτλος του αποσπάσματος είναι επιλογή του μεταφραστή.

τα άυλα προϊόντα (π.χ. ένα πρόγραμμα υπολογιστή). Το χρήμα είναι κάπως μυστηριώδες. Τα επίθετα που το συνοδεύουν συνδυάζουν τη φιλοσοφία με τη νεκρομαντεία (π.χ. «μαγικό», «αφηρημένο», «φετιχιστικό», «οικουμενικό») δημιουργώντας αμέσως την αίσθηση ότι οι κανόνες που ισχύουν για τα άλλα εμπορεύματα είναι σε αυτή την περίπτωση ανεφάρμοστοι. Το χρήμα, για παράδειγμα, είναι ένα ξεχωριστό είδος εμπορεύματος που μπορεί να ανταλλαγεί με όλα τα άλλα, το μοναδικό εμπόρευμα με αυτή την ιδιότητα. Αποκαλώντας το χρήμα «εμπόρευμα» δεν εννοώ ότι πρόκειται για υλικό αντικείμενο, όπως ήταν την εποχή της νομισματοκοπίας πολύτιμων μετάλλων, μια περίοδος που ξεκινά από τη Λυδία του 7^{ου} αι. π.Χ. και φτάνει μέχρι τον 20ό αιώνα. Το σύγχρονο χρήμα διακινείται με ρυθμούς δισεκατομμύριων δολαρίων ημερησίως, αγοράζεται και πουλιέται, δανείζεται και συσσωρεύεται. Αφού συμπεριφέρεται ως εμπόρευμα, για την ανάλυσή μας *είναι* εμπόρευμα.

Δεύτερον: ενώ το βιομηχανικό κεφάλαιο προκειμένου να «βγάλει χρήμα» χρειάζεται την παραγωγή και πώληση ενός μη-νομισματικού εμπορεύματος, το χρηματιστικό κεφάλαιο «βγάζει χρήμα απ' το χρήμα», δίνοντας επιπλέον την εντύπωση ότι κινείται σε ένα αφηρημένο βασίλειο χωρίς εδαφικότητα ή, και όταν ακόμα εδαφικοποιείται σε μητροπόλεις όπως η Νέα Υόρκη ή το Λονδίνο, τότε μετατρέπει τις ίδιες τις πόλεις σε αφαιρέσεις[2]. Αυτό αυξάνει το μυστήριο των χρηματιστικών εταιρειών οι οποίες, σε όλη τη διάρκεια του καπι-

2. Georg Simmel, *The Philosophy of Money*, β' εκδ.. (Λονδίνο, Routledge, 2002), 503-505 (Philosophie des Geldes, 1900).

ταλισμού, αντιμετωπίζονταν από τους εργαζόμενους αλλά και από τους άλλους καπιταλιστές τόσο με θαυμασμό όσο και με εχθρότητα. «Εμείς δουλεύουμε σκληρά για να βγάλουμε χρήματα» λένε τόσο οι εργαζόμενοι όσο και οι βιομηχανικοί καπιταλιστές –με διαφορετική προφανώς αντίληψη για τη δουλειά– καθώς φαντάζονται τους ανθρώπους του χρήματος να δημιουργούν χρήμα με κάποιο σατανικό τρόπο.

Τρίτον: το χρηματιστικό κεφάλαιο διαθέτει έναν τρόπο εισοδήματος διαφορετικό από εκείνον των εργαζόμενων και των άλλων καπιταλιστών: τον τόκο. Βγάζει χρήματα με τη μορφή των επιτοκίων δανεισμού σε καπιταλιστές και σε εργαζόμενους, οι οποίοι πληρώνουν τους τόκους αντίστοιχα από τα κέρδη «τους» και τους μισθούς «τους». Με άλλα λόγια, η υπεραξία που το χρηματιστικό κεφάλαιο βγάζει μέσω του δανεισμού δημιουργείται «αλλού» από τους ανθρώπους που εργάζονται για το μη-χρηματιστικό κεφάλαιο. Οι χρηματιστηριακές εταιρείες μπορεί φυσικά να εκμεταλλεύονται τους δικούς τους εργαζόμενους –αναγκάζοντάς τους να δουλεύουν υπερωρίες και αμείβοντάς τους με άχρηστες μετοχές– αλλά η κερδοφορία των χρηματιστηριακών εταιρειών δεν προέρχεται από το μόχθο που καταβάλλουν οι εργαζόμενοι σε αυτές για να παράξουν κάποιο προϊόν. Προέρχεται από τα κέρδη και τους μισθούς των πιστωτών τους.

Από πού γεννιέται το δικαίωμα του κέρδους μέσω του τόκου; Πώς καθορίζεται; Ερωτήσεις σαν τις παραπάνω στοιχειώνουν τις προσπάθειές μας να κατανοήσουμε τις χρηματιστηριακές εταιρείες, καθώς σε ένα κόσμο όπου η αξία παράγεται από την εργασία, ο τόκος φαίνεται να «γεννιέται από το πουθενά».

Σε αυτό το κρίσιμο σημείο πρέπει να υπενθυμίσουμε δύο πτυχές του καπιταλισμού. Η πρώτη είναι ότι πρόκειται για ένα σύστημα διαρκών μεταμορφώσεων και μεταβολών, έτσι ώστε στο τέλος του κύκλου δεν υπάρχει άμεση σύνδεση μεταξύ της δημιουργίας υπεραξίας και του τρόπου με τον οποίο αυτή εμφανίζεται. Η δεύτερη είναι ότι η υπεραξία στον καπιταλισμό δεν έχει ιδιοκτήτη παρά μόνο όταν μετατρέπεται σε κέρδος, τόκο, ενοίκιο. Το γεγονός ότι ο καπιταλισμός –το αξιακό σύστημα της πλεονεξίας και της κτητικότητας– στην πραγματικότητα βασίζεται σε μια κοινή πηγή αξίας την οποία νέμονται από κοινού οι φανατικότεροι υποστηρικτές της ατομικής ιδιοκτησίας[3] αποτελεί μια από τις μεγαλύτερες ειρωνίες της ιστορίας. Αυτή η όψη του καπιταλισμού πλέον αναγνωρίζεται σε μελέτες για την «ενσωματωμένη» στις σχέσεις εμπιστοσύνης οικονομία και για τη σπουδαιότητα του «κοινωνικού κεφαλαίου»[4].

Η τέταρτη αιτία για την αναλυτική ανεπάρκεια του κλασικού μοντέλου ταξικής πάλης είναι το γεγονός ότι η «χρηματιστικοποίηση» εισάγει νέες παραμέτρους.

---

3. Καρλ Μαρξ, *Το Κεφάλαιο, τ. 3»* (ελλ. εκδ. Σύγχρονη Εποχή).
4. Francis Fukuyama, Trust, The Social Virtues and the Creation of Prosperity, Νέα Υόρκη, The Free Press, 1995 (ελλ. εκδ. *Εμπιστοσύνη – Οι κοινωνικές αρετές και η δημιουργία της ευημερίας*, εκδ. Λιβάνη, 1998).

Η χρηματιστικοποίηση είναι ένας όρος με πολλαπλές ερμηνείες ο οποίος κυρίως χρησιμοποιείται για να επισημάνει πως στην παρούσα ιστορική περίοδο το χρηματιστικό κεφάλαιο καλείται να αναλάβει νέους ρόλους πέραν του παραδοσιακού του. Αυτή η αλλαγή αναγνωρίζεται ευρέως στην Αριστερά: από την προσέγγιση της *Monthly Review* που ανακηρύσσει την εποχή μας εποχή του «Μονοπωλιακού-Χρηματιστηριακού Κεφαλαίου» ως τις απόψεις αυτόνομων μαρξιστών όπως οι Antonio Negri, Michael Hardt, Christian Marrazi – καθένας απ' τους τελευταίους εστιάζει σε διαφορετική πτυχή[5]. Αυτό πάντως που μπορεί να ειπωθεί με βεβαιότητα είναι ότι οι χρηματοπιστωτικές εταιρείες πλέον δεν περιορίζονται στον παραδοσιακό τους ρόλο της συγκέντρωσης χρηματικού κεφαλαίου με σκοπό είτε να το δανείσουν σε μεγάλες εταιρείες είτε να προσφέρουν στους επενδυτές μια εναλλακτική λύση άμεσης κερδοφορίας στις περιόδους μείωσης της κερδοφορίας του βιομηχανικού κεφαλαίου.

Ποιες είναι οι νέες αυτές λειτουργίες των χρηματοπιστωτικών εταιρειών και από πού προέρχονται; Υπάρχουν αναλύσεις που προσεγγίζουν αυτήν τη νέα συνθήκη ως τμήμα της αυξανόμενης άυλης υπόστασης του σύγχρονου καπιταλισμού όπου το «νοερό χρήμα[6]» τείνει να αντικαταστήσει τόσο το χρήμα όσο και τη νόηση. Σύμφωνα με τη δική μας ανάλυση, η δημιουργία αυτής της νέας συνθήκης ερμηνεύεται ως η απάντηση στην ανάγκη για ένα νέο εργαλείο ελέγχου, ανάγκη που προέκυψε από την εξάντληση των δυνατοτήτων παρέμβασης (μέσω των Προγραμμάτων Δομικής Προσαρμογής) της Παγκόσμιας Τράπεζας και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου.

Η ανάδυση της χρηματιστικοποίησης καταδεικνύει ότι οι καπιταλιστές έχουν βρει ένα νέο τρόπο επίλυσης των προβλημάτων τους εφευρίσκοντας νέους ρόλους για το χρήμα. Όπως και τόσα άλλα στην καπιταλιστική κοινωνία, η χρηματιστικοποίηση είναι μια διαδικασία που διαφοροποιείται αναλόγως του αν στρέφεται προς τους εργαζόμενους ή τους καπιταλιστές: (α) η χρηματιστικοποίηση, μέσω των hedge funds και των παραγώγων, προσφέρει κάλυψη στους επενδυτές, τα κέρδη των οποίων απειλούνται από αντιστάσεις (β) η χρηματιστικοποίηση επιτρέπει τη διεξαγωγή επιθετικών πολέμων με νομισματικά μέσα ενάντια σε κυβερνήσεις (γ) η χρηματιστικοποίηση υπονομεύει τους εργατικούς αγώνες. Πρόκειται για μια κατάσταση όπου το κεφάλαιο μπορεί να μετακινείται ελεύθερα από χώρα σε χώρα αποδυναμώνοντας κυβερνήσεις και, κατά κύριο λόγο, συντρίβοντας τους αγώνες. Αυτό μπορούμε να

5. John Bellamy Foster και Robert McCkesney, "Finance Capital and the Paradox of Accumulation", *Monthly Review* 61, no 5 (October 2009): 1-20, Michael Hardt και Antonio Negri, *Multitude: War and Democracy in the Age of Empire* (New York: Penguin, 2004), Christian Marazzi, *Capital and Language* (New York: Semiotext(e), 2008).

6. Σ.τ.Μ.: Νοερό χρήμα = money of the mind, βλ. και το ομώνυμο βιβλίο του James Grant (*Money of the Mind: Borrowing and Lending in America from the Civil War to Michael Milken*, 1994) το οποίο εξετάζει την ιστορία του χρέους στις ΗΠΑ.

το διαπιστώσουμε εύκολα στην περίπτωση της Νότιας Κορέας κατά την «Ασιατική Χρηματιστηριακή Κρίση» των μέσων της δεκαετίας του ’90, όταν οι εκτεταμένοι εργατικοί αγώνες καταπνίγηκαν από την κρίση που κατάπιε τα πάντα[7]. Η χρηματιστικοποίηση είναι επιπλέον μια διαδικασία μέσω της οποίας δημιουργούνται πιο εύκολα «φούσκες», οι οποίες εκτοξεύουν τις τιμές ειδών πρώτης ανάγκης, όπως τα τρόφιμα και το πετρέλαιο, γεγονός που στρέφεται επίσης ενάντια στους λαϊκούς αγώνες. Η χρηματιστικοποίηση επιτυγχάνει ό,τι δεν μπορούν τα Προγράμματα Δομικής Προσαρμογής και ο πόλεμος. Και, όπως έχουν ήδη διαπιστώσει με μεγάλη απογοήτευση δισεκατομμύρια άνθρωποι σε ολόκληρο τον κόσμο, είναι πολύ δύσκολο να καταπολεμήσεις τις συνέπειες των ροών του χρήματος, αφού αυτές καθοδηγούνται μακρυά και πέρα από κρατικούς ελέγχους και εθνικές επικράτειες.

7. Midnight Notes Collective (eds.) *One No, Many Yeses* (Brooklyn: Autonomedia, 1997)

Sylvia Federici, George Caffentzis

Σημειώσεις για μια συζήτηση με θέμα την πολεμική παραγωγή και τον καπιταλισμό[1]

Τί θα λέγατε αν το Woodstock, αντί για πετρελαιοβόρες στρατιωτικές μηχανές, παρήγαγε εξοπλισμό που θα συνεισέφερε στη λύση της παγκόσμιας περιβαλλοντικής κρίσης αντί να την επιδεινώνει; Η ειρηνική επένδυση είναι πράσινη επένδυση και δημιουργεί πολύ περισσότερες θέσεις εργασίας από ό,τι οι στρατιωτικές επενδύσεις. Ιδιαίτερα τώρα, με τη διαρκώς επιδεινούμενη οικονομική κρίση, η επαρχία του Ulster χρειάζεται απεγνωσμένα θέσεις εργασίας. Αυτή είναι μια ευκαιρία το Woodstock να βρεθεί στην πρωτοπορία της βιώσιμης παραγωγής. Ο γερουσιαστής Hinchey έχει υποστηρίξει την παροχή επιδοτήσεων για δημιουργία πράσινων θέσεων εργασίας. Είναι μια προοπτική από την οποία μπορούμε να βγούμε μόνο κερδισμένοι.

Woodstock Peace Economy (2009)

Ο οικονομικός αναπροσανατολισμός είναι η πολιτική, οικονομική και τεχνολογική διαδικασία που εξασφαλίζει τη συντεταγμένη μεταστροφή του εργατικού δυναμικού, των υποδομών και των υπόλοιπων πόρων από την τωρινή στρατιωτική τους κατεύθυνση προς εναλλακτικές χρήσεις στην υπηρεσία των πολιτών.

Jonathan M. Feldman (1989)

Υπηρέτησα τριαντατρία χρόνια και τέσσερις μήνες στην πιο ευέλικτη στρατιωτική δύναμη της χώρας, τους πεζοναύτες. Υπηρέτησα σε όλες τις βαθμίδες, από υπολοχαγός έως υποστράτηγος. Στο μεγαλύτερο χρονικό διάστη-

1. Σ.τ.Μ.: Κείμενο που παρουσιάστηκε στο Woodstock Forum (15-16 Αυγούστου 2009, διοργάνωση: Woodstock Peace Economy). Κεντρικό θέμα στις συζητήσεις του Forum ήταν το πρόταγμα του «οικονομικού επαναπροσανατολισμού» (economic conversion), ένα αίτημα που διατυπώθηκε επανειλημμένα τον τελευταίο αιώνα στις ΗΠΑ και οραματίζεται «τη στροφή από μια οικονομία πολέμου σε μια οικονομία ειρήνης». Το πρόταγμα του επαναπροσανατολισμού ήρθε ξανά στην επικαιρότητα στις ΗΠΑ με αφορμή το «πράσινο new deal» του Ομπάμα. Η συνάντηση του Woodstock Forum, που συνέπεσε με τον εορτασμό των 40 χρόνων από το φεστιβάλ του Γούντστοκ (15-18 Αυγούστου 1969), έδωσε μεγάλη βαρύτητα στην αποκάλυψη ότι ένα τοπικό εργοστάσιο παρήγαγε προϊόντα για στρατιωτική χρήση. Το κείμενο των Federici-Caffentzis διερευνά τη σχέση του καπιταλισμού με τον πόλεμο.

μα όλης αυτής της περιόδου δεν ήμουν παρά ένας επίλεκτος μπράβος στην υπηρεσία των μεγαλοβιομήχανων, της Wall Street και των τραπεζιτών. Με άλλα λόγια, υπήρξα ένας νταβατζής, ένας μαφιόζος για τον καπιταλισμό.

Smedley Butler (1933)

Μπορώ να προσλάβω τη μισή εργατική τάξη και να τη διατάξω να σκοτώσει την άλλη μισή.

Jay Gould, χρηματιστής και επιχειρηματίας στους σιδηρόδρομους στις ΗΠΑ (1836-1892)

Εάν ο στρατιώτης, για παράδειγμα, μπορεί να χαρακτηριστεί παραγωγικός εργάτης επειδή η δραστηριότητά του εξασφαλίζει την παραγωγή, με την ίδια έννοια και ο εργάτης θα μπορούσε να αξιώσει να του αποδίδονται στρατιωτικές τιμές. Διότι είναι βέβαιο ότι χωρίς τον εργάτη κανένας στρατός δεν θα έφτανε καν στο πεδίο της μάχης.

David Bucanan (1814)

Εισαγωγή:

Σύντομο ιστορικό του μετασχηματισμού από το «στρατιωτικό/βιομηχανικό σύμπλεγμα» στο «πράσινο New Deal»

Βρισκόμαστε εδώ σήμερα για να συζητήσουμε τον αναπροσανατολισμό από μια οικονομία πολέμου σε μια οικονομία ειρήνης. Πρόκειται για ένα σημαντικό και καλά θεμελιωμένο ζήτημα για τους επικριτές των στρατιωτικών δραστηριοτήτων και δαπανών της κυβέρνησης. Εξάλλου, αυτή τη στιγμή οι ΗΠΑ διεξάγουν δύο ανοιχτούς πολέμους (σε Ιράκ και Αφγανιστάν) και πολλούς όχι και τόσο κρυφούς (π.χ. στη Σομαλία, το Ιράν, το Πακιστάν, τις Φιλιππίνες, τη Γεωργία, το Σουδάν). Ολόκληρος ο πλανήτης είναι διάσπαρτος με εκατοντάδες βάσεις, δορυφόρους επιτήρησης και στρατιωτικές εγκαταστάσεις των ΗΠΑ. Ο επίσημος στρατιωτικός προϋπολογισμός για το 2008 ήταν περίπου 700 εκατομμύρια δολλάρια (ωστόσο το πραγματικό κόστος της πλανητικής στρατιωτικής παρουσίας των ΗΠΑ αναμφισβήτητα είναι κατά εκατοντάδες εκατομμύρια μεγαλύτερο). Πολλά θα μπορούσε κανείς να σχολιάσει και να αντιπροτείνει, όπως αποδεικνύεται από την βιβλιογραφία, 270 σελίδων, κειμένων (κυρίως αγγλικών) σχετικών με τον «Αφοπλισμό και τον Αναπροσανατολισμό» η οποία εκδόθηκε το 2000 (Gleditsch *κ.α.* 2000) – αναμφίβολα μια παρόμοια προσπάθεια σήμερα θα οδηγούσε σε ένα πολύ ογκωδέστερο τόμο. Επιπλέον, θεωρούμε ότι η σημερινή συγκέντρωση δεν πραγματοποιείται αποκλειστικά στο πλαίσιο της 40ης επετείου του φεστιβάλ του Woodstock αλλά και εξαιτίας της αποκαλύψης ότι μια θυγατρική της Ametek, η Rotron, εταιρεία ενός δισ. δολ-

λαρίων, οι εγκαταστάσεις της οποίας βρίσκονται εδώ δίπλα, χρησιμοποιεί εργάτες της περιοχής για την παραγωγή φτερωτών και άλλων εξαρτημάτων για τεθωρακισμένα και άλλα οπλικά συστήματα. Οι φίλοι μας της «Woodstock Peace Economy» κινητοποιούνται απαιτώντας η Rotron να εγκαταλείψει τη στρατιωτική παραγωγή και να παράγει μόνο ανεμιστήρες και άλλα προϊόντα για τους πολίτες.

Ανοίγουμε τη συζήτηση αναγνωρίζοντας ότι βρισκόμαστε σε μια σημαντική στιγμή στην πάνω από 50 ετών καμπάνια για τον «αναπροσανατολισμό». Υπενθυμίζουμε ότι από τις αρχές της δεκαετίας του '50 μπορούσε να υποστηριχθεί βάσιμα ότι στις ΗΠΑ διαμορφωνόταν μια «οικονομία πολέμου», ένας «στρατιωτικός κεϋνσιανισμός», ένα «στρατιωτικό/βιομηχανικό σύμπλεγμα» στο πλαίσιο του οποίου η στρατιωτική παραγωγή δεν αποτελούσε πλέον έναν «έκτακτο» τομέα της οικονομίας ο οποίος διογκωνόταν κατά τη διάρκεια των επίσημων πολέμων και αποκλιμακωνόταν με το τέλος τους. Στην αρχή, οι υποστηρικτές του αναπροσανατολισμού έπρεπε να αποδείξουν ότι το πρόβλημα ήταν όντως υπαρκτό (δηλαδή πως υπήρχε *κάτι* από το οποίο έπρεπε να απομακρυνθούμε και ότι *αυτό* αποτελούσε μια θεμελιωμένη πραγματικότητα – γεγονός που έγινε αποδεκτό πέραν πάσης αμφιβολίας στα μέσα της δεκαετίας του '60, χάρη και στην αποχαιρετιστήρια ομιλία του προέδρου Eisenhower). Εκείνη την εποχή έγινε κοινή γνώση και θέμα συζήτησης το ότι η στρατωτική πολιτική των ΗΠΑ καθοριζόταν όχι από την πραγματική απειλή εξωτερικών εχθρών αλλά από συγκεκριμένα εσωτερικά συμφέροντα (είτε εταιρειών, όπως η Boeing, είτε ως αποτέλεσμα επιλογών του συστήματος). Η επίγνωση αυτής της πραγματικότητας προκάλεσε ένα διεστραμμένο κυνισμό, αλλά στο βαθμό που ο ψυχρός πόλεμος συνεχιζόταν και υπήρχαν πύραυλοι με πυρηνικές κεφαλές που στόχευαν πόλεις των ΗΠΑ, το επιχείρημα του αναπροσανατολισμού δεν συγκέντρωνε πολλούς οπαδούς. Και αυτό παρόλο που από ένα κύκλο συγγραφέων και ακτιβιστών με αναφορά τον Seymour Melman είχε γίνει αρκετή θεωρητική επεξεργασία του οικονομικού αναπροσανατολισμού και του «συντεταγμένου μετασχηματισμού», όπως τον περιγράφει ο Jonathan Feldman στο παράθεμα στην αρχή του κειμένου.

Όλα αυτά άλλαξαν το 1989-1991 με το τέλος του ψυχρού πολέμου: ο στρατιωτικός προϋπολογισμός άρχισε να συρρικνώνεται (μεταξύ 1989 και 1998 μειώθηκε κατά 32,6%) και αναδύθηκε μια προσέγγιση σύμφωνα με την οποία η αυτοτροφοδοτούμενη θανατοκεντρική παραγωγική διαδικασία θα μπορούσε να αντικατασταθεί από μια «εναλλακτική στην υπηρεσία των πολιτών» (Ferguson 2001: 413). Ήταν η «χρυσή εποχή του αναπροσανατολισμού» που όμως συνετρίβη το 1998, όταν η κυβέρνηση Κλίντον ξεκίνησε τον «πόλεμο ενάντια στην τρομοκρατία – ας θυμηθούμε ότι δεν ήταν ο Μπους που κήρυξε αυτό τον «πόλεμο» μετά τις 11 Σεπτέμβρη, απλά τον συνέχισε και επανέφερε τις στρατιωτικές δαπάνες στα ύψη.

Ο αναπροσανατολισμός φαινόταν να έχει πεθάνει με την κατάρρευση των δίδυμων πύργων, ωστόσο στο πλαίσιο της οικονομικής κρίσης και του πράσινου «New Deal» που ευαγγελίζεται ο Ομπάμα (και ο βρετανικός του αντίλαλος στη Downing

Street), ο αναπροσανατολισμός φαίνεται να επιστρέφει. Αρκετοί υποστηρίζουν πως οι νέες κυβερνητικές επενδύσεις σε υποδομές ενέργειας και μεταφορών θα στρέψουν τις επιχειρήσεις από τη στρατιωτική παραγωγή προς ένα σχεδιασμό όπου μπορεί να μη «γίνουν τα ξίφη αλέτρια», αλλά τουλάχιστον θα γίνουν ανεμογεννήτριες, ηλιακά πάνελ ή δημόσια μέσα μεταφοράς (Feldman 2009). Δεν θα απαντήσουμε στα παραπάνω επιχειρήματα. Θεωρούμε ότι ο Jonathan Feldman με το άρθρο του στο περιοδικό *Social Text* (τ. 25, αρ. 2 91) έχει κάνει εξαιρετική δουλειά. Εμείς θα εστιάσουμε στις ευκαιρίες και τα προβλήματα που αντιμετώπισε η καμπάνια για τον αναπροσανατολισμό. Θα εξηγήσουμε γιατί ανέκυψαν αυτά τα προβλήματα, θα δείξουμε τις ρίζες τους στις καπιταλιστικές «κοινωνικές» (ή καλύτερα ταξικές) σχέσεις και θα διερευνήσουμε τις δυνατότητες για πολιτική δράση που υπάρχουν στο παρόν στάδιο της οικονομικής και χρηματιστηριακής κρίσης (καθώς η ελπίδα ότι ο Ομπάμα θα άλλαζε την κατάσταση πεθαίνει ταχύτατα).

1. Αντίσταση και αδιαφορία στο κάλεσμα για αναπροσανατολισμό ή η Γενική Ανευθυνότητα στον Καπιταλισμό

Το πρώτο πρόβλημα που θέλουμε να συζητήσουμε είναι η αντίσταση (από τους καπιταλιστές) και η αδιαφορία (από τους εργαζόμενους) με τις οποίες αντιμετωπίζεται η καμπάνια για τον αναπροσανατολισμό από μια παραγωγή πολέμου προς μια ειρηνική. Τα κίνητρα για την αντίσταση των καπιταλιστών είναι προφανή και εύλογα. *Συγκεκριμένα*, οι εταιρείες που αποκομίζουν τεράστια κέρδη από πωλήσεις στρατιωτικών προϊόντων θα εναντιωθούν αναπόφευκτα σε κάθε απόπειρα περιορισμού των κερδών τους εκτός εάν τους προσφερθούν εγγυημένες εναλλακτικές «ειρηνικές» πηγές κερδοφορίας. Οι σκοτεινοί (και συχνά παράνομοι) χειρισμοί μελών του στρατιωτικο/βιομηχανικού συμπλέγματος έχουν προσφέρει πλούσιο υλικό σε ερευνητές δημοσιογράφους, ακόμα και σε επιτροπές του Κογκρέσου, ωστόσο αυτή η συμπεριφορά δεν είναι αποκλειστικό γνώρισμα της στρατιωτικής βιομηχανίας, όπως είδαμε με τις πρόσφατες εξαγορές στη Wall Street (Sullivan, 2007). *Γενικά*, οι περισσότεροι καπιταλιστές (και όχι μόνο στις ΗΠΑ) αντιμετωπίζουν τη στρατιωτική μηχανή των ΗΠΑ ως τον εγγυητή των επενδύσεών τους στο εσωτερικό και το εξωτερικό. Με άλλα λόγια, η ειλικρινής αποτίμηση του στρατού των ΗΠΑ από τον Smedley Butler ως «μπράβου στην υπηρεσία των μεγαλοβιομήχανων, της Wall Street και των τραπεζιτών» παραμένει ακριβής και στις μέρες μας.

Το βαθύτερο πρόβλημα έγκειται όχι στους καπιταλιστές τους ίδιους αλλά σε εμάς, τόσο σε εκείνους από εμάς που σχετίζονται άμεσα με την παραγωγή για το στρατό όσο και στους υπόλοιπους. Φαίνεται να δρούμε αντίθετα προς τα συμφέροντά μας όταν εργαζόμαστε στην πολεμική βιομηχανία ή πληρώνουμε φόρους για τον ίδιο σκοπό, αφού παράγουμε όπλα που ενισχύουν την εξουσία των αφεντικών επάνω μας και σκοτώνουν άλλους εργαζόμενους, ενώ εμείς ούτε αντιδρούμε στην

περικοπή του εισοδήματός μας μέσω των φόρων που κατευθύνονται στο στρατιωτικό προϋπολογισμό ούτε εμποδίζουμε τα παιδιά μας να υπηρετούν στο στρατό. Κατά κύριο λόγο, εμείς (και οι συνδικαλιστικές μας ενώσεις) είτε απορρίπτουμε το πρόταγμα του αναπροσανατολισμού είτε απλά το αγνοούμε, παρόλο που ένας επιτυχημένος αναπροσανατολισμός θα είχε ως συνέπεια μια σημαντική αύξηση της δύναμης των εργαζομένων και αντίστοιχα μια μείωση της ισχύος του κράτους (το οποίο βασικά δρα ως όργανο του κεφαλαίου). Αυτή η απόρριψη ή/και άγνοια μοιάζουν παράλογες και αυτό είναι μια πραγματικότητα που έχει επισημανθεί από όλους τους κύριους επικριτές του πολέμου και της πολεμικής οικονομίας, από τον Θορώ μέχρι τον Ντεμπς και τον Τσόμσκι.

Όταν λοιπόν δρούμε ενάντια στα συμφέροντά μας εισερχόμαστε σε ένα πεδίο γεμάτο ενοχλητικά ερωτήματα: Γιατί δουλεύουμε ενάντια στον εαυτό μας; Οφείλεται σε μια εσκεμμένη άγνοια ή σε μια δουλοπρεπή συνενοχή με τα αφεντικά; Κάθε σκέλος του διλήμματος είναι προβληματικό και σε τελική ανάλυση λανθασμένο, αφού ατομικά δεν είμαστε ούτε πιο ηλίθιοι ούτε πιο δειλοί από τους καπιταλιστές.

Ένας τρόπος να αποφύγουμε το δίλημμα (και το αναπόφευκτο συμπέρασμα ότι οι καπιταλιστές δρουν σχετικά λογικά ενώ οι εργαζόμενοι ασυνάρτητα) βασίζεται στην ακόλουθη παρατήρηση: στην καπιταλιστική κοινωνία οι εργαζόμενοι είναι αλλοτριωμένοι, αποξενωμένοι κι αποστερημένοι από το προϊόν της εργασίας τους, όπως παρατήρησε καιρό πριν ο Μαρξ στη μελέτη του για την «αποξενωμένη εργασία». Δεν πρόκειται για μια συνθήκη ψυχολογική αλλά λογική, ίσως ακόμα και νομική. Όταν πουλάς για ένα χρονικό διάστημα την εργατική σου δύναμη σε κάποιον άλλο, του μεταβιβάζεις και την ιδιοκτησία των προϊόντων αυτής της εργατικής δύναμης, πουλάς τόσο τη δύναμή σου όσο και τα προϊόντα της. Το κάνεις αυτό γιατί δεν έχεις χρήματα για να ζήσεις ούτε κάποιο άλλο εμπόρευμα για να ανταλλάξεις.

Αυτές οι συνθήκες οδηγούν σε πνευματικά και φυσικά μαρτύρια, τυπικά γνωρίσματα της αποξένωσης που προκαλείται από κάθε παραγωγική διαδικασία στην καπιταλιστική κοινωνία, είτε η διαδικασία αφορά τον πόλεμο είτε την ειρήνη. Αυτό που δεν αντιλήφθηκε ο Μαρξ είναι ότι η αποξένωση (η αίσθηση ότι αυτό που παράγω εγώ και οι όμοιοί μου δεν ανήκει σε εμάς αλλά στον ιδιοκτήτη της εργατικής μας δύναμης) έχει ως φυσική συνέπεια μια εγγενή *ανευθυνότητα* απέναντι στην παραγωγική διαδικασία και τα προϊόντα της. Η αφηρημένη εργασία (η εργασία που παράγει κέρδος) είναι ακριβώς αυτό: εργασία που κάτι της έχουν αφαιρέσει. Δεν πρόκειται για μια δραστηριότητα που αποσκοπεί σε κάποιο δικό της, εσωτερικό σκοπό. Η μοναδική της λειτουργία μέσα στο σύστημα είναι η παραγωγή υπεραξίας, της πηγής του κέρδους για τους καπιταλιστές. Δεν μας αφορά *αυτό* που παράγεται (ούτε αν σκοτώνει άλλους). Δεν μας ανήκει και δεν μπορούμε να έχουμε αξιώσεις για το προϊόν, παρά μόνο για τους μισθούς και τις εργασιακές συνθήκες. Δεν πρόκειται να μας πάνε και στα δικαστήρια αν αυτό που παράγουμε είναι επιβλαβές. Υπεύθυνος είναι ο ιδιοκτήτης πολύ απλά γιατί το προϊόν του/της ανήκει.

Οποιοσδήποτε ζει σε μια καπιταλιστική κοινωνία μπορεί εύκολα να διαπιστώσει αυτή την τάση προς μια *γενικευμένη ανευθυνότητα*. Ο καπιταλιστής επιδεικνύει αυτή την ανευθυνότητα μέσω του ευφημισμού της «εξωτερίκευσης του κόστους», δηλαδή πετώντας τα επικίνδυνα υποπροϊόντα της παραγωγικής διαδικασίας μακρυά από τον τόπο της παραγωγής, λες και τα τοξικά απόβλητα δεν αποτελούν ένα ανυπολόγιστο κόστος για τον καθένα και την καθεμιά (το οικολογικό κίνημα ήταν που ξεκίνησε να μιλά για τις επιπτώσεις αυτής της κυνικής πολιτικής στους ανθρώπους και τα ζώα).

Οι εργαζόμενοι επιδεικνύουν την ίδια ανευθυνότητα όταν δεν αμφισβητούν την αξία χρήσης του προϊόντος της εργασίας τους (σταματώντας, αν χρειάζεται, την παραγωγή). Ο εσωτερικευμένος κυνισμός που αποτυπώνεται στη φράση «είναι ευθύνη του αφεντικού, όχι δική μου» παραλύει τη δράση σε ατομικό και σε συλλογικό επίπεδο. Αν οι υποστηρικτές ενός πολιτικού σχεδίου όπως ο αναπροσανατολισμός αρνηθούν να απαντήσουν σε αυτό τον κυνισμό για να αποφύγουν μια αντιπαράθεση με τους εργαζόμενους (που στην απόγνωσή τους από την κρίση θα έκαναν οποιαδήποτε δουλειά), τότε το σχέδιο είναι καταδικασμένο, εκτός και αν μπορούν να προσφέρουν στους εργαζόμενους έναν άλλο δρόμο εισοδήματος, αυτονομίας και δύναμης. Δεν πρόκειται για συνειδησιακό ζήτημα. Όσο θα παραμένουν οι σχέσεις εξουσίας ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργατική τάξη, οι εργαζόμενοι θα παραμένουν απρόθυμοι να αναλάβουν οποιαδήποτε ευθύνη για την κοινωνική παραγωγή συνολικά.

Αυτή η καθολική και διαταξική ανευθυνότητα δεν κλονίζεται από οποιαδήποτε φλογερή επιχειρηματολογία, όσο τεκμηριωμένη και αν είναι. Το μεροκάματο για μια δραστηριότητα που δημιουργεί κέρδος για το αφεντικό μέσα από την παραγωγή μηχανών θανάτου που θα χρησιμοποιηθούν για να σκοτώσουν άλλους (ελπίζεις) εργαζόμενους είναι το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα ενός φαύλου κύκλου που μπορεί να σπάσει μόνο παραβιάζοντας την πιο θεμελιώδη απαγόρευση της κοινωνίας μας: διεκδικώντας τη συλλογική ιδιοκτησία και υπευθυνότητα για τη συλλογική εργασία.

Ο αναπροσανατολισμός πρέπει να επαναστατικοποιήσει τη σχέση μας με την εργασία, αυξάνοντας τη δύναμή μας να αρνούμαστε κάθε εργασία που σκοτώνει εμάς και τους άλλους. Δεν πρόκειται απλά για παραγωγή νέων «ειρηνικών προϊόντων» για τον ίδιο παλιό καπιταλισμό, προϋποθέτει μια μεταμόρφωση των παραγωγικών σχέσεων. Σε πρώτη ανάγνωση φαίνεται να μεταθέτουμε το πρόβλημα από ένα αδιέξοδο σε ένα άλλο, είναι όμως στη φύση κάθε επαναστάτη να πηδάει πάνω από τη σκιά του. Μια διαδικασία αναπροσανατολισμού απαιτεί την ανατροπή της πιο βασικής αλλοτρίωσης στην κοινωνία μας. Πρέπει να προχωρήσει πέρα από την «συντεταγμένη μεταστροφή» στην οποία αναφέρεται ο Jonathan Feldman προς μια ριζική καταστροφή, πρέπει με άλλα λόγια να καταστρέψει τη ζωτική για τη λειτουργία του καπιταλισμού ιεραρχική τάξη – αλλιώς θα χαθεί στο λαβύρινθο της αυξα-

νόμενης σύγχυσης πολέμου και ειρήνης, στο νέο αυτό προπέτασμα καπνού που δημιουργούν οι στρατοκράτες.

2. Χρήσεις της διπλής χρήσης: πράσινα γεράκια – χακί περιστέρια

Ο πόλεμος και η ειρήνη αποτελούν ένα κλασικό δίπολο αντιθέτων. Κατά συνέπεια, θα έπρεπε να είναι αυταπόδεικτη η διαφορά ανάμεσα στην ειρηνική και την πολεμική παραγωγή. Αυτό φαίνεται πως πιστεύει και η Κοινότητα Ειρήνης του Woodstock, η οποία γράφει στο επίγραμμα του κειμένου της καταφέρεται ενάντια στην Ametek Rotron για την παραγωγή φτερωτών που χρησιμοποιούνται σε κινητήρες στρατιωτικού εξοπλισμού αντί για την παραγωγή ανάλογου υλικού για ειρηνική χρήση. Αρκεί η παραγωγή να στραφεί σε «ειρηνική» χρήση και θα προκύψει μια κατάσταση από όπου μόνο κερδισμένοι (‘win-win situation’) μπορούμε να βγούμε, μια ειρηνική πράσινη παραγωγή που θα βοηθήσει τόσο στην επίλυση της κλιματικής κρίσης όσο και στη δημιουργία θέσεων εργασίας και μάλιστα περισσότερων από ό,τι η πολεμική βιομηχανία.

Το πιο συνηθισμένο παράδειγμα αυτής της ‘win-win’ πρότασης σήμερα (αφού χάθηκε η ευκαιρία του τέλους του ψυχρού πολέμου λόγω της έναρξης του Πολέμου ενάντια στην Τρομοκρατία) είναι οι αυξανόμενες επενδύσεις στις δημόσιες μεταφορές. Ο Jonathan Feldman αναφέρει χαρακτηριστικά:

> Τα μέσα μαζικής μεταφοράς είναι τα περισσότερο τεχνολογικώς προηγμένα μη-στρατιωτικά προϊόντα που αγοράζει η κυβέρνηση και επιπλέον συναρτώνται άμεσα με τη βιομηχανία. Τα μέσα μαζικής μεταφοράς εξοικονομούν ενέργεια και είναι από τις λιγότερο ρυπογόνες μορφές μετακίνησης. Επιπρόσθετα, οι κυβερνητικές ενεργειακές επενδύσεις σε συνδυασμό με έναν ισχυρό συνδικαλισμό στην παραγωγή και τις υπηρεσίες μεταφορών καθιστούν τον τομέα ιδανικό για δημόσιο σχεδιασμό με θετικά αποτελέσματα για την κοινωνία. Η κυβέρνηση μπορεί να υποστηρίξει την τοπική παραγωγή, ιδιαίτερα σε περιοχές με μεγάλη πληθυσμιακή συγκέντρωση και κοινωνική οργάνωση. Η αυξημένη πληθυσμιακή πυκνότητα διευκολύνει τόσο τις μαζικές μεταφορές όσο και τη συνδικαλιστική οργάνωση (Feldman 2009).

Η διάδοση της απαίτησης για ενεργειακή αλλαγή (ως απάντηση στο τέλος του πετρελαίου και στην καταστροφική κλιματική αλλαγή) δημιουργεί αυξημένες προσδοκίες για επαναφορά του προτάγματος του επαναπροσανατολισμού. Το «Πράσινο New Deal» που διατυμπανίζει η κυβέρνηση Ομπάμα αντιμετωπίζεται ως μια πολιτική μέσα από την οποία θα μπορούσε (κρυφά ή φανερά) να προωθηθεί και μια διαδικασία αναπροσανατολισμού.

Αυτή η περίοδος, όπου συζητιέται η αναγκαιότητα αλλαγής στον ενεργειακό τομέα, προσφέρει πράγματι δυνατότητες για αφοπλισμό του κράτους και για δημιουργία οραμάτων μιας νέας μετα-καπιταλιστικής οικονομίας. Πρέπει όμως να έχουμε δυο πράγματα στο μυαλό μας. Πρώτον: ο διαχωρισμός μεταξύ ειρηνικής και πολεμικής παραγωγής γίνεται όλο και δυσκολότερος. Δεύτερον: αν και η ειρηνική παραγωγή μπορεί να είναι πράσινη, η πράσινη παραγωγή δεν είναι απαραίτητα ειρηνική.

Το δίπολο πόλεμος-ειρήνη και τα ανάλογά του (π.χ. στρατιώτης-πολίτης) είναι χρήσιμα για ρητορικά σχήματα. Στην πραγματικότητα, πολλά προϊόντα και μέσα παραγωγής έχουν «διπλή χρήση», δηλαδή εξυπηρετούν ταυτόχρονα ειρηνικούς και πολεμικούς σκοπούς. Μπορούμε, ασφαλώς, να διακρίνουμε με ευκολία τη διαφορά μεταξύ μιας βόμβας διασποράς (πολεμική παραγωγή) και μιας μπάλας του τένις (ειρηνική παραγωγή), τί θα λέγαμε όμως για μια μπουλντόζα, έναν τόνο αμμωνίας, ένα εκατομμύριο ταμπλέτες Zoloft, ένα εργαστήριο συνθετικής βιολογίας, μια ερευνητική μονάδα νανοτεχνολογίας, ένα πυρηνικό εργοστάσιο; Υπάρχει ένα τεράστιο ποσοστό της σύγχρονης παραγωγής το οποίο δεν μπορεί να χωρέσει σε μια μόνο κατηγορία. Για την ακρίβεια, η σύγχυση ειρηνικών και πολεμικών χρήσεων χαρακτηρίζει όλο και περισσότερο τη σύγχρονη τεχνολογική ανάπτυξη (είναι χαρακτηριστική η αυξανόμενη δυσπιστία στον προοδευτικό χαρακτήρα της τεχνολογίας – ήδη από την καταστροφή της Χιροσίμα και του Ναγκασάκι).

Η κυβέρνηση των ΗΠΑ αξιοποιεί (και ενισχύει) τη σύγχυση μεταξύ ειρηνικής και πολεμικής παραγωγής με τον ίδιο τρόπο που χρησιμοποιεί τα ανθρώπινα δικαιώματα για να δικαιολογήσει στρατιωτικές επεμβάσεις οι οποίες προκαλούν ακόμα περισσότερες (και συχνά μεγαλύτερες) παραβιάσεις των ανθρώπινων δικαιωμάτων από τα αρχικά «αίτια» των επεμβάσεων. Για παράδειγμα, ο στρατός των ΗΠΑ πρόσφατα χαρακτήρισε την υπερθέρμανση του πλανήτη και την εξάρτηση από το πετρέλαιο ως «απειλές για την εθνική ασφάλεια»! Πρόκειται για μια πολύ επικίνδυνη διανοητική παρεκτροπή, αφού το μοντέλο του πολέμου εισάγεται όλο και περισσότερο ως τρόπος περιγραφής και επίλυσης των κοινωνικών προβλημάτων.

Στο ίδιο πλαίσιο, οι ΗΠΑ αυτοχρίζονται ως οι ρυθμιστές της παραγωγής των όπλων μαζικής καταστροφής σε ολόκληρο τον πλανήτη. Με άλλα λόγια, αποφασίζουν τα παραγωγικά μέσα που μπορεί να διαθέτει η κάθε χώρα μέσω του χαρακτηρισμού τους ως εμπλεκομένων στην δυνατότητα παραγωγής όπλων μαζικής καταστροφής. Οι ΗΠΑ, ενώ παραμένουν ο «χωροφύλακας της παγκόσμιας αγοράς», επιπλέον διεκδικούν τη δικαιοδοσία ελέγχου των τεχνολογικών δυνατοτήτων κάθε χώρας μέσω της *de facto* ή *de jure* (μέσω του ΟΗΕ) ισχύος τους, στο βαθμό μάλιστα που, όπως αναφέραμε παραπάνω, η σύγχρονη τεχνολογία χαρακτηρίζεται από «διπλή χρήση». Έτσι το Ισραήλ νομιμοποιείται να αναπτύσσει πυρηνική τεχνολογία (συμπεριλαμβανομένων άνω των 100 πυρηνικών όπλων) αλλά το Ιράν δεν δικαιούται να κατασκευάσει πυρηνικό ηλεκτρικό σταθμό (λόγω της διπλής του χρή-

σης ως παραγωγού πλουτωνίου και ουρανίου που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για πυρηνικά όπλα). Αυτό το προνόμιο των ΗΠΑ εκτείνεται μακράν πέραν της συγκεκριμένης πολιτικής δυναμικής στη Μέση Ανατολή, αφού πλέον οι ΗΠΑ έχουν συμπεριλάβει στο πεδίο της εθνικής ασφάλειας την παραγωγή ενέργειας, την κλιματική αλλαγή κι ένα σωρό άλλα «ζητήματα» τα οποία μπορούν να επικαλεστούν για να απαιτήσουν από κάποιο κράτος να σταματήσει την ανάπτυξη κάποιας τεχνολογικής δραστηριότητας την οποία χαρακτηρίζουν ως συνδεδεμένη με ανάπτυξη παράνομων στρατιωτικών χρήσεων.

Δεν πρόκειται για υποθετικό σχήμα: η εισβολή και κατοχή του Ιράκ βασίστηκε σε αυτήν ακριβώς τη σύγχυση και στην αντίληψη περί διπλής χρήσης. Πριν τον πόλεμο, η κυβέρνηση των ΗΠΑ αξιοποίησε αυτήν την αμφισημία κατά τη διάρκεια των κυρώσεων στο Ιράκ για να απαγορεύσει την εισαγωγή μηχανολογικού εξοπλισμού και χημικών ουσιών. Το καθεστώς του Σαντάμ Χουσεΐν επεδείκνυε πράγματι ιδιαίτερο ενδιαφέρον για βιομηχανική ανάπτυξη, η οποία είχε στο παρελθόν χρησιμοποιηθεί και για ανάπτυξη χημικών και βιολογικών όπλων κατά τον ιρανο-ιρακινό πόλεμο στη δεκαετία του ’80. Αξιοποιώντας αυτό το γεγονός, οι ΗΠΑ απαγόρευσαν την εισαγωγή στο Ιράκ μηχανολογικού εξοπλισμού απαραίτητου για την πετρελαϊκή βιομηχανία, τον αγροτικό τομέα, ακόμα και για νοσοκομεία.

Η κυβέρνηση του Μπους στην περίπτωση του Ιράκ εφάρμοσε ένα θεώρημα το οποίο μπορεί να λάβει την ακόλουθη γενική μορφή:

1) Σχεδόν όλες οι εξελιγμένες τεχνολογικά παραγωγικές διαδικασίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν για παραγωγή «όπλων μαζικής καταστροφής».
2) Οποιαδήποτε από τις ανωτέρω διαδικασίες δεν ελέγχεται από μια πολυεθνική με έδρα τις ΗΠΑ (ή την Ιαπωνία ή τη Δυτική Ευρώπη) μπορεί να χρησιμοποιηθεί από κάποια κυβέρνηση για παραγωγή «όπλων μαζικής καταστροφής».
3) Μόνο κυβερνήσεις αποδεκτές από τις ΗΠΑ επιτρέπεται να έχουν τη δυνατότητα παραγωγής «όπλων μαζικής καταστροφής».

Επομένως, καμμία κυβέρνηση (δημοκρατικά εκλεγμένη ή όχι) που δεν συμπεριλαμβάνεται στη λίστα των αποδεκτών από τις ΗΠΑ δεν επιτρέπεται να υπάρχει, εκτός εάν η εξελιγμένη τεχνολογία της ελέγχεται από μια αποδεκτή πολυεθνική.

Το παραπάνω επιχείρημα σημαίνει πως οι ΗΠΑ έχουν αναλάβει το ρόλο της επίβλεψης κάθε βιομηχανικής ανάπτυξης σε όλο τον κόσμο και στο διηνεκές. Δεν νοείται αυτόνομη βιομηχανική ανάπτυξη που να μην ελέγχεται από κάποια αποδεκτή πολυεθνική ή μια «φιλική» κυβέρνηση. Επομένως το ιδεολόγημα του «πολέμου ενάντια στην τρομοκρατία» μετατρέπεται σε ένα νέο θεώρημα που δικαιολογεί τον στρατιωτικό ελέγχο των οικονομικών αναπτυξιακών επιλογών κάθε κυβέρνησης στον πλανήτη.

Οι συνέπειες του νέου θεωρήματος είναι φυσικά τεράστιες, παρόλο που ο άμεσος αντίκτυπος αφορούσε το καθεστώς Χουσεΐν. Διότι ακόμα και αν ο Σαντάμ Χουσεΐν μπορούσε να αποδείξει πέραν πάσης αμφιβολίας ότι δεν διέθετε χημικά, βιολογικά ή ατομικά όπλα, δεν θα καλύπτονταν οι αιτιάσεις του θεωρήματος του Μπους. Η ύπαρξη και μόνο στο Ιράκ εγκαταστάσεων μη ελεγχόμενων από πολυεθνικές οι οποίες *θα μπορούσαν* να χρησιμοποιούν για παραγωγή όπλων μαζικής καταστροφής είναι αρκετή. Στην πράξη, η εισβολή στο Ιράκ επέφερε μια κυβερνητική αλλαγή με τη χρήση των όπλων, όπως ο βομβαρδισμός του Βελιγραδίου του 1999 απεκατέστησε τα ανθρώπινα δικαιώματα στο Κόσοβο (σκοτώνοντας χιλιάδες Σέρβους).

Αυτό το θεώρημα (το οποίο δεν απορρίπτει η κυβέρνηση Ομπάμα) μας δείχνει ότι ο πόλεμος στο Ιράκ δεν αφορούσε μόνο το πετρέλαιο. Αυτό που διακυβεύεται είναι η μορφή της πλανητικής βιομηχανικής ανάπτυξης στις επόμενες δεκαετίες. Ο συνδυασμός της πετρελαιοκίνητης συσσώρευσης με την επιβολή του θεωρήματος του Μπους διαβεβαιώνει ότι η διατήρηση του «προαστειακού/πετρελαϊκού» μοντέλου ζωής των ΗΠΑ (και αυξανόμενα της Δ. Ευρώπης) οδηγεί σε ασταμάτητο πόλεμο.

Σε αυτή τη νέα πραγματικότητα πρέπει να προστεθεί η παρατήρηση ότι πράσινη παραγωγή δεν σημαίνει απαραίτητα ειρηνική παραγωγή. Σε τελική ανάλυση, ο καπιταλισμός δεν είναι αναγκαστικά δεσμευμένος με τα ορυκτά καύσιμα και τους κινητήρες εσωτερικής καύσης για τις πολεμικές μηχανές του. Στην παλαιότερη μορφή του, από τον 15^{ο} έως τον 19^{ο} αι., το μηχανικό/ενεργειακό σύστημα βασιζόταν σε «ανανεώσιμες πηγές» που κινούσαν απλές μηχανές: ο αέρας ωθούσε τα πανιά των πλοίων που μετέφεραν σκλάβους, θησαυρούς και στρατιώτες, ενώ αέρας και νερό κινούσαν τους μύλους, τα ζώα χρησιμοποιούνταν για τις μεταφορές και τον πόλεμο κλπ. Ήταν η ίδια περίοδος κατά την οποία πραγματοποιήθηκαν οι πιο βίαιες μιλιταριστικές εκστρατείες στην ιστορία του πλανήτη, με γενοκτονίες και αποικοκρατικές επεκτάσεις τις συνέπειες των οποίων βιώνουμε ακόμα και σήμερα. Ο καπιταλισμός θα μπορούσε ακόμα και να στραφεί σε παλιότερες μορφές ενεργειακής/μηχανικής τεχνολογίας σε συνδυασμό με υπολογιστικές μηχανές Turing, περιορίζοντας τη χρήση κινητήρων καύσης σε συγεκριμένους παραγωγικούς τομείς και για στρατιωτικές χρήσεις. Με άλλα λόγια, η «πράσινη παραγωγή» μπορεί εύκολα να είναι πολεμική παραγωγή και οι μηχανές θανάτου να επανασχεδιαστούν ώστε να είναι «καθαρές».

Το προϊόν μιας πράσινης παραγωγής μπορεί να είναι μια πράσινη μηχανή πολέμου. Επιπλέον, πολλά πράσινα προϊόντα παράγονται χάρη σε πολέμους και περιφράξεις. Για παράδειγμα, η ενεργειακή μεταβολή προς την αιολική ενέργεια εξαρτάται από μέταλλα που χρησιμοποιούνται στις ανεμογεννήτριες, όπως το αλουμίνιο και ο χάλυβας. Όμως από που προέχονται ο βωξίτης και ο σίδηρος; Η μεταλλουργική δραστηριότητα συνεπάγεται όλο και περισσότερο τη χρήση βίας για την απόκτηση τεράστιων εκτάσεων και την εκδίωξη του πληθυσμού. Έτσι τα «καθαρά» αποτελέσματα προκύπτουν από «βρώμικες» πηγές.

Απρίλιος 2010: ο Ομπάμα γιορτάζει την «ημέρα της Γης» παρουσιάζοντας το Green Hornet, το πρώτο «πράσινο» μαχητικό που κινείται με μίγμα περιεκτικότητας 50% σε «βιοκαύσιμα». Το μαχητικό F/A-18 Super Hornet είναι η πρώτη «πράσινη μηχανή πολέμου» που κατασκευάστηκε για το πολεμικό ναυτικό των ΗΠΑ, το οποίο έχει ανακοινώσει με υπερηφάνεια το «όραμα ενός πράσινου στόλου».

3. Αντίπαλος του αναπροσανατολισμού δεν είναι η διαρκής πολεμική οικονομία αλλά η διαρκής πρωταρχική συσσώρευση

Η σύγχυση ειρήνης και πολέμου δεν χρησιμοποιήθηκε απλώς από τις ΗΠΑ για να δικαιολογηθούν οι πολεμικές τους επιχειρήσεις (π.χ. στο Ιράκ με την εισβολή του 2003 ή στο Σουδάν με τον βομβαρδισμό της φαρμακοβιομηχανίας το 1998). Επιπλέον, περιόρισε τη συζήτηση για μια ειρηνική παραγωγή στον «αναπροσανατολισμό από την πολεμική στην ειρηνική παραγωγή». Συνήθως μάλιστα η συζήτηση περί αναπροσανατολισμού εστιάζεται στα «ξίφη» και «τ'αλέτρια» και όχι στο «ain't gonna study war no more», όπως στο παλιό spiritual τραγούδι «Down by the Riverside» (εδώ το ρ. *study* με τη βιβλική σημασία της επιδίωξης με *σπουδή*).

Η καπιταλιστική κοινωνία δεν μπορεί να είναι ειρηνική. Ουσιαστικός αναπροσανατολισμός μπορεί να υπάρξει μόνο με την απόσπαση των μέσων παραγωγής (και αναπαραγωγής) από το βασίλειο της εκμετάλλευσης και του ανταγωνισμού. Επιπλέον πρέπει να αλλάξουν και οι ίδιοι οι σκοποί και τα μέσα της παραγωγικής διαδικασίας γιατί ειρηνική παραγωγή σημαίνει αλλαγή όχι μόνον του προϊόντος αλλά και της διαδικασίας. Θα πρέπει επίσης να αλλάξουν οι παραγωγικές σχέσεις (συμπεριλαμβανομένων της υγείας και ασφάλειας των εργαζομένων). Είναι αλήθεια ότι το πρόταγμα του αναπροσανατολισμού χρησιμοποιείται συχνά ως δούρειος ίππος ενάντια στον καπιταλισμό, δηλαδή ως πλάγιος τρόπος υπονόμευσης του συστήματος. Πρέπει όμως να αναλογιστούμε την κατάληξη τόσων άλλων πλάγιων προσεγγίσεων (π.χ. η σοσιαλδημοκρατία) οι οποίες αντί να υπονομεύσουν το σύστημα το ενίσχυσαν. Επίσης, επιχειρήματα ανάλογα του αναπροσανατολισμού επιστρατεύθηκαν για την εξουδετέρωση δύστροπων αντιπάλων (όπως το καθεστώς του Σαντάμ

Χουσεΐν). Επιπλέον, χρησιμοποιούνται από τα φερέφωνα των καπιταλιστών για να δικαιολογήσουν στρατιωτικές δαπάνες οι οποίες καλύπτονται εντασσόμενες σε άλλες κατηγοριοποιήσεις, όπως π.χ. η υπεράσπιση του νόμου και της τάξης, ειδικά με τη ρευστή στις ΗΠΑ διαφοροποίηση μεταξύ στρατιωτικοποίησης και αστυνόμευσης (προέρχεται από το νόμο *Posse Comitatus* του 1878 που ρύθμιζε τη λειτουργία των πολιτειακών και ομοσπονδιακών κατασταλτικών δυνάμεων). Αυτό που ξέρουμε πάντως είναι ότι δεν υπάρχει διάκριση μεταξύ ειρηνικής και στρατιωτικής χρήσης της ισχύος στο πλαίσιο της ταξικής σχέσης.

Πρέπει επίσης να τονίσουμε ότι έχει υπάρξει ένα θεμελιώδες λάθος στην κατανόηση του ρόλου του πολέμου και της βίας στον καπιταλισμό, λάθος που διέπραξαν ακόμα και ορισμένοι από τους οξύτερους πολέμιούς του. Οι πρώιμοι υποστηρικτές του καπιταλισμού ισχυρίζονταν ότι ο καπιταλισμός, στο βαθμό που βασίζεται στην επωφελή ανταλλαγή και το συμφέρον, θα έτεινε στην αποφυγή των πολέμων. Φαίνεται ειρωνικό ότι ο άγγλος οικονομολόγος Nassau ο πρεσβύτερος (1790-1864) απέρριπτε αυτή την άποψη τονίζοντας ότι πολύ συχνά άντρες με όπλα είναι περισσότερο απαραίτητοι για την αγροτική παραγωγή ή την εξόρυξη ορυκτών από ό,τι άντρες με δρεπάνια ή φτυάρια. Η απάντηση του Μαρξ στους ισχυρισμούς του Άνταμ Σμιθ περί του καπιταλισμού ως μιας δύναμης που θα προωθούσε την ειρηνική συσχέτιση καταδεικνύει με χαρακτηριστικό τρόπο τις αποτυχημένες κατηγοριοποιήσεις του Μαρξ στο πεδίο της παραγωγικής και μη-παραγωγικής εργασίας: «Ο στρατιώτης υπάγεται στις περιστασιακές δαπάνες της παραγωγής, όπως ακριβώς οι μη-παραγωγικοί εργάτες, οι οποίοι δεν παράγουν τίποτε –ούτε υλικό ούτε πνευματικό– αυτοί καθεαυτοί, αλλά είναι χρήσιμοι και αναγκαίοι αποκλειστικά και μόνο λόγω των ατελών κοινωνικών σχέσεων – χρωστούν την ύπαρξή τους στα κοινωνικά δεινά» (Θεωρίες για την υπεραξία). Ως συνέπεια αυτής της φράσης και προκειμένου η διάκριση να καταστεί λειτουργική, ο Μαρξ χρειάζεται να διατυπώσει τη διαφορά μεταξύ μιας τέλειας και μια ατελούς κοινωνικής σχέσης, τη διαφορά μεταξύ του κοινωνικού κακού και του κοινωνικού καλού στο πλαίσιο της καπιταλιστικής κοινωνίας. Είναι όμως αυτό εφικτό;

Με άλλα λόγια, όσο ειρωνικό και αν ακούγεται, ο Μαρξ αντιλαμβάνεται την καπιταλιστική ζωή ως κατά βάση ειρηνική. Σε ένα γνωστό απόσπασμα του κειμένου «περί της λεγόμενης πρωταρχικής συσσώρευσης» ο Μαρξ αναφέρει:

> Η πρόοδος της καπιταλιστικής παραγωγής αναπτύσσει μια εργατική τάξη η οποία, μέσω της εκπαίδευσης, της παράδοσης και των συνηθειών αντιμετωπίζει ως αυταπόδεικτους φυσικούς νόμους τις συνθήκες αυτού του τρόπου παραγωγής ... Η ευθεία, πέραν της οικονομίας, επιβολή ισχύος χρησιμοποιείται βεβαίως, αλλά μόνο σε εξαιρετικές περιστάσεις. Στην κανονική τάξη των πραγμάτων, ο εργάτης μπορεί να αφεθεί στους «φυσικούς νόμους της παραγωγής...»

Υποστηρίζει επομένως ότι η ευθεία επιβολή ισχύος δεν αποτελεί ζωτικό τμήμα της λειτουργίας του ώριμου καπιταλισμού. Ο στρατιώτης είναι αναγκαίος μόνο «έξω από τις οικονομικές συνθήκες», για το χειρισμό των κοινωνικών δεινών και των έκτακτων ατελών κοινωνικών σχέσεων στον καπιταλισμό. Κατά συνέπεια, έξω από την αρχική συσσώρευση, κάποιος θα μπορούσε να συλλάβει τον καπιταλισμό και τη στρατιωτική βία ως δύο διαχωρισμένα φαινόμενα.

Αυτή η κατηγοριοποίηση της κρατικής βίας ως εφήμερου επεισοδίου της καπιταλιστικής παραγωγής έφτασε στο απόγειό της τις δεκαετίες του ’60 και ’70, όταν κεϋνσιανοί μαρξιστές όπως οι Sweezy και O’Connor και η Νέα Αριστερά της εποχής του Βιετνάμ αντιμετώπιζαν τον πόλεμο ως επένδυση υπεραξίας η οποία, σε αντίθεση με άλλες επενδύσεις, δεν αυξάνει την ισχύ και την ασφάλεια της εργατικής τάξης (όπως π.χ. οι επενδύσεις για στέγαση, υγεία κι εκπαίδευση) και είναι «επιζήμια», σύμφωνα με το παλιό μοντέλο της μη παραγωγικής ιδεολογικής επένδυσης του Μαρξ.

Το μεγαλύτερο πρόβλημα αυτής της οπτικής είναι ότι δεν αντιλαμβάνεται πως η βία είναι αναγκαία για να αστυνομεύονται τόσο ατίθασοι καπιταλιστές όσο και αντιδραστικοί προλετάριοι. Αφενός πρέπει να διασφαλίζεται η επιβολή των κανόνων της αγοράς και η τιμωρία των κυβερνήσεων που επιδιώκουν να τους παραβούν (με χαρακτηριστικότερο πρόσφατο παράδειγμα το καθεστώς Σαντάμ Χουσεΐν). Αφετέρου, το «πυρ και αίμα» της πρωταρχικής συσσώρευσης είναι διαρκώς απαραίτητο, οπουδήποτε υπάρχει συσπείρωση της ισχύος των εργαζομένων, είτε είναι στο Παρίσι είτε στο δέλτα του Νίγηρα. Επομένως οι υπέρογκες στρατιωτικές δαπάνες και η διεθνής παρουσία των ΗΠΑ είναι ζωτικές για τη λειτουργία της παγκόσμιας αγοράς και την αναπαραγωγή του καπιταλισμού. Ο στρατός των ΗΠΑ είναι διαρκώς έτοιμος να επιτεθεί σε οποιονδήποτε πληθυσμό εμποδίζει την κυκλοφορία του κεφαλαίου και αντιστέκεται στην καταστροφή των κοινών γαιών και πόρων. Αυτό που αντιμετωπίζουμε δεν είναι μια «διαρκής οικονομία πολέμου» (που εξαναγκάζεται να σκορπά το πλεόνασμα σε στρατιωτικές «σπατάλες») αλλά μια «διαρκή πρωταρχική συσσώρευση». Σε ό,τι αφορά το καπιταλιστικό κοινωνικό εργοστάσιο, η στρατιωτική παραγωγή είναι επιζήμια όσο η παραγωγή κλειδιών και κλειδαριών.

Συμπέρασμα: ο αναπροσανατολισμός ως αφοπλισμός του κράτους

Η συζήτηση για τον αναπροσανατολισμό μας οδηγεί σε μια πολυσύνθετη εικόνα. Ο οικονομικός αναπροσανατολισμός δεν είναι ούτε συντεταγμμένος, ούτε αρκετός, ούτε απλός. Είναι όμως μια σημαντική τακτική στο πλαίσιο του ταξικού αγώνα γιατί είναι συμβατός με τα μακροπρόθεσμα συμφέροντά μας. Οι καπιταλιστές υποστηρίζουν με συνέπεια τη στρατιωτική παραγωγή η οποία εξυπηρετεί τα συμφέροντά τους, αφού εφοδιάζει συνολικά την τάξη τους με όπλα και μπράβους για να συνετίζονται δύστροποι καπιταλιστές και αντιστεκόμενοι εργαζόμενοι ενώ επι-

πλέον αποτελεί πηγή κερδοφορίας. Στο πλαίσιο της παρούσας κρίσης υπάρχει η απειλή έντονων και αλλεπάλληλων αντιπρολεταριακών πολέμων για να ξεπεραστούν οι στενωποί στην κερδοφορία που δημιουργούνται από εργατικούς αγώνες, από την Κίνα ως τη Βολιβία.

Εαν θέλουμε να απελευθερωθούμε από τον καπιταλισμό και να ελαχιστοποιήσουμε τις πλανητικές βλαπτικότητες, πρέπει επειγόντως να αφοπλίσουμε το κράτος και το κεφάλαιο όσο περισσότερο μπορούμε. Αυτό είναι το απόλυτο κίνητρο για τον αναπροσανατολισμό. Το αν μια οικονομία ειρήνης δημιουργεί περισσότερες θέσεις εργασίας, καθαρότερες παραγωγικές διαδικασίες και λιγότερη διαφθορά από ό,τι η οικονομία πολέμου, αυτό αποτελεί ένα επιμέρους ζήτημα. Το κεντρικό είναι οι σχέσεις εξουσίας μεταξύ των τάξεων. Όσο λιγότερο οπλισμένη είναι η άρχουσα τάξη, τόσο περισσότερο εμείς θα αισθανόμαστε ασφαλείς και ενδυναμωμένοι ώστε να αμφισβητήσουμε την ίδια μας την αλλοτρίωση από τον κόσμο που δημιουργήσαμε.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Feldman, Jonathan M. 2009. From Mass Transit to New Manufacturing, *American Prospect* (Απρίλιος): 12-16

Feldman, Jonathan 2007. From Welfare State to ‘Shadow’ State: Militarism, Economic Depletion, and Reconstruction. *Social Text* 91, τόμ. 25, αρ. 2, καλοκαίρι: 143-168.

Feldman, Jonathan M. 1989. Economic Conversion. An Alternative to Military Dependancy in the University. *Annals of the New York Academy of Sciences,* τ. 577, Δεκέμβρης: 231-241.

Ferguson, Nial 2001. *The Cash Nexus: Money and Power in the Modern World 1700-2000,* Νέα Υόρκη: Basic Books.

Gleditsh, Nils Petter, Göran Lindgren, Naima Mouhleb, Sjoerd Smit & Indra de Soysa: (2000). *Making Peace Pay: A Bibliography on Disarmament & Conversion.* Claremont, California: Regina Press.

Μαρξ Καρλ, *Το Κεφάλαιο, τ. 1»* (ελλ. εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1978)

Μαρξ Καρλ, *Θεωρίες για την υπεραξία Ι. Τέταρτος τόμος του «Κεφαλαίου»* (ελλ. εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2008)

Μαρξ Καρλ, Οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα του 1844 (ελλ. εκδ. Γλάρος, Αθήνα, 1975)

Midnight Notes and Friends 2009. *Promisory Notes.* Βοστώνη: Midnight Notes (στα ελ. Υποσχετικές Επιστολές, Φ. Υφανέτ, 2009)

Sullivan, Mary Beth 2007. *Conversion for Survival.* CommonDreams.org (28/3/2007)

Raj Patel

Της γης οι πεινασμένοι[1]

Οι τιμές των τροφίμων ανεβαίνουν ραγδαία. Η δυνατότητα των φτωχότερων της γης να πληρώσουν αυτές τις τιμές όχι. Τα αποτελέσματα είναι καταστροφικά, όπως ήταν αναμενόμενο. Η *Ειδική Αναφορά για το Δικαίωμα στην Τροφή* του ΟΗΕ εξηγεί πως οι πεινασμένοι που κατακλύζουν τους δρόμους σε χώρες όπως η Ινδία και η Αϊτή «πληρώνουν τα λάθη δύο δεκαετιών». Όλα δείχνουν πως τα «λάθη» αυτά θα συνεχιστούν.

Η αντίδραση των κυβερνήσεων και των διεθνών οικονομικών οργανισμών σ' αυτές τις εξεγέρσεις, με πιο πρόσφατες τις αποφάσεις της «Συνδιάσκεψης Υψηλού Επιπέδου για την Παγκόσμια Διατροφική Ασφάλεια» που οργανώθηκε από το Διεθνή Οργανισμό Τροφίμων στη Ρώμη, ήταν μια επιλογή ιδιαίτερα περιορισμένων συνταγών βασισμένων στην αγορά και σε τεχνολογικά τεχνάσματα. Η τελική διακήρυξη της Συνδιάσκεψης, που ανακοινώθηκε στις 5 Ιουνίου του 2008, είναι επανάληψη και ενίσχυση γνωστών και απαξιωμένων πολιτικών. Καλεί τις κυβερνήσεις να ασπαστούν τα συμπεράσματα της Παγκόσμια Συνάντησης Κορυφής για τα Τρόφιμα του 1996 και να επιβεβαιώσουν «τη δέσμευσή τους στην άμεση και επιτυχή εφαρμογή του Αναπτυξιακού Προγράμματος της Συνάντησης του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου στη Ντόχα» (Κατάρ, 2001). Η γλώσσα της αυτοεπιβεβαίωσης χαρακτηρίζει όλες τις αντιδράσεις τους.

Αυτή η αντίδραση των πλουσιότερων κυβερνήσεων του κόσμου στα αιτήματα των φτωχότερων του πλανήτη είναι προβλέψιμη όσο και τα αποτελέσματα των προηγούμενων πολιτικών τους. Η σημερινή κρίση αποτελεί μια ακόμα επενδυτική ευκαιρία αυτού που η Ναόμι Κλάιν εύστοχα αποκάλεσε «καπιταλισμός των καταστροφών». Παρά τη δημόσια παραφιλολογία, η κρίση αυτή προσφέρει στους κερδοσκόπους μια χωρίς προηγούμενο ευκαιρία να καταργήσουν τους μηχανισμούς που στο παρελθόν εμπόδιζαν και περιόριζαν τις διατροφικές κρίσεις και να εξοντώσουν όσους βρίσκονται στην πρώτη γραμμή της ανάπτυξης μοντέλων που αντικαθιστούν το καπιταλιστικό διατροφικό σύστημα.

Τα βασικά στοιχεία της κρίσης είναι πλέον γνωστά. Την περασμένη χρονιά η παγκόσμια τιμή του καλαμποκιού αυξήθηκε κατά 130% και του ρυζιού κατά 75%. Ανάλογες αυξήσεις υπήρξαν στις τιμές της σόγιας, των σιτηρών και άλλων βασικών διατροφικών εμπορευμάτων. Η συνολική τιμή των διατροφικών προϊόντων έχει διπλασιαστεί στα τελευταία 8 χρόνια, ενώ ο ΟΟΣΑ και ο Διεθνής Οργανισμός Τροφίμων προ-

1. Σ.τ.Μ.: Δημοσιεύθηκε στο Radical Philosophy, #151, Οκτώβριος 2008.

βλέπουν ότι θα αυξηθεί κατά 50% περαιτέρω μέσα στην επόμενη δεκαετία. Την ίδια στιγμή, τα τελευταία 8 χρόνια το εισόδημα πολλών από τους φτωχότερους του πλανήτη μειώθηκε. Μάλιστα τα χαμηλότερα μεροκάματα μειώνονται συνεχώς σε πολλές χώρες ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '80. Για παράδειγμα στην Αϊτή, μια από τις φτωχότερες χώρες του πλανήτη, το 2003 οι μισθοί των ανειδίκευτων και χειρονακτών είχαν μειωθεί στο 20% των αντίστοιχων του 1981[2]. Οι μειώσεις των μισθών συνέβησαν το ίδιο διάστημα που η αυτοαποκαλούμενη διεθνής αναπτυξιακή κοινότητα επέβαλλε «πολιτικές δομικής προσαρμογής» στις ήδη βαθιά χρεωμένες φτωχές χώρες, ως προϋπόθεση της χορήγησης επιπρόσθετων δανείων. Στο βαθμό που τα μέτρα αυτά οδήγησαν επιπλέον και στην υπονόμευση των δημοκρατικών θεσμών σε πολλές φτωχές χώρες, οι κινητοποίησεις ενάντια στις αυξήσεις των τιμών των τροφίμων εξελίχθησαν σε γενικευμένες εξεγέρσεις που τώρα, όπως και πάντοτε στην Ιστορία, θέτουν όχι μόνο ζητήματα τροφής αλλά και διακυβέρνησης[3].

Η πρόσφατη έκρηξη των τιμών των τροφίμων μπορεί να αποδοθεί σε μια σειρά από άμεσες αιτίες. Καταρχάς, η τιμή του πετρελαίου. Όταν η τιμή του βαρελιού φτάνει τα 136 $ το βαρέλι, όπως τη στιγμή που γράφεται το άρθρο, τότε αυτόματα εκτινάσσονται και οι τιμές των τροφίμων. Για κάθε θερμίδα τροφής που καταναλώνουμε ξοδεύονται πολύ περισσότερες θερμίδες καυσίμων. Στην περίπτωση μάλιστα της βιομηχανίας του κρέατος, η αναλογία είναι 1:58. Η δεύτερη αιτία είναι η παραγωγή των αγροκαυσίμων, που είναι ευρύτερα γνωστά –χωρίς όμως να δικαιολογείται ο όρος– ως βιοκαύσιμα. Δεν πρέπει να μας εκπλήσσει το γεγονός πως η επιλογή της χρησιμοποιήσης ενός μεγάλου μέρους της αγροτικής παραγωγής των ΗΠΑ για παραγωγή καυσίμων και όχι τροφής προκαλεί αύξηση της τιμής των τροφίμων. Οι εκτιμήσεις για την παγκόσμια επίπτωση των αγροκαυσίμων ποικίλουν –σύμφωνα με κάποιες αναλύσεις τα αγροκαύσιμα οφείλονται για το 30% της αύξησης των τιμών, σύμφωνα με άλλες για το 5%. Η τρίτη αιτία για την αύξηση των τιμών των τροφίμων είναι η αυξανόμενη κατανάλωση κρέατος. Τη χρονιά που μας πέρασε, προκειμένου να ικανοποιηθούν οι απαιτήσεις για κατανάλωση κρέατος δαπανήθηκαν 760 εκατομμύρια τόνοι δημητριακών για ζωοτροφές, μια ποσότητα που θα μπορούσε να καλύψει το παγκόσμιο έλλειμμα τροφής δεκατέσσερις φορές[4]. Η τέταρτη αιτία αφορά το κλίμα. Λόγω των καιρικών συνθηκών την περασμένη χρονιά είχαμε φτωχές σοδειές στην Αυστραλία, τις ΗΠΑ και τις Φιλιππίνες. Οι μετεωρολόγοι συνεχίζουν να διαφωνούν για τις επιπτώσεις των κλιματικών αλλαγών στα πρόσφατα διαφοροποιημένα καιρικά φαινόμενα.

---

2. Πηγή: Department of Economic and Social Affairs United Nations, The Inequality Predicament: Report on the World Social Situation 2005, A/60/117/Rev.1 ST/ESA/299, United Nations, Νέα Υόρκη, 2005. Επίσης Economist Intelligence Unit, Haiti: Country Profile 2003, Λονδίνο, σ. 24.
3. Συμβουλευθείτε το βασικό σχετικό σύγγραμα: E.P. Thompson, 'The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century', Past and Present 50, 1971, σσ. 76–136.
4. Βλ. George Monbiot, 'Credit Crunch? The Real Crisis is Global Hunger. And If You Care, Eat Less Meat', *Guardian*, 15 Απριλίου 2008.

Παρόλο που δεν είναι δόκιμο να αποδώσουμε κάθε κλιματική αλλαγή στη λεγόμενη υπερθέρμανση του πλανήτη, το βέβαιο είναι πως τα ακραία και ασυνήθιστα καιρικά φαινόμενα έχουν άμεσες επιπτώσεις στην παραγωγή τροφίμων. Η αγροτική παραγωγή είναι τόσο θύμα όσο και υπαίτιος της κλιματικής αλλαγής. Η κτηνοτροφία συγκεκριμένα είναι υπεύθυνη για μεγαλύτερες εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα από ό,τι το σύνολο των μεταφορικών μέσων. Αυτοί όμως που θα υποστούν στις συνέπειες δεν είναι οι καταναλωτές του κρέατος στον πλούσιο Βορρά, όπου εκτρέφεται το 15% του κρέατος στον πλανήτη, αλλά οι αγρότες στο φτωχό Νότο.

Η πέμπτη και πιο άμεση αιτία για την έκρηξη των τιμών είναι η κερδοσκοπία. Το συνδυασμένο αποτέλεσμα των κλιματικών αλλαγών, των καταναλωτικών μοντέλων, της παραγωγής αγροκαυσίμων και της ανόδου της τιμής των ορυκτών καυσίμων ήταν η δημιουργία αβεβαιότητας σχετικά με τις μελλοντικές τιμές των τροφίμων. Αυτό δημιούργησε δυνατότητες κέρδους, τόσο από την ασφάλιση εν όψει επικείμενης καταστροφής αλλά και από την κερδοσκοπία στην περίπτωση που όντως συμβεί μια καταστροφή. Για παράδειγμα, στις Φιλιππίνες, οι πλούσιοι αγοραστές κατακρατούν τεράστιες ποσότητες ρυζιού μακρυά από την αγορά, οδηγώντας, μέσω της τεχνητής έλλειψης, σε περαιτέρω αύξηση της τιμής του. Αντίστοιχα φαινόμενα, σε πολύ μεγαλύτερη κλίμακα, παρατηρούνται στο εμπορικό επιμελητήριο του Σικάγο και σε άλλες αγορές εμπορευμάτων, όπου χρηματιστές επενδυτικών κεφαλαίων αγοράζουν μερίσματα μελλοντικής παραγωγής, ελπίζοντας ότι θα παρασύρουν και άλλους στο παιχνίδι τους, προκαλώντας ραγδαία αύξηση των τιμών. Σύμφωνα με ορισμένες εκτιμήσεις, τα επενδυτικά κεφάλαια ελέγχουν πάνω από το 50% των σιτηρών που διακινούνται στην παγκόσμια αγορά, ενώ τα hedge funds υιοθετούν όλο και πιο επιθετική στάση στο διατροφικό τομέα. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή μάλιστα αποφάνθηκε ότι οι τιμές ορισμένων τροφίμων ανέβηκαν τρεις φορές περισσότερο από ό,τι θα δικαιολογούσαν οι αλλαγές στην αγροτική αγορά. Με άλλα λόγια, το 75% της αύξησης της τιμής οφείλεται σε κερδοσκοπία.

Οι προαναφερθείσες αιτίες είναι αλληλένδετες και αποτελούν χρόνιες εκφράσεις μιας βαθύτερης, μακροχρόνιας ασθένειας –μιας ασθένειας που αποκρύπτεται από τα ΜΜΕ τα οποία εστιάζουν σε πιο «θεαματικές», επείγουσες αλλά επιφανειακές αιτίες. Η κυρία αιτία για την οποία βρίσκεται σε κρίση το παγκόσμιο διατροφικό σύστημα είναι ο συστηματικός μαρασμός της αγροτικής οικονομίας των αναπτυσσόμενων χωρών που ξεκίνησε τη δεκαετία του ’80. Κύριος υπεύθυνος αυτής της πολιτικής ήταν η Παγκόσμια Τράπεζα, που άρχισε να παρεμβαίνει ενεργά στον αγροτικό τομέα υπό την καθοδήγηση του Robert McNamara, ο όποιος ανέλαβε την προεδρία της Παγκόσμιας Τράπεζας το 1969, με τα χέρια του ακόμα αιματοβαμμένα από το Βιετνάμ. Οι αφρικανικοί λιμοί της δεκαετίας του ’70 στη ζώνη του Σαχέλ[5] ωστό-

5. Σ.τ.Μ.: Ζώνη Σαχέλ: το τμήμα της Αφρικής νότια της ερήμου Σαχάρα και βόρεια της κεντροαφρικανικής σαβάνας. Στους λιμούς της δεκαετίας του ’70 100.000 άνθρωποι πέθαναν από την πείνα σε χώρες όπως η Μαυριτανία, το Μάλι, το Τσαντ, ο Νίγηρας και η Μπουρκίνα Φάσο.

σο επέβαλαν σχετικά προοδευτικές αγροτικές επιχορηγήσεις από πλευράς των δυτικών κυβερνήσεων, ενώ η Παγκόσμια Τράπεζα χρηματοδοτούσε κυβερνητικές επιτροπές εμπορίας σιτηρών και ενθάρρυνε τις αγροτικές επενδύσεις εσωτερικού, συχνά μέσω υψηλών δασμολογικών φραγμών, για να διασφαλίσει την εσωτερική διατροφική επάρκεια.

Η είσοδος στην εποχή του Ρήγκαν και της Θάτσερ συνοδεύτηκε από τη μετατροπή της αντιμετώπισης του κράτους από μέσο επίλυσης σε αίτιο της «οικονομικής οπισθοδρόμησης». Αντίστοιχα άλλαξε και η πολιτική της Παγκόσμιας Τράπεζας, η οποία άρχισε να διαλύει συστηματικά τους οργανισμούς που η ίδια είχε ιδρύσει τη δεκαετία του '70. Η (ορισμένη από την ίδια την Παγκόσμια Τράπεζα) Ανεξάρτητη Ομάδα Αποτίμησης του έργου της πρόσφατα επέκρινε την προσέγγιση της Παγκόσμιας Τράπεζας στις δεκαετίες του '80 και του '90, παρατηρώντας ότι ενώ το προσωπικό της Τράπεζας θεωρούσε πως η απομάκρυνση των ανεπαρκειών του κράτους θα οδηγούσε στη θεαματική είσοδο των επενδύσεων του ιδιωτικού τομέα, παρά την κατάργηση των κρατικών επιδοτήσεων στην αγροτική παραγωγή το ευεργετικό αόρατο χέρι της αγοράς δεν εμφανίστηκε πουθενά. Ο ιδιωτικός τομέας ουδέποτε ενδιαφέρθηκε να καλύψει το κενό που δημιούργησαν οι πολιτικές της Παγκόσμιας Τράπεζας.

Την ίδια περίοδο, η Παγκόσμια Τράπεζα, το ΔΝΤ και μια σειρά διμερών και πολυμερών επιτροπών βοήθειας και οργανισμοί πίστωσης εξαγωγών προωθούσαν τις ελεύθερες αγορές ως τμήμα του νεοφιλελεύθερου πακέτου. Το αποτέλεσμα ήταν ένα περίεργο μείγμα κηδεμονίας, φιλανθρωπίας κι εκσυγχρονισμού – ο τότε υπουργός γεωργίας των ΗΠΑ John Block δήλωσε το 1986, στην αρχή των διαπραγματεύσεων του *Κύκλου της Ουρουγουάης* της *Γενικής Συνθήκης για το Εμπόριο και τους Δασμούς* ότι «η ιδέα πως οι αναπτυσσόμενες χώρες μπορούν να επαφίενται στον εαυτό τους για διατροφικά ζητήματα είναι αναχρονισμός μιας ξεπερασμένης εποχής. Θα εξασφαλίσουν πολύ καλύτερα τη διατροφική τους επάρκεια βασιζόμενες στα αγροτικά προϊόντα των ΗΠΑ, τα οποία στις περισσότερες των περιπτώσεων είναι διαθέσιμα σε πολύ χαμηλότερο κόστος[6]».

Παρόλ' αυτά, το χαμηλότερο κόστος των τροφίμων από τις ΗΠΑ και την Ευρώπη, επετεύχθη με τις ακριβώς αντίθετες πολιτικές από εκείνες που εφαρμόζονταν στις αναπτυσσόμενες χώρες. Στις ΗΠΑ και στην Ευρώπη επιτρέπεται να επιδοτούν τα αγροτικά τους συστήματα με δισεκατομμύρια δολάρια ετησίως. Η συμφωνία του ΠΟΕ εγγράφει τούτη την αντίφαση στον όλο του αναπτυξιακό σχεδιασμό. Το 1992, μακριά από τον έλεγχο και την παρατήρηση των δημοκρατικών διαδικασιών, ΗΠΑ και ΕΕ μηχανεύτηκαν την Blair House Agreement, όπου αποφάσισαν τη συνέχιση της μισθοδοσίας των μεγάλων αγροτικών βιομηχανιών. Τέτοια μέτρα απαγορεύονται ρητά στις υπό ανάπτυξιν χώρες. Κι εδώ οι συνέπειες ήταν αναμενόμενενες. Οι οικογένειες των μικροκτηματιών στις υπό ανάπτυξιν χώρες που δεν κατάφεραν να ελιχθούν μέσα στη θύελ-

6. Βλ. Walden Bello, 'WTO: Serving the Wealthy, Not the Poor', *The Ecologist*, Σεπτέμβριος 2000.

λα οδηγήθηκαν στη χρεωκοπία, μακριά από τη γη τους, στις πόλεις ή στο εξωτερικό.

Όπως έχει δείξει ο Farshad Araghi, η πολιτική της «αποαγροτοποίησης» ήταν η κρυφή πλευρά του μεταπολεμικού αγροτικού τοπίου –καθώς και προϋπόθεση του σύγχρονου βιομηχανικού καπιταλισμού. Έγινε όμως έκδηλη με τη νέα γενιά αγροτικών αναπτυξιακών πολιτικών. Στην Αναφορά της για την Παγκόσμια Ανάπτυξη στη Γεωργία του 2008 η Παγκόσμια Τράπεζα δηλώνει απερίφραστα ότι οι μικροκαλλιεργητές είναι «ανεπαρκείς» και ως εκ τούτου αποτελούν εμπόδιο στην αγροτική παραγωγικότητα, την ανάπτυξη και το σχεδιασμό «υπέρ των φτωχών».

Σε πρόσφατη συζήτηση μεταξύ της ΠΤ και των επικριτών της, μικροκαλλιεργητής από τη Σρι Λάνκα αποκωδικοποίησε εναργώς τη δήλωση της Παγκόσμιας Τράπεζας: «Είναι φανερό τι θέλετε να γίνει. Θέλετε να εξαφανιστώ». Η Τράπεζα δεν διαφώνησε. Με δάνεια δολαρίων, οι διεθνείς αναπτυξιακές τράπεζες έχουν δημιουργήσει κίνητρα στις υπό ανάπτυξιν χώρες να ενθαρρύνουν τις επιχειρήσεις εξαγωγών, που πληρώνονται σε ξένο συνάλλαγμα.

Συνέπεια των κινήτρων αυτών είναι η προαγωγή μιας εντατικής γεωργικής παραγωγής μεγάλης κλίμακας, η οποία με τη σειρά της απαιτεί η ιδιοκτησία της γης να βρίσκεται στα χέρια όλο και λιγότερων ανθρώπων. Η σύγχρονη αγροτική παραγωγή θεωρείται επιτυχημένη μόνον όσο στιγματίζει και καταργεί τους ανθρώπους που ιστορικά χρησιμοποιούσαν τα μέσα αγροτικής παραγωγής, τους πιο φτωχούς και τους πιο πεινασμένους ανθρώπους του κόσμου. Με άλλα λόγια, η βιομηχανική αγροτική παραγωγή εξαρτάται από την παθολογικοποίηση των ίδιων των αγροτών, κυρίως μάλιστα των ακτημόνων.

Δεν μας εκπλήσσει λοιπόν που οι απόπειρες αντιμετώπισης της παρούσας κρίσης είναι πασιφανώς σχεδιασμένες να επεκτείνουν την ανέχεια των αγροτών. Πριν ξεσπάσει η διατροφική κρίση, η Αναφορά του 2007 της Παγκόσμιας Τράπεζας για την Παγκόσμια Ανάπτυξη στη Γεωργία είχε αρχίσει να προλειαίνει το έδαφος. Για να αναφέρουμε έναν μόνον από τους πολλούς τρόπους που η Παγκόσμια Τράπεζα αντιστρατεύεται τους φτωχούς, η προσέγγιση της Παγκόσμιας Τράπεζας στη μεταρρύθμιση της γης στρέφεται προς πολιτικές ιδιωτικής κατοχής και μεταφοράς της γης, δηλαδή πολιτικές «φιλικές προς την ελεύθερη αγορά». Οι πολιτικές αυτές απέτυχαν παταγωδώς. Στη Νότια Αφρική, χώρα την οποία είχε ξεχωρίσει η Παγκόσμια Τράπεζα για τη δήθεν επιτυχία της στην επιβολή μέτρων για μια αγορά «πρόθυμων αγοραστών/πρόθυμων πωλητών», ούτε 5% των κτημάτων δεν έχει μεταφερθεί από τους λευκούς στους μαύρους από το τέλος του απαρτχάιντ. Θλιβερή ήταν η επίδοση των αγορο-κρατούμενων προγραμμάτων μεταρρύθμισης της γης που προώθησε η κυβέρνηση του Αφρικανικού Εθνικού Κονγκρέσου. Επιμένοντας ότι ο μόνος τρόπος να αποκτήσουν γη οι ακτήμονες είναι μέσω της ελεύθερης αγοράς, η κυβέρνηση δημιουργεί κίνητρα για τους πλούσιους λευκούς αγρότες να ξεζουμίζουν όσους καλλιεργητές θα μπορούσαν να επωφεληθούν από κάποια δυνητική μεταρρύθμιση της γης και να τους πουλούν γη κατωτέρας ποιότητας στην υψηλότερη τιμή. Επόμενο ήταν να ναυαγήσουν και τα παρόμοια

εγχειρήματα μικρής κλίμακας, που είχαν σχεδιαστεί για αποδείξουν τη βιωσιμότητα της προσέγγισης της Παγκόσμιας Τράπεζας.

Παραμορφώσεις

Η Παγκόσμια Τράπεζα είναι σε θέση να παραμορφώνει την πραγματικότητα των κτηματικών μεταρρυθμίσεων της ελεύθερης αγοράς επειδή ακριβώς αυτοπαρουσιάζεται ως παγκόσμια πηγή αναπτυξιακών γνώσεων, ως αυθεντία που μπορεί άλλες απόψεις να τις χρίζει αξιόπιστες και άλλες να τις αποσιωπά. Μερικές φορές όμως η προσπάθειά της να διαμορφώσει ιδεολογία έρχεται μπούμερανγκ. Όταν είπε στην κυβέρνηση των Φιλιππίνων ότι η δική τους συμβολή στη μεταρρύθμιση της γης στο πλαίσιο του Συνολικού Σχεδίου Αγροτικής Μεταρρύθμισης έπρεπε να ακολουθήσει το επιτυχές παράδειγμα της Νότιας Αφρικής, η Παγκόσμια Τράπεζα δεν περίμενε ότι οι Φιλιππίνες θα έστελναν αντιπροσωπεία στη Νότια Αφρική για να το δούνε με τα μάτια τους. Βέβαια, όταν έφτασε δεν είχε τίποτε να δει.

Στην συνάντηση κορυφής για την Παγκόσμια Διατροφική Ασφάλεια στη Ρώμη το 2008, οι μέθοδοι και οι τακτικές που ακολουθήθηκαν ήταν παρόμοιες με αυτές που είχε εισαγάγει η Παγκόσμια Τράπεζα. Οι ΗΠΑ έστειλαν αντιπροσωπεία με επικεφαλής τον υπουργό γεωργίας των ΗΠΑ, τον Edward Schafer, με τρεις ξεκάθαρες προτάσεις: α. βραχυπρόθεσμα, διατροφική βοήθεια, β. μεσοπρόθεσμα, «επένδυση στη γεωργία» και γ. μακροπρόθεσμα, βιοτεχνολογία. Κι οι τρεις αυτές προτάσεις είναι κλασικές τεχνικές προώθησης των συμφερόντων των πολυεθνικών, ευκαιρία για τους καπιταλιστές της καταστροφής να εξαγάγουν κέρδος από τη διατροφική κρίση.

Πάρτε για παράδειγμα το κάλεσμα για «διατροφική βοήθεια». Σύμφωνα με τη νομοθεσία των ΗΠΑ, τα αμερικανικά τρόφιμα πρέπει να μεταφέρονται σε πλοία με αμερικανική σημαία στις χώρες που τα χρειάζονται. Μόλις ένα πλοίο με δωρεάν αμερικανικά τρόφιμα ξεφορτώσει στο λιμάνι, αμέσως εξουδετερώνονται οι ντόπιοι παραγωγοί, που δεν μπορούν να ανταγωνιστούν τα δωρεάν τρόφιμα από τα μεσοδυτικά. Η νομοθεσία για τη διατροφική βοήθεια θεσπίστηκε κατά την εποχή του ψυχρού πολέμου αφενός ως μέσο διοχέτευσης του αγροτικού πλεονάσματος των ΗΠΑ και αφετέρου ως εργαλείο εξωτερικής πολιτικής, ως τρόπος να αναχαιτιστεί η εξάπλωση του κομμουνισμού στους εργάτες ή τους αγρότες που είχαν εξεγερσιακές τάσεις. Το αν θα υπέφερε η εγχώρια παραγωγή δεν την απασχολούσε, παρά μόνον στο βαθμό που η διάλυση της παραγωγής αυτής μπορούσε ίσως να κάνει τις κυβερνήσεις-αποδέκτες πιο ευαίσθητες στο καρότο της αμερικανικής γενναιοδωρίας.

«Επένδυση στη γεωργία» σημαίνει επένδυση σε αγροτικούς παραγωγούς και εξαγωγείς μεγάλης κλίμακας. Οι εξαγωγείς αυτοί είναι συχνά αμερικανικές εταιρείες – ο μεγαλύτερος εξαγωγέας σόγιας από τις ΗΠΑ, η Cargill, είναι και ο μεγαλύτερος εξαγωγέας από τη Βραζιλία. Τον Απρίλιο του 2008, η Cargill ανακοίωσε αύξηση κερδών μέχρι 86% σε σχέση με την ίδια περίοδο την προηγούμενη χρονιά.

Η προώθηση της βιοτεχνολογίας στην αγροτική παραγωγή είναι κι αυτή σήμα κατατεθέν της αμερικανικής πολιτικής, ειδικά, αλλά όχι αποκλειστικά, επί κυβέρνησης Μπους. Πολυεθνικές όπως η Monsanto προβάλλουν τα «πράσινα» εχέγγυά τους και παριστάνουν τους σωτήρες στην παρούσα κρίση. Η Monsanto, η μετοχή της οποίας διπλασιάστηκε την τελευταία χρονιά, κράτησε μια στάση μακαριότητας απέναντι στις αυξήσεις των τιμών στα διατροφικά είδη: «Η γεωργία συγκεντρώνει τις δυσκολότερες προκλήσεις που όλοι μας αντιμετωπίζουμε στον πλανήτη», δήλωσε ο διευθύνων σύμβουλος της εταιρείας Hugh Grant. «Μαζί πρέπει να καλύψουμε τις αυξημένες ανάγκες για διατροφή, ύλες και ενέργεια προστατεύοντας παράλληλα και το περιβάλλον. Ο κόσμος χρειάζεται και περισσότερη παραγωγή και περισσότερη προστασία.» Ένας από τους τρόπους με τους οποίους σχεδιάζουν να το κάνουν αυτό είναι μέσω της γενετικής μηχανικής. Εδώ, το κλειδί της κερδοφορίας βρίσκεται στην αναγνώριση και την πατεντοποίηση γονιδίων με ωφέλιμες ιδιότητες. Παρόλο που τα γονίδια αυτά καλλιεργούνται χιλιάδες χρόνια τώρα από τους αγρότες, κυρίως μάλιστα τις γυναίκες, στις υπό ανάπτυξιν χώρες, με την υπάρχουσα ρύθμιση για την πνευματική ιδιοκτησία, μπορούν να πατεντοποιηθούν από μία μόνο εταιρεία. Η μακροπρόθεσμη κρίση της αγροτικής παραγωγής θα φέρει άνθηση στην BASF, τη Monsanto, την Bayer, τη Syngenta, την Dupont, οι οποίες μέχρι τώρα έχουν πατεντοποιήσει 532 πατέντες γονιδίων «έτοιμων για την κλιματική αλλαγή». Η επιτυχία της κυβέρνησης των ΗΠΑ να νομιμοποιήσει τη συσσώρευση πνευματικών δικαιωμάτων στα γονίδα μέσω της πτώχευσης των αγροτών, αποτελεί κεντρική επιλογή στα μελλοντικά επιχειρησιακά τους σχέδια.

Δεν χρειάζεται καν να προσθέσουμε ότι η βρετανική κυβέρνηση υποστήριξε τις προτάσεις αυτές και επιβεβαίωσε τον κοινό θρίαμβο Βρετανίας – ΗΠΑ εισάγοντας με επιτυχία στην τελική διακήρυξη της συνάντησης ένα κάλεσμα για τη γρήγορη εφαρμογή των συμπερασμάτων της Ντόχα.

Φωνές αντίστασης

Υπήρξε όμως και ξεκάθαρος αντίλογος. Το παγκόσμιο αγροτικό κίνημα της Via Campesina έστειλε αντιπροσώπους που παρουσίασαν ένα σχέδιο εναλλακτικό προς τις αποτυχημένες πολιτικές του νεοφιλελευθερισμού. Η διακήρυξη που παρουσιάστηκε στο συνέδριο κατέληγε με τη φράση: «Δεν υπάρχει λύση στις κλιματικές και τις διατροφικές κρίσεις χωρίς εμάς!» Το ίδιο λένε εδώ και καιρό το MST (Κίνημα των Ακτημόνων) της Βραζιλίας, οι καλλιεργητές κόκας της Βολιβίας και οι ριζοσπάστες ιθαγενείς αγρότες του Μεξικού. Οι μικροκαλλιεργητές και οι ακτήμονες δείχνουν το δρόμο προς ένα διατροφικό σύστημα βιώσιμο, ικανό να εξασφαλίσει τροφή για όλους. Είναι οι ίδιοι που βρίσκονται εδώ και τέσσερις δεκαετίες στο στόχαστρο της αγροτικής πολιτικής, με το μέλλον τους υπό διαρκή απειλή. Το όραμά τους για αλλαγή του συστήματος παραγωγής και διανομής τροφής είναι εντελώς αντίθετο προς αυτό των παγκόσμιων ηγετών. Διεκδικούν τη «διατροφική αυτάρκεια», (όρο με μακρά ιστορία, ενδει-

κτική των εξελίξεων, όπως δείχνει και το αντίστοιχο λήμμα στη wikipedia), απηχώντας τη Hannah Arendt, που μιλούσε για το δικαίωμα της πρόσβασης στην τροφή. Άρχισαν να πιέζουν υπέρ του δημοκρατικού ελέγχου στο σύστημα της διατροφής, με αποτέλεσμα να αποκλειστούν από τις διαδικασίες της συνάντησης κορυφής στη Ρώμη.

Η εκδίωξη από τη γη, η εκδίωξη από τις διαπραγματεύσεις για τη γη, δεν είναι καινούργια εμπειρία για τη Via Campesina. Έτσι κι αλλιώς, το ίδιο το κίνημα γεννήθηκε λόγω του αποκλεισμού από τη διεθνή συζήτηση. Για να αναγκάσει εκατομμύρια αγρότες να πάνε στις πόλεις, η Παγκόσμια Τράπεζα είχε ανάγκη πολιτικές διαδικασίες που έφεραν μεν την επίφαση τη νομιμότητας, δεν είχαν όμως καμία σοβαρή αναφορά στη δημοκρατία, στη συμμετοχή του κόσμου στη λήψη αποφάσεων.

Αυτή ήταν λοιπόν η σημασία της «συμμετοχικότητας» και του «συμβουλευτικού ρόλου» στο λεξικό της διεθνούς ανάπτυξης. Στις αγροτικές περιοχές η Παγκόσμια Τράπεζα επεδίωκε να παίξει συμβουλευτικό ρόλο, με όλα τα έξοδα πληρωμένα, μαζί με τις ΜΚΟ που διατείνονταν ότι εκπροσωπούσαν τους αγρότες, ΜΚΟ που μπορούσαν να επιβάλουν τις πολιτικές της Παγκόσμιας Τράπεζας ακριβώς επειδή εκπροσωπούσαν ελάχιστους –ή και κανέναν– από τους αγρότες που θα πλήττονταν από τις πολιτικές αυτές.

Στις χώρες που εκκολάπτονταν οι ΜΚΟ στους κόλπους των συμμετοχικών χρηματοδοτήσεων της Παγκόσμιας Τράπεζας υπήρχαν βέβαια από παλιά αγροτικές συσσωματώσεις, οργανώσεις καλλιεργητών και τα τοιαύτα. Κάλλιστα μπορούσαν να εκπροσωπήσουν τον εαυτό τους. Ωστόσο οι απόψεις τους για την πολιτική της Παγκόσμιας Τράπεζας και την υιοθέτησή τους από τις κυβερνήσεις των χωρών τους ήταν διαφορετικές και πολύ λιγότερο βολικές. Η Via Campesina γεννήθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1990 μέσα από παρόμοιες εμπειρίες αποκλεισμού των αγροτών από διαδικασίες οργανισμών διεθνούς ανάπτυξης και εθνικών κυβερνήσεων σε όλον τον παγκόσμιο Νότο.

Ας σημειώσουμε εδώ ότι τα προτάγματα της Via Campesina δεν νοσταλγούν κάποια βουκολική χώρα του ποτέ, κάποιον προκαπιταλιστικό παράδεισο όπου οι άνθρωποι ζούσαν τάχα σε αρμονία με τη φύση. Αυτό το τονίζουμε, γιατί η απόρριψη ελαφρά τη καρδία των αγροτών δεν προέρχεται μόνον από υποστηρικτές της Παγκόσμιας Τράπεζας, μα κι από συγγραφείς της Αριστεράς, οι οποίοι, αναφερόμενοι στους ανθρώπους της υπαίθρου, ουκ ολίγες φορές υπέπεσαν σε έναν εγκληματικό «σωβινισμό της πόλης». Για τον Μαρξ, η αγροτιά ήταν «ένα σακί με πατάτες». Για τον Barrington Moore, η γνώση των υποτελών λαών «δεν άξιζε τίποτε». Για τον Ranajit Guha, οι παλιότερες αγροτικές εξεγέρσεις «δεν διακατέχονταν από απελευθερωτική συνείδηση».[7]

Οι προτάσεις της Via Campesina αποτελούν καρπούς μιας σκέψης χειραφετημένης, είναι ζωτικό κομμάτι της συζήτησης για το διατροφικό μέλλον και προωθούνται

---

7. Βλ. Rajeev Patel, 'International Agrarian Restructuring and the Practical Ethics of Peasant Movement Solidarity', *Journal of Asian and African Studies*, τόμ. 41, αρ. 1–2, 2006, σσ. 71–93.

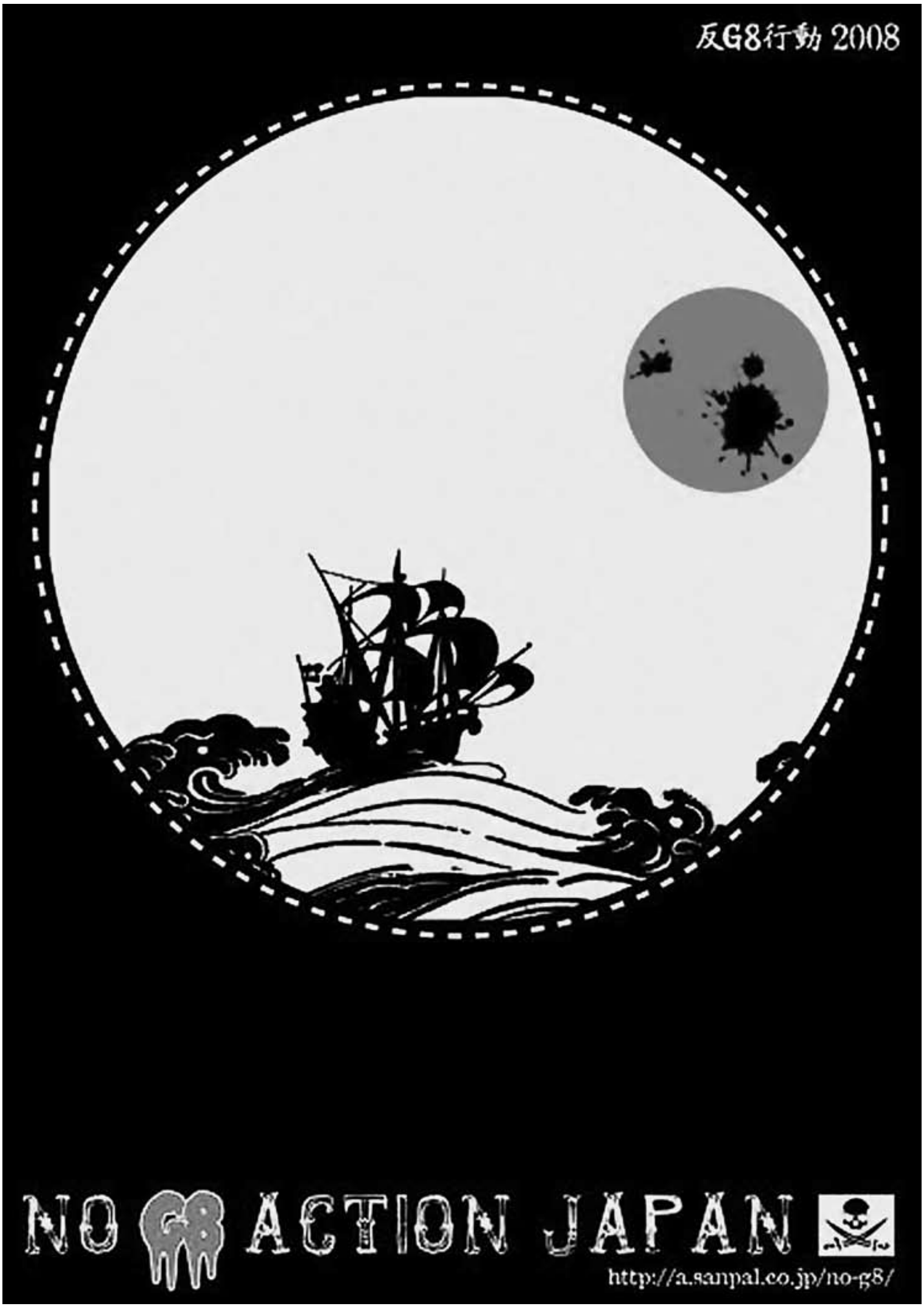
από πολύ καλά οργανωμένα, σκεπτόμενα και δημοκρατικά κινήματα. Η πιο ξεκάθαρη ίσως ένδειξη του προωθημένου τους χαρακτήρα είναι το ότι παλεύουν για τα δικαιώματα των γυναικών. Ο ρόλος των γυναικών αποσιωπήθηκε εντελώς στη Διακήρυξη του Καλοκαιριού του 2008. Ωστόσο η διατροφική κρίση πλήττει ιδιαίτερα τις φυναίκες. 60% των ανθρώπων που υποφέρουν από πείνα, είναι γυναίκες και κορίτσια, παρά το γεγονός ότι οι γυναίκες καλλιεργούν την πλειονότητα των διατροφικών ειδών που καταναλώνονται στις υπό ανάπτυξιν χώρες. Οι αγώνες της Via Campesina για τα δικαιώματα των γυναικών διαχωρίζουν τη θέση των σύγχρονων αγροτών τόσο από τη φεουδαρχική πατριαρχία όσο και από τον νεοφιλελευθερισμό στον οποίο τα δικαιώματα των γυναικών υποβιβάζονται στο δικαίωμα της ιδιωτικής κατοχής γης (δικαίωμα που έχει ονομαστεί «δούρειος ίππος του νεοφιλελευθερισμού»). Τα κινήματα της Via Campesina υποστηρίζουν ότι οι γυναίκες δικαιούνται πρώτ' απ' όλα πρόσβαση στη διατροφή, αλλά και στην εκπαίδευση και την υγεία, δικαιούνται να απαλλαγούν από τη βία. Τα δικαιώματά τους θα όφειλαν να τις επιτρέπουν να αμυνθούν εναντίον της ιδιοκτησίας, όχι να περιορίζονται σε αυτήν.

Η εκλεπτυσμένη και ριζοσπαστική τους στάση απέναντι στα ζητήματα του φύλου είναι ένα από τα πολλά σημάδια ώριμης πολιτικής σκέψης του κινήματος. Το πρόγραμμα 9 σημείων που παρουσίασε η Via Campesina στη συνάντηση κορυφής στη Ρώμη περιλάμβανε σχέδια πολύ προωθημένα για τις περισσότερες κυβερνήσεις. Περιλάμβανε απόλυτο σεβασμό του δικαιώματος στην τροφή. Διεκδικούσε τη στήριξη της οικολογικής γεωργίας, αλιείας και κτηνοτροφίας. Ζητούσε να αναγνωριστεί η ανάγκη της προστασίας της γονιμότητας της γης και η ενθάρρυνση της απομόνωσης του άνθρακα. Επέμενε να σταματήσουν οι καλλιέργειες αγροκαυσίμων.[8] Το όραμα της Via Campesina για ένα εναλλακτικό διατροφικό σύστημα, οργανωμένο σύμφωνα με τις αρχές της διατροφικής αυτάρκειας, είναι βασισμένο στη συσσωρευμένη εμπειρία αγώνων πολλών γενεών. Αντιλαμβάνονται ότι η θεμελιώδης παθογένεια της σύγχρονης γεωργίας είναι αποτέλεσμα της έλλειψης μιας γνήσιας και ενεργούς συμμετοχικής δημοκρατίας.

Αντί να επιβεβαιώσει την καταστροφική υπάρχουσα κατάσταση, όπως επεχείρησε να κάνει η συνάντηση της Ρώμης, η Via Campesina (και άλλες οργανώσεις) διεκδικεί και εφαρμόζει την άμεση ενδυνάμωση των φτωχών και των καταπιεσμένων. Αυτό είναι το μεγάλο πολιτικό ρήγμα που διέπει τον αγώνα για τη διατροφική αυτονομία, ρήγμα που ακυρώνει κάθε εύκολη και συναινετική αντίληψη περί της «ευθύνης των πλούσιων χωρών να προστατεύσουν τους φτωχούς τους γείτονες». Το παρόν κύμα λιμών και διατροφικής κρίσης φέρνει την επιφάνεια κάτι που σύντομα θα είναι πασιφανές: Μακροπρόθεσμα, αν ακολουθηθούν πολιτικές που δεν ενδυναμώνουν τους φτωχούς, είναι βέβαιη η κοινωνική και οικολογική καταστροφή.

---

8. Via Campesina, Terra Preta: Forum on the Food Crisis, Climate Change, Agrofuels and Food Sovereignty, Ρώμη, 16 Ιουνίου 2008,
www.viacampesina.org/main_en/index.php?option=com_content &task=view&id=556&Itemid=1.

反G8行動 2008
NO G8 ACTION JAPAN
http://a.sanpal.co.jp/no-g8/

Massimo De Angelis

Κρίσεις: νεοφιλελεύθερα αδιέξοδα και πολιτική ανασύνθεση[1]

Όπως έχει αναφερθεί και σε προηγούμενες συζητήσεις σε αυτή τη συνάντηση, η δημιουργία ενός κοινού πεδίου είναι ένα από τα ζωτικά σημεία που αντιμετωπίζουν σήμερα τα κινήματά μας. Αυτό το κοινό πεδίο όμως δεν μπορεί να βασιστεί στην ιδέα ότι το διαφαινόμενο λόγω των κρίσεων αδιέξοδο για το νεοφιλελεύθερο κεφάλαιο οφείλεται στο ότι «δεν ξέρουν τι κάνουν» ή «τα ’χουν χαμένα». Δεν μπορούμε να στηρίξουμε την ελπίδα μας «να παν όλοι στο διάολο» («¡Que se Vayan Todos!», όπως τραγουδούσαν στους δρόμους πριν μερικά χρόνια στην Αργεντινή) στη σκέψη ότι είναι ανίκανοι και «δεν ξέρουν τι τους γίνεται». Πρέπει αντιθέτως να βασιστούμε στη θεμελιώδη διαφορά και ασυμβατότητα μεταξύ του τρόπου που «αυτοί» σκέφτονται, αξιολογούν και δρουν (και δημιουργούν τις παρούσες κρίσεις) και των μορφών που γεννιούνται από πολλούς αγώνες σε ολόκληρο τον κόσμο.

Στην πραγματικότητα οι καπιταλιστές «ξέρουν τι κάνουν» και αυτή η συνάντηση των G8 στο Αϊνού Μασίρ του Χοκάιντο είναι μια σημαντική στιγμή για τη διαδικασία της χάραξης της στρατηγικής τους. Ίσως να μην έχουν ακόμα όλες τις απαντήσεις, ίσως να προσπαθούν ακόμα να ξεπεράσουν κάποιες διαφορές τους, ίσως η G8 να διευρύνει τον αριθμό των μελών της για να συμπεριλάβει χώρες όπως η Κίνα και η Βραζιλία[2]. Ωστόσο αυτή η συνάντηση δεν είναι μια απ’τα ίδια. Ή μάλλον

---

1. Σ.τ.Μ.: Παρέμβαση στο Φόρουμ Ενάντια στη Συνάντηση των G8 στην Ιαπωνία, στη συζήτηση με θέμα «Διεθνής Αλληλεγγύη και Παγκοσμιοποίηση», Sapporo, Ιαπωνία, 2 Ιουλίου 2008. Το κείμενο πραγματοποιεί μια αναδρομή των τελευταίων 3 δεκαετιών νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού, εστιάζει στην ενεργειακή και τη διατροφική κρίση, οραματίζεται μια «νέα πολιτική ανασύνθεση» και αποδεικνύεται προφητικό ως προς την ολική επαναφορά του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου...
2. Σ.τ.Μ.: Τελικά στη συνάντηση των G8 στον Καναδά (25-26 Ιουνίου 2010) αποφασίστηκε «ως απάντηση στην κρίση του 2007-2010» η ετήσια συνάντηση των G8 (ΗΠΑ, Ην. Βασίλειο, Ρωσσία, Ιαπωνία, Γερμανία, Γαλλία, Ιταλία, Καναδάς) να αντικατασταθεί από τη συνάντηση των G-20 (οι χώρες της G8 με την προσθήκη των: Κίνα, Ευρωπαϊκή Ένωση –θα εκπροσωπείται τυπικά από την εναλλασσόμενη προεδρία και ουσιαστικά από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα–, Βραζιλία, Τουρκία, Σαουδική Αραβία, Ινδονησία, Ινδία, Νότια Κορέα, Αυστραλία, Αργεντινή, Μεξικό, Ν. Αφρική). Αν και φαινομενικά πρόκειται για ένα πιο αντιπροσωπευτικό σχήμα, στις συναντήσεις θα συμμετέχουν επιπλέον οι εκπρόσωποι της Παγκόσμιας Τράπεζας και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου για να «διασφαλίσουν τη συνοχή των παγκόσμιων οικονομικών συναντήσεων και των παγκόσμιων οικονομικών θεσμών», όπως αναφέρει η επίσημη ιστοσελίδα του G-20.

ετοιμάζουν να επιβάλουν στον πλανήτη μια από τα ίδια, όπως κάνουν τα τελευταίους αιώνες, αλλά με τρόπους κατάλληλους για την εποχή μας και πιο συγκεκριμένα κατάλληλους για να αντιμετωπίσουν τους σύγχρονους αγώνες κι αντιστάσεις. Όπως λέει και μια παλιά παροιμία, το μυαλό του αφεντικού βρίσκεται στη τραγιάσκα του εργάτη.

Όπως θα επιχειρηματολογήσω στη συνέχεια, τόσο η Ενεργειακή όσο και η Διατροφική Κρίση έχουν ήδη αναλυθεί και απαντηθεί με επάρκεια. Θεσμοί όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο που από αρκετούς/ές μέσα στο κίνημα αντιμετωπίζονται ως νεκροί είναι έτοιμοι να επανακάμψουν και να χρησιμοποιήσουν την κρίση για ένα νέο κύκλο καπιταλιστικής επέκτασης.

Οι κρίσεις (διατροφική, ενεργειακή, οικονομική) που συνιστούν σήμερα ένα αδιέξοδο για το νεοφιλελευθερισμό είναι το αποτέλεσμα πολλών χρόνων νεοφιλελεύθερων πολιτικών που εισήχθησαν αρχικά από το κεφάλαιο στα τέλη της δεκαετίας του ΄70 για να αντιμετωπίσουν την τότε βαθιά κρίση που κλόνιζε τα θεμέλια του μεταπολεμικού συστήματος.

Αξίζει να υπενθυμίσουμε ότι εκείνη η κρίση είχε προκύψει ως αποτέλεσμα μιας έκρηξης υποκειμενικοτήτων που διέλυσε την ηγεμονία του παραδοσιακού υποκειμένου της πολιτικής οδηγώντας σε μια πληθώρα υποκειμένων: όχι πια απλά το εργατικό κίνημα αλλά επιπρόσθετα κινήματα γυναικών, ιθαγενικά, ανέργων, μαύρων, μειονοτήτων, φυλακισμένων, ομοφυλόφιλων, αγροτών, το φοιτητικό, το περιβαλλοντικό, το αντιπολεμικό, το αντιιμπεριαλιστικό κ.ά.

Οι νεοφιλελεύθερες στρατηγικές που υιοθετήθηκαν από το κεφάλαιο στα τέλη της δεκαετίας του ’70 κατάφεραν να τιθασσεύσουν τα αντιεξουσιαστικά στοιχεία αυτής της έκρηξης υποκειμενικοτήτων και σε κάποιο βαθμό ακόμα και να τα ενσωματώσουν στο μηχανισμό της πλανητικής καπιταλιστικής συσσώρευσης. Τα κινήματα αφομοιώθηκαν την ίδια στιγμή που κάποιες από τις εκφράσεις τους καταστέλλονταν και ποινικοποιούνταν ενώ ταυτόχρονα αιτήματα και επιθυμίες ενσωματώνονταν στους μηχανισμούς της παγκόσμιας αγοράς και της συσσώρευσης μέσα από πολιτισμικές αλλαγές στον τρόπο διακυβέρνησης. Με άλλα λόγια, ο στόχος ήταν η αντιεξουσιαστική αναρχία που εκφραζόταν από τους αγώνες να μετατραπεί στην «αναρχία της αγοράς», δηλαδή στις αναδυόμενες εντατικές διαδικασίες της αγοράς που εισέβαλλαν σε ολοένα περισσότερες πτυχές της ζωής. Η πρώτη συνάντηση των G6 που πραγματοποιήθηκε στο Ραμπουγιέ (Γαλλία) το 1975 για να αντιμετωπίσει την ενεργειακή κρίση της εποχής και αποτέλεσε τον πρόδρομο της σημερινής G8, έθεσε τις βάσεις για την πλανητική αναδιάρθρωση των ταξικών σχέσεων τα χρόνια που ακολούθησαν.

Αυτή επιτεύχθηκε στις αρχές της δεκαετίας του ’80 με μια ύφεση πλανητικών διαστάσεων που προκλήθηκε από τις αντιπληθωριστικές νομισματικές πολιτικές του Paul Volcker, διευθυντή της ομοσπονδιακής τράπεζας των ΗΠΑ, ο οποίος, τον Οκτώβριο του 1979, ανέβασε τα επιτόκια κατά 4 μονάδες (δηλ. 1%) αναιρώντας το

μεταπολεμικό καθεστώς σύμφωνα με το οποίο το κράτος και οι νομισματικές αρχές όφειλαν να διευκολύνουν την πλήρη απασχόληση. Η μεταπολεμική κεϋνσιανή στρατηγική της πλήρους απασχόλησης καθώς και οι παροχές του κράτους πρόνοιας ήταν ασύμβατες με την καπιταλιστική συσσώρευση, καθώς έδιναν στους ανθρώπους τη δύναμη να αρνηθούν την καπιταλιστική πειθαρχία. Την ίδια στιγμή οι κυβερνήσεις του Νότου δεν μπορούσαν να αντιμετωπίσουν τα κοινωνικά κινήματα – εκτός αν μετατρέπονταν σε δικτατορίες. Οι ειδικοί της Τριμερούς Επιτροπής[3] (από την Ευρώπη, τις ΗΠΑ και την Ιαπωνία) άρχισαν να κάνουν λόγο για μια «κρίση δημοκρατίας» (με την έννοια ότι υπήρχε πολλή δημοκρατία στους δρόμους, τα εργοστάσια, τους αγρούς και τα σπίτια) η οποία δημιουργούσε ένα συστημικό αδιέξοδο για τους μηχανισμούς της πλανητικής συσσώρευσης. Η αντιμετώπιση εκείνης της κρίσης συνιστούσε *την υπονόμευση της* ***καρδιάς των συνθηκών της υλικής αναπαραγωγής*** *μιας πληθώρας κοινωνικών υποκειμένων τόσο στον Παγκόσμιο Βορρά όσο και στο Νότο* μέσα από απολύσεις, επιβολή ελαστικότητας και προσωρινότητας στην εργασία, περικοπή των κοινωνικών παροχών, αποστέρηση κοινοτήτων από τη γη και τα ποτάμια τους. Συνιστούσε, με άλλα λόγια, μια νέα μαζική φάση πλανητικών περιφράξεων ή «πρωταρχικής συσσώρευσης».

Οι κρίσεις που βιώνουμε σήμερα είναι το αποτέλεσμα 30 ετών άσκησης αυτών των πολιτικών. Αυτές οι τρεις δεκατίες μπορούν χονδρικά να χωριστούν σε τέσσερις φάσεις, έχοντας πάντα στο μυαλό μας ότι σε καθεμιά από αυτές τις φάσεις αναπτύχθηκαν μαζικοί αγώνες, η φύση, η μορφή συγκρότησης και το εύρος της πολιτικής ανασύνθεσης των οποίων υπήρξε αρκετά διαφορετική. Η ανάπτυξη των νεοφιλελεύθερων στρατηγικών την περίοδο που εξετάζουμε –όπως και πάντοτε στην ιστορία του καπιταλισμού– ακολουθούσε το βηματισμό των αγώνων. Είναι αυτή ακριβώς η κλειστοφοβική διαλεκτική του κεφάλαιου –η μέθοδός του να χρησιμοποιεί τους αγώνες μας– που πρέπει να υπονομεύσουμε και να υπερβούμε.

Η πρώτη φάση, η πρωταρχικά βάναυση, συμπίπτει με την ανάδυση της Κρίσης του Χρέους του Τρίτου Κόσμου, την οικονομική φιλελευθεροποίηση, την έκρηξη της κινητικότητας των βραχυπρόθεσμων κεφαλαίων και τη μεταφορά της παραγωγής από το Βορρά στις ειδικές ζώνες του παγκόσμιου Νότου. Με άλλα λόγια, η αρχή της εγκαθίδρυσης ενός συστήματος παγκόσμιας παραγωγής βασισμένου στην αύξηση του ανταγωνισμού και τη μεταφορά του κόστους στις ζωές των ανθρώπων, στις κοινότητες και στο περιβάλλον.

Αυτή η φάση χαρακτηρίστηκε από γεγονότα που αργότερα κατηγοριοποιήθηκαν από τους επιστημονικούς κύκλους ως «εξεγέρσεις του ΔΝΤ» – μαζικές διαμαρτυρίες που έβγαλαν εκατομμύρια ανθρώπους στους δρόμους, ειδικά στο Νό-

---

3. Ιδιωτικός «συμβουλευτικός» οργανισμός για την προώθηση της συνεργασίας ΗΠΑ-Δ.Ευρώπης-Ιαπωνίας που ιδρύθηκε το 1973 μέσα από συναντήσεις οργανωμένες από την τράπεζα Chase Manhattan.

το[4]. Εκείνη την εποχή λίγη προσοχή δόθηκε στις κινητοποιήσεις αυτές από την «αριστερά» του πλούσιου Βορρά, η οποία παρέμενε προσηλωμένη στον «εθνικό» τρόπο σκέψης. Τα μαζικά αυτά κινήματα αμφισβήτησαν τον αναδυόμενο νεοφιλελευθερισμό σε σημείο που πολλές κυβερνήσεις, ιδίως στο φτωχό Νότο, αναγκάστηκαν να κάνουν στροφή 180 μοιρών.

Η δεύτερη φάση ξεκινά χονδρικά με το τέλος του ψυχρού πολέμου και θα διαρκέσει μέχρι τις 11/9 και την έναρξη των πολέμων στο Αφγανιστάν και το Ιράκ. Σε αυτή τη φάση βλέπουμε τις παγκόσμιες εξουσίες να προσπαθούν να αλλάξουν τον τρόπο δράσης τους, επιχειρώντας να παρουσιαστούν με ένα φιλικό προσωπείο. Το ζήτημα της «διακυβέρνησης» εισήχθη στο πολιτικό λεξιλόγιο των ερευνητικών εταιρειών των κυρίαρχων ελίτ. Σκοπός ήταν ο κατατεμαχισμός των αντιστάσεων μέσω της έναρξης «διαλόγου με την κοινωνία των πολιτών» και τις οργανώσεις της και ο κατευνασμός των αναπτυσσόμενων σε όλο τον πλανήτη κοινωνικών κινημάτων. Επιχειρήθηκε η δημιουργία ενός πλαισίου στο εσωτερικό του οποίου θα χωρούσαν και θα συνδιαλέγονταν πολιτικοί, επιχειρηματίες και Μ.Κ.Ο., αποδεχόμενοι ως κοινή βάση για την επίλυση όλων των προβλημάτων τη δυναμική των παγκόσμια αναπτυσσόμενων ανταγωνιστικών αγορών. Με άλλα λόγια η σαγηνευτική, «μετα-ιδεολογική» και πραγματιστική απάντηση στους επικριτές ήταν: δεχόμαστε να συζητήσουμε όλα τα θέματα, από την παγκόσμια φτώχεια ως το περιβάλλον, αρκεί η συζήτηση να γίνεται στο πλαίσιο της αγοράς. Τα «επιμέρους» ζητήματα θα συναντιόντουσαν στα ράφια των πολυκαταστημάτων.

Σε αυτή τη φάση ξεκίνησε επιπλέον ένας νέος κύκλος περιφράξεων και ανταγωνισμού σε τομείς όπως η υγεία και η εκπαίδευση. Είναι επίσης η φάση με τις περισσότερες ορατές ήττες για τους κυρίαρχους, όπως οι περιπτώσεις της συνθήκης ΜΑΙ[5] και του Σηάτλ, η καθυστέρηση μιας σειράς διαπραγματεύσεων στο πλαίσιο του ΠΟΕ για περαιτέρω φιλελευθεροποίηση του εμπορίου, το γεγονός τελικά ότι τα κοινωνικά κινήματα άρχισαν να λογαριάζονται ως μια παγκόσμια δύναμη (σύμφωνα και με τους New York Times).

---

4. Σ.τ.Μ.: Στις αρχές της δεκαετίας του '80 το ΔΝΤ επέβαλε «προγράμματα προσαρμογής» σε δεκάδες χώρες του Νότου. Μαζικές κινητοποιήσεις που αντιμετωπίστηκαν βίαια ξέσπασαν στη Χιλή, τη Βραζιλία, την Αργεντινή, το Μεξικό, το Περού, τις Φιλιππίνες, την Ινδία, την Ιορδανία, την Αίγυπτο, τη Ζάμπια, τη Δομινικανή Δημοκρατία κ.ά. Το 1989, σε τρεις ημέρες κινητοποιήσεων ενάντια στο ΔΝΤ σκοτώθηκαν τουλάχιστον 250 διαδηλωτές στη Βενεζουέλα.

5. Σ.τ.Μ.: MAI = Multilateral Agreement on Investment, Πολυμερής Συνθήκη για τις Επενδύσεις. Πρόκειται για μια συμφωνία που προέβλεπε την προστασία και την πλήρη απελευθέρωση των άμεσων επενδύσεων εξωτερικού. Προωθήθηκε μετά το 1995 μέσα από τον *Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης* ως συνέχεια της *Συνθήκης για Θέματα Εμπορίου και Πνευματικής Ιδιοκτησίας* (TRIPS, 1994) και του «Κύκλου της Ουρουγουάης» της *Γενικής Συμφωνίας Δασμών και Εμπορίου* (GATT, 1947-1994, αντικαταστάθηκε από τον *Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου*). Η συνθήκη ΜΑΙ αποσύρθηκε το 1998 μετά από θύελλα αντιδράσεων.

Πρέπει ωστόσο να αναγνωρίσουμε ότι αυτές οι ήττες προέκυψαν ως αποτέλεσμα μιας μακράς διαδικασίας ανασύνθεσης πολύ διαφορετικών πολιτικών υποκειμένων, μια διαδικασία μέσω της οποίας αγρότες στην Κορέα και βιομηχανικοί εργάτες στις ΗΠΑ, Ινδοί παρίες και ευρωπαίοι πρεκάριοι άρχισαν να εξερευνούν και να εφαρμόζουν μια νέα μορφή αλληλεγγύης. Στο παραδοσιακό πλαίσιο του εργατικού κινήματος πριν τη δεκαετία του '70 ο διεθνισμός και η αλληλεγγύη νοούνταν απλά ως εξωτερική βοήθεια, το αποτέλεσμα μιας επίκλησης για ενότητα. Αυτή η ενότητα ωστόσο αντιμετωπιζόταν ως *εργαλείο* για την επίτευξη κάποιου άλλου στόχου, ο οποίος συνήθως *καθοριζόταν από ένα τμήμα του κινήματος έξω από τη διαδικασία της ενοποίησης*, ενώ η φωνή των υπολοίπων καταπνιγόταν. Η υποστήριξη και η βοήθεια έπρεπε να συνοδεύεται από κάποιο είδος αυτοθυσίας, ενώ στο όνομα της αποτελεσματικότητας η κριτική έπρεπε να περιορίζεται. Ο τελικός στόχος καθοριζόταν από μια ιντελιγκέντσια η οποία τοποθετούσε τον εαυτό της *έξω* από το κίνημα, καθώς αυτή κατείχε την «πραγματική συνείδηση» σε αντίθεση με την «ψευδή συνείδηση» των μαζών.

Η διαδικασία ανασύνθεσης που εμφανίστηκε τη δεκαετία του '90 μας υποχρέωσε να προβληματιστούμε σχετικά με τη *διαδικασία* της ενοποίησης καθώς και τις μορφές, τους στόχους και τους μηχανισμούς της και όχι για τα *αποτελέσματά* της, μετρημένα με τη μεζούρα κάποιας αφηρημένης ιδέας ή δεδομένης ιδεολογίας είτε ήταν ο αναρχισμός, ο κομμουνισμός, ο σοσιαλισμός, ο περιβαλλοντισμός ή οποιοσδήποτε άλλος «-ισμός». Οι ιδέες οι ίδιες γεννιούνται και ωριμάζουν στις πραγματικές συνθήκες της συνάντησης δημιουργώντας έναν κοινό τόπο. Η εμπειρία του κινήματος των ζαπατίστας στα μέσα της δεκαετίας του '90 και τα ιθαγενικά κινήματα σε ολόκληρο τον κόσμο είχαν θεμελιώδη σημασία. Οι πρακτικές τους έδωσαν οργανωτική έμπνευση σε μια νέα γενιά ακτιβιστών που παρακινήθηκαν από μια διαφορετική προσέγγιση της αλληλεγγύης. Αυτή η προσέγγιση απηχείται στα λόγια της ιθαγενούς ακτιβίστριας Lila Watson:

«Αν ήρθες εδώ για να με βοηθήσεις, χάνεις τον καιρό σου. Αν όμως ήρθες επειδή η δική σου απελευθέρωση είναι αδιαχώριστη από τη δική μου, τότε ας δουλέψουμε μαζί.»

Είναι αυτή η έννοια της αλληλεγγύης που για μένα αποδίδει τη ζωτική σημασία αυτού που μια διαφορετική πολιτική κουλτούρα θα αποκαλούσε «πολιτική ανασύνθεση».

Η δεύτερη φάση διακόπηκε αιφνίδια από τις φονικές επιθέσεις της 11/9 και την ακόμα φονικότερη αντίδραση των Μπους, Μπλαιρ και της συμμαχίας των απρόθυμων, που άνοιξε την τρίτη φάση των νεοφιλελεύθερων στρατηγικών. Η αντίδρασή τους είχε δύο στόχους. Αφενός, να προωθήσουν (μέσω του πολέμου),το νεοφιλελεύθερο σχέδιο, προσπαθώντας να επιβάλουν σε μια χώρα του Νότου την ανοικοδόμηση σύμφωνα με ένα μοντέλο ελεύθερης αγοράς το οποίο ούτε καν σε χώρα του Βορρά υπήρχε. Με αυτό επεδίωκαν να καθιερώσουν ένα παράδειγμα για οποιαδή-

ποτε κυβέρνηση θα αντιτασσόταν –ως αποτέλεσμα κοινωνικής εναντίωσης– στην επιβολή ραγδαίων μεταρρυθμίσεων ελεύθερης αγοράς.

Ο δεύτερος στόχος ήταν να ανακοπεί η διαδικασία πολιτικής ανασύνθεσης των κοινωνικών υποκειμένων που είχε ξεκινήσει να παρουσιάζει εναλλακτικές προτάσεις και να κερδίζει έδαφος παγκοσμίως. Οι κινητοποιήσεις ποινικοποιήθηκαν μέσω νόμων που ψηφίστηκαν στο πλαίσιο του «πολέμου ενάντια στην τρομοκρατία». Ακόμα χειρότερα, το νέο πεδίο που διαμορφώθηκε οδήγησε τα κινήματα να περιορίσουν τη στόχευσή τους από ένα πρόταγμα ξεπεράσματος του καπιταλισμού (και επομένως ανοιχτό και πειραματικό, που διευκόλυνε την ανασύνθεση μέσα από την ανάδυση ενός κοινού τόπου πέρα από τις διαφορές) σε μια στόχευση αντιπολεμική, μια στόχευση στενή και θολή που αναζητούσε ενότητα στόχων (όπως «όχι στον πόλεμο – όχι στον Μπους») με τις συνακόλουθες αλλαγές στις οργανωτικές πρακτικές που έγιναν πιο ιεραρχικές.

Οι νέες συνθήκες που δημιουργήθηκαν από τον «πόλεμο ενάντια στην τρομοκρατία» κατάφεραν να υπονομεύσουν τις δυνατότητες για πλανητικές διαδικασίες πολιτικής ανασύνθεσης που είχαν ξεκινήσει στα μέσα της δεκαετίας του ’90. Πάρτε για παράδειγμα την περίπτωση των αγώνων στην Αργεντινή, όπου το 2001 η οικονομική κρίση (που είχε προκληθεί από μακροχρόνιες εντατικές νεοφιλελεύθερες πολιτικές) έφτασε στο αποκορύφωμά της με το πάγωμα των αποταμιεύσεων εκατομμυρίων καταθετών προκειμένου να εξοφληθεί το χρέος της χώρας. Τα γεγονότα της 19ης και της 20ής Δεκέμβρη 2001, όταν η πτωχευμένη μεσαία τάξη με τα cacerolazos και οι άνεργοι piqueteros ενώθηκαν με το κοινό σύνθημα “Piquete y cacerola, la lucha es una sola”[6], αποτέλεσαν ένα σημείο-κλειδί για τη διαδικασία πολιτικής ανασύνθεσης και τη συνακόλουθη πρακτική αλληλεγγύη, όπως αυτή που εκδηλώθηκε προς τα κατειλημμένα αυτοδιαχειρζόμενα εργοστάσια. Δεν μπορούμε παρά να αναρωτιόμαστε για τι συνέπειες και τι έκταση θα είχαν λάβει τα γεγονότα εκείνων των ημερών σε πλανητικό επίπεδο, τι προοπτικές θα ανοίγονταν, αν όλα αυτά είχαν συμβεί λίγους μήνες νωρίτερα, όταν τα κινήματα δεν είχαν ακόμα παγιδευτεί στη ρητορική του «όχι πόλεμος για το πετρέλαιο», δηλαδή σε μια προσέγγιση κοντόφθαλμη που αδυνατούσε να αντιληφθεί ότι επρόκειτο για έναν «πόλεμο για το νεοφιλελεύθερο κεφάλαιο» που είχε αρχίσει να εισέρχεται σε κρίση. Η διαφορά ανάμεσα στις δύο αυτές αντιλήψεις είναι ότι η πρώτη αντιμετώπιζε τη στρατιωτική δράση ενάντια στο Ιράκ ως ένα πραξικόπημα των ΗΠΑ για να εξυπηρετηθούν τα στενά συμφέροντα του εθνικού κεφάλαιου των ΗΠΑ που θα αποκτούσε έτσι πρό-

---

6. Σ.τ.Μ.: «Πικέτα και κατσαρόλα, ο αγώνας είναι ένας». Τα cacerolazos ήταν διαδηλώσεις με τη θορυβώδη συνοδεία κατσαρολικών ενώ «piquetes» στην Αργεντινή αποκαλούνται οι κινητοποιήσεις που συνοδεύονται με κλείσιμο των δρόμων και μπλοκάρισμα της κυκλοφορίας. Τα cacerolazos πραγματοποιούνταν από (πρώην) μεσοαστούς ενώ οι piqueteros προέρχονταν από φτωχότερα στρώματα και χαρακτηρίζονταν από πιο ριζοσπαστικά προτάγματα. Οι piquetes είχαν ξεκινήσει από τα μέσα της δεκαετίας του ’90.

σβαση σε πετρέλαιο προς όφελος των πετρελαϊκών εταιρειών των ΗΠΑ. Η δεύτερη όμως προσέγγιση αντιλαμβάνεται τα γεγονότα ως το ανάλογο ενός αποφασιστικού διευθυντή μιας πολυεθνικής εταιρείας ο οποίος παρακάμπτει τις διαφωνίες των υπολοίπων μελών του διοικητικού συμβουλίου, που φοβούνται τις κοινωνικές αντιδράσεις, προκειμένου να επιτύχει τη μεγέθυνση της εταιρείας και την αντιμετώπιση της κρίσης. Η διαφορά με άλλα λόγια είναι ότι η δεύτερη προσέγγιση αντιλαμβάνεται την επέμβαση στο Ιράκ ως αναπόσπαστο τμήμα των στρατηγικών επιλογών του παγκόσμιου κεφαλαίου.

Η αδυναμία κατανίκησης της αντίστασης στο Ιράκ και η πρόσφατη ανάδυση μιας σειράς πλανητικών κρίσεων που απειλούν τη ζωή την ίδια (διατροφική κρίση, οικονομική κρίση, ενεργειακή κρίση, περιβαλλοντική κρίση) έχουν μόλις εισαγάγει την τέταρτη φάση του νεοφιλελεύθερου κεφαλαίου. Η αρχή της τέταρτης φάσης συνοδεύτηκε από μαζικά κινήματα ενάντια στις αυξήσεις των τιμών των τροφίμων και των καυσίμων, δύο βασικών εμπορευμάτων που εμπλέκονται με το σύνολο των διαδικασιών κοινωνικής αναπαραγωγής και, σε διαφορετικούς βαθμούς, συνδέονται με τις αγορές. Επομένως αυτή η τέταρτη φάση συμπίπτει με μια νέα επίθεση στις ***συνθήκες υλικής αναπαραγωγής*** *μιας πληθώρας κοινωνικών υποκειμένων τόσο στον Παγκόσμιο Βορρά όσο και στο Νότο.*

Οι τιμές των τροφίμων και του πετρελαίου ανεβαίνουν ως συνδυαστικό αποτέλεσμα «δομικών» και «κερδοσκοπικών» αιτίων. Η άνοδος της τιμής του πετρελαίου οφείλεται στην αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής σε πολλές χώρες του Νότου με περιορισμένα πετρελαϊκά αποθέματα, στο πλαίσιο της πλανητικής αναδιάρθρωσης της καπιταλιστικής παραγωγής τα τελευταία 30 χρόνια, που, όπως προαναφέραμε, πραγματοποιήθηκε χάρη στην ένταση των περιφράξεων. Η άνοδος των τιμών των τροφίμων από την άλλη οφείλεται στην επέκταση του αγροβιομηχανικού μοντέλου χρήσης της γης, κύρια μέριμνα του οποίου είναι η ικανοποίηση των ορέξεων των αγορών και όχι των διατροφικών αναγκών των ανθρώπων. Τα τελευταία χρόνια οι χρήσεις της γης μετατοπίστηκαν προς την παραγωγή ζωοτροφών (λόγω της αύξησης της κατανάλωσης κρέατος που προκάλεσε η ραγδαία αστικοποίηση στο Βορρά όσο και στο Νότο) και, πιο προσφάτα, προς τα αγροκαύσιμα, καθώς η τιμή του πετρελαίου καθιστά κερδοφόρο τη δέσμευση γης γι΄αυτές τις καλλιέργειες.

Σε ό,τι αφορά την καθαρή κερδοσκοπία τώρα, όπως η χρηματιστηριακή φούσκα των αρχών της δεκαετίας του ’90 έστρεψε τους κερδοσκόπους στον κτηματομεσιτικό τομέα, τώρα που αυτός με τη σειρά του αποδείχθηκε φούσκα και οι διεθνείς συνέπειες της κρίσης των παραγώγων του 2007 γονάτισαν διεθνώς τα χρηματιστήρια, το ενδιαφέρον των κερδοσκόπων στρέφεται σε εμπορεύματα όπως το πετρέλαιο και τα σιτηρά. Αυτό με τη σειρά του ανεβάζει τις τιμές και δημιουργεί τις συνθήκες για ένα νέο κύμα παγκόσμιας αναδιάρθρωσης με τη δημιουργία μαζικής φτώχειας τόσο στο Νότο όσο και στο Βορρά.

Αυτή η τέταρτη φάση χαρακτηρίζεται από τη διαμόρφωση και την ανάδυση νέων στρατηγικών, οι οποίες, αν και έχουν πολλά κοινά με τις παλιές, πρέπει να εξεταστούν στο πλαίσιο των σύγχρονων κινημάτων.

Την 1η Ιούλη του 2008, για παράδειγμα, το ΔΝΤ κυκλοφόρησε ένα έγγραφο με το οποίο ζητούσε από διάφορες χώρες να προστατεύσουν τους φτωχούς επεκτείνοντας τα κοινωνικά τους προγράμματα. Αυτό είναι καινοφανές, αφού στο παρελθόν το ΔΝΤ ζητούσε από τις κυβερνήσεις περικοπές των δημόσιων δαπανών, έθετε περιορισμούς σε πολιτικές παροχών όπως η εξαγωγή τροφίμων και προωθούσε δογματικά τις ελεύθερες αγορές ως την αποκλειστική λύση στα οικονομικά προβλήματα. Δεν είναι μια γενικευμένη προτροπή, γιατί η προτεινόμενη επέκταση των κοινωνικών προγραμμάτων δεν θα αφορά τον πληθυσμό συνολικά αλλά θα στοχεύει σε περιπτώσεις χειρουργικά επιλεγμένες με γνώμονα την αποτροπή της οικονομικής αστάθειας. Αυτή η θεώρηση των κοινωνικών προβλημάτων αποτελεί εδώ και χρόνια τη βάση των κοινωνικών προγραμμάτων στη Βρετανία. Με άλλα λόγια, αποτελούν ένα εργαλείο διαίρεσης της εργατικής τάξης που αρχίζει να κινητοποιείται αλλά και προώθησης πολλών όψεων του νεοφιλελεύθερου σχεδιασμού που αντιμαχόμαστε.

Η Παγκόσμια Τράπεζα και το ΔΝΤ –μαζί με ορισμένες κυβερνήσεις– προωθούν λοιπόν στην Αφρική ένα νέο γύρο βιοτεχνολογίας και πράσινης επανάστασης (ο οποίος χαιρετίζεται ως ο μόνος τρόπος αντιμετώπισης της διατροφικής κρίσης). Η Παγκόσμια Τράπεζα ζητά από τα ισχυρά κρατικά επενδυτικά χαρτοφυλάκια να συνδράμουν στην αντιμετώπιση της διατροφικής κρίσης επενδύοντας στη γεωργία αλλά με τρόπο ώστε να προωθηθεί μια δεύτερη πράσινη επανάσταση στην Αφρική η οποία θα «προσφέρει» στους φτωχούς γενετικά τροποποιημένα τρόφιμα χάρη στις επιχορηγήσεις για υβριδικούς σπόρους και χημικά λιπάσματα.

Ως προς την ενεργειακή κρίση, οι προθέσεις των κυρίαρχων είναι ξεκάθαρες. Όπως ακριβώς οι επιθέσεις στις συνθήκες κοινωνικής αναπαραγωγή στον τομέα της διατροφής επιχειρούν να ανοίξουν το δρόμο στους Γενετικά Τροποποιημένους Οργανισμούς και στην εντατικοποίηση των αγρο-επιχειρήσεων, στην καταστροφή των παραδοσιακών τρόπων καλλιέργειας και στο άνοιγμα ενός νέου κύκλου περιφράξεων, έτσι και στον ενεργειακό τομέα (με αναφορά στην υπερθέρμανση του πλανήτη), ο στόχος είναι να προωθηθούν ενεργειακές πηγές όπως τα πυρηνικά και τεχνολογίες όπως τα Συστήματα Δέσμευσης -Αποθήκευσης Άνθρακα (CCS) που επιτρέπουν τη διατήρηση μονάδων ορυκτών καυσίμων εφοδιάζοντάς τα μάλιστα με το εύσημο της «πράσινης τεχνολογίας». Υπάρχουν δύο λόγοι για τους οποίους οι τεχνολογίες αυτές σε συνδυασμό με την επαναφορά της πυρηνικής ενέργειας είναι κεντρικής σημασίας για το κεφάλαιο. Από τη μια μεριά αποτρέπουν την ανάπτυξη αποκεντρωμένων μοντέλων ενέργειας, αφού οι επενδύσεις και η έρευνα συνεχίζουν να κατευθύνονται στο συγκεντρωτικό μοντέλο. Από την άλλη, αυτή τη στιγμή αντιπροσωπεύουν την άμεση λύση για αναπλήρωση του πετρελαίου με σκοπό

τη συνέχιση της ικανοποίησης των αυξανόμενων απαιτήσεων του κεφάλαιου για ενέργεια. Έτσι, αντί για μια επανάσταση στον τρόπο και στις ανάγκες μεταφορών, θα έχουμε την γενίκευση των ηλεκτρικών αυτοκινήτων. Τα ηλεκτρικά αυτοκίνητα μπορούν άνετα να ενσωματωθούν στο υπάρχον ενεργειακό δίκτυο, το οποίο θα μπορεί να χρησιμοποιεί πυρηνική ενέργεια και ορυκτά καύσιμα.

Αν συνδέσουμε το ζήτημα της ενέργειας με την υπερθέρμανση του πλανήτη, είναι προφανές ότι για τον καπιταλισμό το «πράσινο» είναι θεός μόνο όταν συνδέεται με τη συσσώρευση κέρδους. Όπως το έθεσε πρόσφατα ο Economist, «το πράσινο μήνυμα –χρησιμοποιείτε λιγότερη ενέργεια– δεν πρόκειται να λύσει το πρόβλημα [της ενέργειας και της υπερθέρμανσης] αν ταυτόχρονα δεν ανακοπεί η οικονομική ανάπτυξη. Γιατί αν δεν συμβεί αυτό (και δεν θα συμβεί) η όποια εξοικονόμηση σύντομα θα εξανεμιστεί από την αυξημένη κατά κεφαλήν κατανάλωση» (The Economist, 21 Ιουνίου 2008). Για τον καπιταλισμό η μείωση της συνολικής κατανάλωσης ενέργειας αποκτά νόημα μόνο στο πλαίσιο μιας παρατεταμένης ύφεσης ή μιας βαθιάς οικονομικής κρίσης.

Στις παρούσες συνθήκες, η επίθεση στις συνθήκες κοινωνικής αναπαραγωγής είναι κλιμακούμενη και κατευθυνόμενη έτσι ώστε:

1) Να ξεπεραστούν τα εμπόδια που οι αγώνες μας έθεσαν στην πυρηνική ενέργεια, τα ορυκτά καύσιμα και την κλιματική αλλαγή.

2) Η διατροφική κρίση να μετατραπεί από ζήτημα διατροφικής αυτάρκειας, αυτονομίας των κοινοτήτων και αποκέντρωσης της γνώσης σε μια κατάσταση έκτακτης ανάγκης, ικανής να επιλυθεί μόνο μέσω της βιοτεχνολογίας, των Γ.Τ.Ο. καθώς και της συγκέντρωσης των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας στα χέρια των βιοτεχνολογικών εταιρειών και του συνεχιζόμενου ελέγχου της τροφικής αλυσσίδας από πέντε αγροχημικές πολυεθνικές.

3) Να προκληθεί ένας νέος κύκλος κερδοσκοπίας μέσω χρέους ώστε να εξασφαλιστεί η χρηματοδότηση των παραπάνω.

Συμπερασματικά, τα κινήματα βρίσκονται αντιμέτωπα με μια παλιά πρόκληση σε ένα νέο πλαίσιο. Το ζητούμενο είναι η πολιτική ανασύνθεση της πολυμορφίας, της διαμόρφωσης ενός κοινού πεδίου που να μπορεί να συναρθρώσει διαφορετικές προσεγγίσεις ώστε να μετατρέψει το «ένα κοινό όχι» σε μια υλική δυναμή ικανή να σταθεί εμπόδιο στο κεφάλαιο και να το εκδιώξει από τις ζωές μας και παράλληλα να μετατρέψει τα «πολλά ναι» σε μια κοινωνική δύναμη δημιουργίας νέων κοινωνικών σχέσεων. Στις μέρες που έρχονται, το κεφάλαιο θα εντείνει τις επιθέσεις στις συνθήκες αναπαραγωγής καταφεύγοντας στη ρητορική των «κοινών», είτε πρόκειται για τα «κοινά συμφέροντα» της «εθνικής οικονομίας» είτε τα «κοινά συμφέροντα» του πλανήτη. Θα επικαλεστούν το αίσθημα ευθύνης μας, ζητώντας μας να περιορίσουμε τις απαιτήσεις μας για το καλό του περιβάλλοντος, για τη μείωση του πληθωρισμού, προς χάριν της ανταγωνιστικότητας, για τον «πόλεμο ενάντια στη τρομοκρατία», για το καλό της Αφρικής, για την καταπολέμηση της φτώχειας, για το

καλό των εθνικών στόχων της παιδείας. Δε θα μας ξεγελάσουν. Η αυτοσυγκράτηση που θα ζητήσουν αποσκοπεί στη συμμόρφωσή μας με τους κανόνες ενός παιχνιδιού στο οποίο οι ζωές μας αναπαράγονται έτσι ώστε κάθε πραγματική κοινότητα να μετατρέπεται σε ψεύδος, όπου οι ιεραρχικές σχέσεις εξουσίας και πλούτου αναπαράγονται αέναα, ενώ εμπορευματοποιείται κάθε μας σχέση με τη φύση. Και ενώ θα ρητορεύουν περί κοινών, θα αναπαράγουν τις συνθήκες πολέμου μεταξύ όσων θα έπρεπε να ζουν από κοινού[7], το διαρκή πόλεμο που αποκαλούν οικονομία και ανταγωνιστικότητα. Θα ρητορεύουν περί κοινών ενώ θα καθυποτάσσουν τον πλανήτη και τις κοινές μας συνθήκες της ζωής και της αναπαραγωγής της στην κερδοσκοπία και τη συσσώρευση του κεφαλαίου.

Τελικά, η μοναδική δύναμη που μπορεί να αντιταχθεί σ’ αυτήν την επίθεση στις υλικές συνθήκες της αναπαραγωγής και «να σώσει τον πλανήτη» είναι η κοινωνική δύναμη που μπορεί να γεννηθεί στο πεδίο της ανασύνθεσης των αγώνων των πολιτικών υποκειμένων σε όλα τα μήκη και τα πλάτη του πλανήτη. Η απόκρουση της επίθεσης σημαίνει επιπλέον αντεπίθεση. Και πώς αλλιώς θα μπορούσαν τα διηρεμένα κοινωνικά υποκείμενα να αντεπιτεθούν παρά μόνο εξαρτώντας την απελευθέρωση του ενός από την απελευθέρωση όλων, μέσα από διαδικασίες δημιουργίας κοινότητας πέρα από τις καπιταλιστικές χρηματικές σχέσεις; Και πώς αλλιώς θα μπορέσουν αυτές οι διαδικασίες κοινότητας να μετατραπούν σε νέες κοινωνικές σχέσεις παραγωγής και αναπαραγωγής αν δεν διεκδικήσουν όλους τους αναγκαίους πόρους για κατοχή και χρήση από κοινού;

---

7. Σ.τ.Μ.: στο πρωτότυπο κείμενο «commoners»

Πού τέτοια τείχη...

Στην πρώτη εικόνα βλέπουμε ένα τμήμα από το τείχος μήκους 930 χλμ που χωρίζει τις ΗΠΑ από το Μεξικό. Χιλιάδες μετανάστες χωρίς χαρτιά έχουν χάσει τη ζωή τους προσπαθώντας να διασχίσουν τις ερήμους της Αριζόνα. Η θέση τους είναι στην άλλη πλευρά, στις πάνω από 3.000 maquiladoras, τα χτισμένα κατά μήκος των μεξικάνικων συνόρων εργοστάσια όπου 1.000.000 εσωτερικοί μετανάστες (κυρίως γυναίκες) εργάζονται σε άθλιες συνθήκες, χωρίς συνδικαλιστικά δικαιώματα, παράγοντας προϊόντα για τις ΗΠΑ. Τελευταία οι maquiladoras γνωρίζουν κάμψη, καθώς ακόμα φτηνότερα προϊόντα καταφθάνουν από την Κίνα, όπου συντελείται μια τεράστια πρωταρχική συσσώρευση η οποία απαιτεί ευρεία εσωτερική μετανάστευση...

Η κατάσταση των εσωτερικών μεταναστών στην Κίνα είναι αντίστοιχη με τις συνθήκες εκμετάλλευσης των μεταναστών χωρίς χαρτιά σε Ευρώπη και ΗΠΑ. Η τεράστια διαφορά είναι στον αριθμό: **130 εκατομμύρια εργάτες**. Η δεινή κατάσταση των εσωτερικών μεταναστών στην Κίνα καθορίζεται από το *hukou*, ένα αρχαίο σύστημα καταγραφής πληθυσμού και αποτροπής εσωτερικών μετακινήσεων το οποίο εκσυγχρονίστηκε το 1958 από το Κομμουνιστικό Κόμμα διαχωρίζοντας όλο τον πληθυσμό είτε σε εργάτες πόλεων είτε σε εργάτες υπαίθρου. Όσοι εργάζονται σε περιοχή άλλη από αυτή στην οποία είναι καταγεγραμμένοι χάνουν το δικαίωμα σε στέγαση, σίτιση, περίθαλψη.

Το καλοκαίρι του 2010 ο ΓΓ του ΚΚ του Πεκίνου Λιου Τσι ανακοίνωσε την "πιλοτική" κατασκευή ενός τείχους που θα κλείσει τους εσωτερικούς μετανάστες έξω από το Πεκίνο: «... Σιδεριές, μπάρες και τοίχοι ύψους δύο μέτρων θα τους χωρίζουν από τους μόνιμους κατοίκους της πρωτεύουσας. Φυλάκια στις πύλες εισόδου και στρατιωτικές περιπολίες συμπληρώνουν το σκηνικό της φυλακής. Τα νέα κινεζικά γκέτο θα κλείνουν τις πόρτες τους από τις 11 το βράδυ ως τις 6 το πρωί, ενώ την ημέρα οι "τρόφιμοι" θα μπορούν να μπαίνουν και να βγαίνουν επιδεικνύοντας ένα έγγραφο που θα πιστοποιεί όνομα, εθνότητα, τόπο γέννησης, επάγγελμα, αριθμό ταυτότητας και τηλεφώνου. Προσωρινές άδειες θα εκδίδονται στους φίλους και συγγενείς που θα επισκέπτονται τους κατοίκους του γκέτο. Εκατοντάδες φρουροί θα φυλάσσουν τα "κλειστά στρατόπεδα για εργάτες" τα οποία θα παρακολουθούνται από κάμερες».

Εμπνεόμενοι από τα παραπάνω, κάποιοι εδώ ονειρεύονται τείχη στον Έβρο και "κράτος μεταναστών στη Βόρεια Αφρική" όπου "2,5 εκατ. Αφρικανοί θα εργάζονται σε εργοστάσια μικρού κόστους" (εφ. ΒΗΜΑ, «Σχέδια για κράτος μεταναστών στη Μεσόγειο», 22/8/2010)...

Our home is Foxconn; every day is bright

Το καλοκαίρι του 2010 το εργοστάσιο της Foxconn στην Κίνα που κατασκευάζει τμήματα του ipod έγινε παγκόσμια γνωστό λόγω των αλλεπάλληλων αυτοκτονιών εργαζομένων. Η Apple απαίτησε από την κινεζική εταιρεία να περισώσει το προφίλ της, έτσι η Foxconn τοποθέτησε δίχτυα ασφαλείας για να συγκρατούν τους εργαζόμενους που προσπαθούν να αυτοκτονήσουν πηδώντας στο κενό, αύξησε το μισθό τους στα 200 € το μήνα (διπλάσιο από το μέσο όρο στην Κίνα) και τους υποχρέωσε να υπογράψουν συμβόλαια σύμφωνα με τα οποία σε περίπτωση αυτοκτονίας θα πρέπει οι οικογένειές τους να αποζημιώνουν την Foxconn και όχι το αντίστροφο!

Στη συνέχεια η Foxconn διοργάνωσε μια μεγάλη "γιορτή αγάπης" στην πόλη Σενζέν. Στη γιορτή συμμετείχαν 50.000 από τους 900.000 εργάτες που απασχολεί σε όλη την Κίνα η Foxconn. Οι εργάτες έπρεπε να φορέσουν στολές αγγέλων και σπάιντερμαν (!!!), να κρατάνε καρδιές, φωτογραφίες των διευθυντών της Foxconn και πανώ με συνθήματα όπως:

"Το σπίτι μας είναι η Foxconn, κάθε μέρα είναι φωτεινή" ,

"Αγάπη για μένα, αγάπη για σένα, αγάπη για τον Terry " (για τον Terry Guo, διευθυντή της Foxconn),

"Μην ανησυχείς αρχηγέ! Ένα εκατομμύριο καρδιές σε ακολουθούν!".

Chimerica

Το 2006 ο ιστορικός Niall Ferguson και ο οικονομολόγος Moritz Schularick επινόησαν τον όρο Chimerica [Chi(na)-(A)merica] για να περιγράψουν το οικονομικό/πολιτικό σύμπλεγμα Κίνας/Αμερικής, με σαφή αναφορά στη μυθική Χίμαιρα. Σήμερα στην Chimerica αντιστοιχεί το 1/3 του παγκόσμιου ακαθάριστου προϊόντος και το 50% της παγκόσμιας ανάπτυξης της τελευταίας εξαετίας.

Το 1989, μετά την καταστολή της εξέγερσης στην πλατεία Τιενανμέν και αντιμέτωπη με την κατάρρευση της ΕΣΣΔ, η ηγεσία του Κομμουνιστικού Κόμματος της Κίνας λάνσαρε συνθήματα όπως: "η αργή ανάπτυξη δεν είναι σοσιαλισμός", "ο πλουτισμός είναι ένδοξος", "κάποιοι θα πλουτίσουν πρώτοι". Το 1994 η κυβέρνηση Clinton αποσυνέδεσε τα ανθρώπινα δικαιώματα από το χαρακτηρισμό μιας χώρας ως το "πλέον ευνοούμενο έθνους" των ΗΠΑ ("most favoured nation" - MFN), χαρακτηρισμό που ελάμβανε κάθε χρόνο η Κίνα έως το 2001, οπότε εντάχθηκε επισήμως στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου.

Στα τέλη της δεκαετίας του '90 και ενώ η διαδικασία της καπιταλιστικής παγκοσμιοποίησης βρισκόταν στο στόχαστρο στην Ευρώπη και την Αμερική, η πραγματική μεταβολή λάμβανε χώρα στην Κίνα, γεγονός που έγινε ευρέως αντιληπτό με την κρίση του 2008. Οι μισθοί στην Κίνα είναι μόλις το 4% των αντίστοιχων στις ΗΠΑ (N. Ferguson, M. Schularick. The End of Chimerica) παρόλα αυτά το κόστος της εργασίας στην Κίνα συνεχίζει να συμπιέζεται — σήμερα είναι 40% χαμηλότερο από ό,τι πριν δέκα χρόνια [πηγή: Goldman Sachs (Hong Kong)]. Η οικιακή κατανάλωση δεν ξεπερνά το 35% του ΑΕΠ της Κίνας ενώ στις ΗΠΑ αντιστοιχεί με το 70% του ΑΕΠ και στην Ευρώπη το 60%. Τα συναλλαγματικά αποθέματα της Κίνας το 2001 ήταν 17 δισ. $. Στα τέλη του 2008, είχαν φτάσει τα 400 δισ. $. Το χρέος των ΗΠΑ προς την Κίνα φτάνει το 1,2 τρισ. $ ενώ το συνολικό χρέος των ΗΠΑ αυτή τη στιγμή βρίσκεται στα 14,3 τρισ. $ — αυτό το παράδοξο είναι η ισορροπία της Chimerica...

Επιστροφή της αποικιοκρατίας στη Βόρεια Αφρική: ο πράσινος καπιταλισμός επενδύει στη Δημοκρατία

Το σχέδιο DESERTEC προωθείται από τη "Λέσχη της Ρώμης", ευρωπαϊκές επιχειρήσεις και τράπεζες (Siemens, ABB, Abengoa Solar, Deutsche Bank, HSH Nordbank κ.ά.). Προβλέπει τη χρησιμοποίηση 17.000 τετραγωνικών χιλιομέτρων της ερήμου Σαχάρας για την κατασκευή μιας τεράστιας εγκατάστασης ηλιακής ενέργειας για την κάλυψη των αναγκών της Δυτικής Ευρώπης σε ηλεκτρικό ρεύμα. Το 2009 ιδρύθηκε η DESERTEC Industrial Initiative η οποία ανέλαβε την υλοποίηση του σχεδίου, το οποίο προβλέπει **επενδύσεις 400 δισεκατομμυρίων €** και "τη δημιουργία 2.000.000 θέσεων εργασίας".

31 Ιανουαρίου 2011: Ο ευρωπαίος επίτροπος Oettinger απαιτεί τη ρυθμιστική προώθηση του σχεδίου DESERTEC, μέσω της καλύτερης συνεργασίας των εμπλεκομένων κρατών της Βόρειας Αφρικής.

("Oettinger calls for regulatory support for DESERTEC", βλ. http://www.euractiv.de/innovation-und-infrastruktur/artikel/erneuerbare-energien-oettinger-legt-bericht-vor-004291)

2 Φεβρουαρίου 2011: Ο πρώην υπουργός περιβάλλοντος της Γερμανίας και νυν σύμβουλος της DESERTEC Klaus Töpfer δηλώνει ότι το σχέδιο "θα προσφέρει σταθερότητα στην περιοχή".

("Interview with Klaus Töpfer: We have to offer stability", βλ. http://www.fr-online.de/politik/-wir-muessen-stabilitaet-bieten-/-/1472596/7145490/-/index.html)

4 Φεβρουαρίου 2011: Εκπρόσωποι της DESERTEC δηλώνουν ότι **"θα σταθεροποιήσουν την Αίγυπτο και την Τυνησία".**

("Tunisia and Egypt: DESERTEC should stabilize North Africa", βλ. http://www.ftd.de/unternehmen/industrie/:unruhen-in-aegypten-desertec-soll-nordafrika-stabilisieren/60007469.html)

25 Φεβρουαρίου 2011: Ο "ειδικός για θέματα εξωτερικού εμπορίου" (sic!) Hans-Peter Merz δηλώνει ότι **"η DESERTEC αποτελεί το μοναδικό όραμα για τη Βόρεια Αφρική"**

("DESERTEC is the only future vision for North Africa", βλ. http://www.wdr.de/themen/politik/international/libyen/interview_110224.jhtml?rubrikenstyle=politik)

16 Μαρτίου 2011: Το Γερμανικό Κέντρο Αεροδιαστημικής (Deutsches Zentrum für Luft- und Raumfahrt) δηλώνει ότι οι ανανεώσιμες ενέργειες θα μπορούσαν να αντικαταστασήσουν την πυρηνική ενέργεια στο άμεσο μέλλον, προσθέτοντας ότι "η φτηνότερη επιλογή θα ήταν η εξασφάλιση ενέργειας από ανανεώσιμους πόρους στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού δικτύου που προτείνει το Σχέδιο DESERTEC".

("DLR studies: Rapid nuclear power phase out is possible", βλ. http://www.dlr.de/DesktopDefault.aspx/tabid-1/86_read-29598/)

25 Μαρτίου 2011: Ο Thiemo Gropp, διευθυντής της DESERTEC, δηλώνει ότι **"η συνεργασία με δημοκρατικές χώρες θα επιταχύνει το Σχέδιο DESERTEC"**.

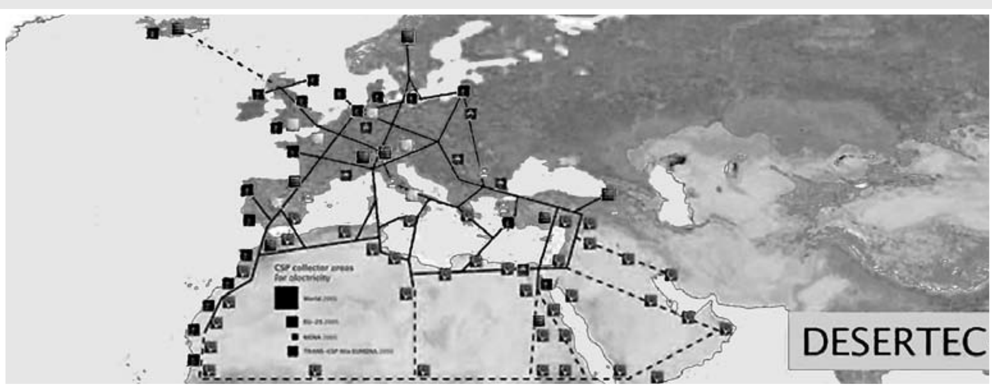
("DESERTEC Director Dr. Gropp is convinced: democracies in North Africa will help DESERTEC", βλ. http://www.zeit.de/2011/13/Wuestenstromprojekt-Desertec)

31 Μαρτίου 2011: "Η αλλαγή των κυβερνήσεων άνοιξε το δρόμο για την ενεργειακή επανάσταση. Η επιτυχία των εξεγέρσεων σε Αίγυπτο και Τυνησία δημιουργεί αισιοδοξία για την ανανεώσιμη ενέργεια, όπως δήλωσε ο αντιπρόεδρος της DESERTEC Hani Nokraschy, ο οποίος προσέθεσε πως θεωρεί την επανάσταση στην Αίγυπτο πολύ θετική για την υλοποίηση του φιλόδοξου σχεδίου DESERTEC."

("Change in government has opened the door for energy revolution", βλ. http://www.almasryalyoum.com/en/node/381774)

13 Απριλίου 2011: Ανακοινώνεται ότι μέσα στο 2012 ξεκινά πιλοτικά η υλοποίηση του Σχεδίου DESERTEC στο Μαρόκο και πιθανότατα ακολουθεί η Τυνησία.

("DESERTEC reference project to be built in Morocco, the second one could follow in Tunisia" βλ. http://science.orf.at/stories/1681181/)

Τι είναι τελικά αυτή η κρίση;

[*Απομαγνητοφώνηση εκδήλωσης με τη Sylvia Federici και τον George Caffentzis που πραγματοποιήθηκε τον Ιούλιο του 2010 στην πλατεία Γ. Ρίτσου στους Αμπελόκηπους της Θεσσαλονίκης*]

George Caffentzis Χαίρομαι που είμαι εδώ. Θα σας μιλήσω για την κρίση στα αγγλικά – μιλώ λίγα ελληνικά, αλλά τα κύτταρα του εγκεφάλου μου χρειάζονται τουλάχιστον δύο εβδομάδες στην Ελλάδα για να προσαρμοστούν στη γλώσσα κι εμείς ήρθαμε πριν δυο-τρεις μέρες. Ο τίτλος είναι: Τι είναι τελικά, σε τελική ανάλυση, αυτή η κρίση; Ποιο θα είναι το τέλος της; Μπορούμε να το προβλέψουμε;

Η δική μας συνεισφορά θα είναι να μιλήσουμε για τις κρίσεις που βιώσαμε στο παρελθόν και για τον ρόλο του ΔΝΤ στη διαμόρφωσή τους. Θα αναφερθούμε και στη σημερινή κρίση στην Ελλάδα και τις ΗΠΑ, απ' όπου ερχόμαστε – και θα επιχειρήσουμε μια πολιτική της ερμηνεία. Η πρώτη μας εμπειρία της δράσης του ΔΝΤ είναι από τη Νιγηρία της Δ. Αφρικής, όπου διδάξαμε κι οι δυο κατά τη δεκαετία του 1980. Μεταξύ 1983 και 1987, τα αρχικά ΔΝΤ ήταν γνωστά σε όλους, αγρότες, ταξιτζήδες, πανεπιστημιακούς… Παντού συζητιόταν ποιος θα ήταν ο ρόλος του ΔΝΤ στη Νιγηρία, που εκείνη την εποχή βίωνε τη λεγόμενη κρίση χρέους, αντίστοιχη με αυτήν που συζητιέται σήμερα στην Ελλάδα. Για να μην χρεωκοπήσει η Νιγηρία, η λεγόμενη "διεθνής κοινότητα" απαιτούσε από τη χώρα να παραχωρήσει τον έλεγχο της οικονομίας της στο ΔΝΤ. Τι σήμαινε αυτό;

Τι δουλειά είχε ένας διεθνής φορέας να λαμβάνει αποφάσεις για τους μισθούς, για την παιδεία, για την οικολογία; Τι σχέση έχει μια τράπεζα με τα συστήματα ιατρικής περίθαλψης, ή με τη μεταναστευτική πολιτική της Νιγηρίας; Όλ' αυτά τα ζητήματα πέρασαν από τα χέρια της νιγηριανής κυβέρνησης, (της όποιας κυβέρνησης – καλής ή κακής λίγη σημασία έχει), σε διεθνείς οργανισμούς, ώστε να μην χρεωκοπήσει η χώρα.

Άρχισε λοιπόν να κυκλοφορεί ένας νέος όρος τη δεκαετία του '80, ο όρος "δομική προσαρμογή". Το ΔΝΤ άρχισε να εκδίδει δάνεια εκείνη την εποχή, τα λεγόμενα "δάνεια δομικής προσαρμογής". Τα δάνεια αυτά δεν ήταν απλώς τραπεζικές υποθέσεις, αλλά συνοδεύονταν από την απαίτηση ο παραλήπτης του δανείου να

προχωρά και σε συνολικές δομικές αλλαγές. Μόλις όμως η κυβέρνηση άρχισε να εφαρμόζει τους όρους της δομικής προσαρμογής, ξέσπασαν μεγάλες κινητοποιήσεις, αρχικά στα πανεπιστήμια και κατόπιν στους δρόμους της χώρας ενάντια στα νέα μέτρα.

Κι αυτό γιατί από τις πρώτες απαιτήσεις που προέβαλαν το ΔΝΤ και η δίδυμη αδελφή του, η Παγκόσμια Τράπεζα, ήταν η εκ βάθρων αναδιάρθρωση του εκπαιδευτικού συστήματος. Οι αγώνες που δόθηκαν στα πανεπιστήμια της Νιγηρίας τη δεκαετία του 1980 ήταν παθιασμένοι και μαχητικοί. Η εμπλοκή μας σε αυτούς τους αγώνες ήταν άμεση, τόσο που αναγκαστήκαμε τελικά να φύγουμε από τη Νιγηρία. Λίγα χρόνια αφότου φύγαμε, συστήσαμε, μαζί με άλλους συντρόφους στις ΗΠΑ, μια οργάνωση που είχε στόχο τη δημοσιοποίηση και τη διάδοση των αγώνων των φοιτητών και των εκπαιδευτικών στην Αφρική ενάντια στο ΔΝΤ. Η οργάνωση αυτή, που ονομάστηκε Επιτροπή για την Ακαδημαϊκή Ελευθερία στην Αφρική, έδειξε ότι οι αγώνες στα πανεπιστήμια της Νιγηρίας ήταν ουσιαστικά το προοίμιο αυτού που ονομάστηκε αργότερα το κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση.

Στις αρχές της δεκαετίας του ’90 άρχισε να διαμορφώνεται το κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης, ένα διεθνές κίνημα, όπου συμμετείχαν άνθρωποι από την Αφρική, τη Λατινική Αμερική και την Ασία…Δημιούργησαν μία κατάσταση δύσκολη για την εφαρμογή του σχεδίου της Παγκόσμιας Τράπεζας και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου… Νομίζαμε λοιπόν ότι βρισκόμασταν ενώπιον μιας μεγάλης νίκης, ότι είχαμε καταφέρει να πλήξουμε το κύρος του ΔΝΤ ανεπανόρθωτα… Σύμφωνα με κάποιους μάλιστα, είχαμε καταφέρει να το καταργήσαμε εντελώς… Εκπλαγήκαμε λοιπόν πολύ δυσάρεστα όταν, με την έναρξη της κρίσης που συζητούμε σήμερα, είδαμε το ΔΝΤ να νεκρανασταίνεται. Σαν σε ταινία τρόμου, ο βρυκόλακας βγήκε από τον τάφο του και ανέλαβε έργο.

Sylvia Federici Ο Τζορτζ μίλησε για την εμπειρία μας στη Νιγηρία. Θα ήθελα να τοποθετήσω τα πράγματα σε ένα πεδίο ευρύτερο. Για να μιλήσουμε για τον ρόλο του ΔΝΤ στην Ευρώπη σήμερα, ας ξεκινήσουμε από την κρίση των μέσων της δεκαετίας του ’70, που ήταν σημείο καμπής για τις εξελίξεις της σημερινές. Ήταν ένα σημείο καμπής στην ιστορία του καπιταλισμού: Οι αγώνες του ’60 και του ’70, οι αγώνες ενάντια στο απαρτχάιντ, ενάντια στην αποικιοκρατία των εργατών στη Δύση, των γυναικών, της νεολαίας, άρχισαν να απειλούν τον καπιταλισμό συνολικά. Αυτό που συμβαίνει σήμερα στην Ελλάδα και αύριο στην Ιταλία και παντού, δεν είναι “προϊόν κάποιων διεφθαρμένων πολιτικών” όπως θέλουν να πιστεύουμε, όχι, είναι κάτι που έχει ξεκινήσει πολύ νωρίτερα. Είναι μια κρίση που ξεδιπλώνεται από τη δεκαετία του ’70, μια κρίση της σχέσης κεφαλαίου και εργασίας. Οι πολιτικές του ΔΝΤ και της Παγκόσμιας Τράπεζας, των εκπροσώπων του διεθνούς κεφαλαίου, εντάσσονται σε μια διαδικασία αντεπίθεσης και απάντησης στην κρίση του ’70.

Είδαμε τι σήμαινε η αναδιάρθρωση που άρχισαν να αποκαλούν παγκοσμιοποίηση: Σήμαινε, για την Ευρώπη και τις ΗΠΑ, διάλυση του συστήματος των εργοστασίων, αποκέντρωση της παραγωγής, αποεδαφοποίηση του κεφαλαίου... Δεν έχουμε εξετάσει επαρκώς όμως την άλλη πλευρά της ίδιας ιστορίας, την "αναδιάρθρωση" στην Αφρική, τη Λατινική Αμερική, την Ασία (εκτός Κίνας), δηλαδή τη μαζικής κλίμακας υφαρπαγή της γης, την εκδίωξη των αγροτών από τα χωράφια τους, τη λεηλασία των φυσικών πόρων, μια διαδικασία κατά την οποία εκατομμύρια άνθρωποι έγιναν δουλοπάροικοι και πετάχτηκαν στην αγορά εργασίας. Το σενάριο της Νιγηρίας που περιέγραψε ο Τζορτζ παίχτηκε και στην υπόλοιπη Αφρική και σε άλλα μέρη του κόσμου.

Η ερμηνεία που προτείνω –κι εσείς θα αποφασίσετε αν είναι πειστική– είναι ότι στη μαζική καταστροφική επιχείρηση για τον έλεγχο των κοινωνικών σχέσεων, η πρώτη πράξη ήταν μια νέα αποικρατία, δηλαδή η καταστροφή όσων χτίστηκαν με δεκαετίες αντιαποικιακών αγώνων στην Αφρική, τη Λατινική Αμερική και την Ασία…

Σημαντικός μηχανισμός λοιπόν αυτής της αντεπίθεσης ήταν το χρέος. Το '70 άρχισαν να ενθαρρύνονται διάφορες χώρες, οι πρώην αποικίες, να δανειστούν για να μην χάσουν το "τρένο της ανάπτυξης", για να εκσυγχρονιστούν. Οι τράπεζες άρχισαν να τους παρέχουν αναπτυξιακά δάνεια με εξαιρετικά χαμηλά επιτόκια. Το 1980, σχεδόν εν μία νυκτί, τα επιτόκια ακρίβυναν και ξαφνικά τα χρέη δεν μπορούσαν να αποπληρωθούν. Έτσι δημιουργήθηκε τεχνητά η κρίση του χρέους του Τρίτου Κόσμου και οι χώρες αυτές ξανάγιναν, με διαφορετικό τρόπο αυτήν τη φορά, αποικίες.

Όσο ήμασταν στη Νιγηρία, αυτό που έλεγαν οι διεθνείς οργανισμοί στον κόσμο ήταν ότι μέχρι τώρα ζούσε "πέρα από τις δυνατότητές του", ότι ζούσε σπάταλα κι ότι δανείστηκε πιο πολλά απ' όσα μπορούσε να επιστρέψει – στη Νιγηρία το σύνθημα ήταν "το πάρτυ τελείωσε", δηλαδή ζήσατε πλουσιοπάροχα λόγω του πετρελαίου, χωρίς να σας παίρνει, δανειζόσασταν χωρίς να αναπτύσσεστε… Το περίεργο είναι ότι το πάρτυ δεν τελείωσε μόνο στη Νιγηρία. Στην πραγματικότητα η κρίση του χρέους είχε δημιουργηθεί τεχνητά: Έτσι, είδαμε το κύμα της κρίσης του χρέους να περνά από την Αφρική στη Λατινική Αμερική και από κει στην Ασία.

Παλιότερα, όταν μια χώρα δεν μπορούσε να πληρώσει ένα χρέος, κήρυττε χρεωκοπία και δεν πλήρωνε. Τώρα όμως, τη δεκαετία του '80, αυτό δεν επετράπη στις χώρες που χρωστούσαν. Οι τράπεζες τους είπαν ότι εάν χρεωκοπήσετε, δεν θα βρείτε ποτέ κανέναν να σας ξαναδανείσει. Ο μόνος τρόπος να πάρετε χρήματα είναι να απευθυνθείτε στο ΔΝΤ, που σημαίνει ότι θα πρέπει να δεχτείτε και τους όρους του και από κει και πέρα να υπακούτε στις εντολές του.

Ποιοι είναι αυτοί οι όροι: Αφενός, οι μισθοί παγώνουν και το κράτος πρόνοιας διαλύεται. Οι δημόσιες δαπάνες στην υγεία, τις συγκοινωνίες, την παιδεία, κόβονται εντελώς. Ουσιαστικά δηλαδή οι κυβερνήσεις καλούνταν να πάψουν να

έχουν οποιαδήποτε οικονομική δραστηριότητα, να επενδύουν στην κοινωνική αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης και της κοινωνίας γενικά. Αφετέρου, όπως υπονόησε και ο Τζορτζ προηγουμένως, οι όροι επιβάλλονταν με τα προγράμματα δομικής προσαρμογής, που είχαν στόχο να αλλάξουν εντελώς τη δομή των κοινωνιών στις οποίες παρενέβαιναν: Έτσι π.χ. έπρεπε να αλλάξει η νομοθεσία για την ιδιοκτησία και οι προϋποθέσεις για τις ξένες επενδύσεις. Στην Αφρική που υπήρχε η παράδοση της κοινοκτημοσύνης, της κοινής χρήσης της γης, η γη έπρεπε να ιδιωτικοποιηθεί. Το νόμισμα έπρεπε να υποτιμηθεί, ή μάλλον να καταποντιστεί. Κάθε χώρα έπρεπε να αναδιαρθρώσει την οικονομία της και να την προσανατολίσει στις εξαγωγές, να παράγει δηλαδή μόνο για εξαγωγές, εξαγωγές, εξαγωγές…Μόνον έτσι, της έλεγαν, θα εισέρρεαν χρήματα για να αποπληρωθεί το δάνειο.

Εξάγεται ένα σημαντικό συμπέρασμα απ᾽ όλ᾽ αυτά. Τι συνέβη στα επόμενα δέκα χρόνια; Δόθηκε το πράσινο φως στους ξένους επενδυτές, καλωσορίστηκαν με τους ίδιους όρους που ίσχυαν για τους εγχώριους. Οι ξένοι επενδυτές ιδιοποιήθηκαν τη γη, τα μεταλλεία, τους φυσικούς πόρους, τα διαμάντια, το πετρέλαιο, το χαλκό, τα πάντα. Όλος ο πλούτος κάθε χώρας έπρεπε να ξεπουληθεί για πενταροδεκάρες στο διεθνές κεφάλαιο, στις ξένες εταιρείες. Οι φυσικοί πόροι λεηλατήθηκαν, η παραγωγή καταστράφηκε, μαζί με κάθε μέσο επιβίωσης του πληθυσμού. Δεν είναι τυχαίο που τότε εμφανίζεται κι ένα κύμα μετανάστευσης από την Αφρική και τη Λατινική Αμερική και την Ασία, που γέννησε μια μεγάλη παγκόσμια διασπορά από τις χώρες όπου επενέβησαν η Παγκόσμια Τράπεζα και το ΔΝΤ.

Δεν υπάρχει τομέας της ζωής που να μην άγγιξαν τα προγράμματα προσαρμογής. Πολλές χώρες ξεπούλησαν τα δάση τους για ξυλεία που θα ξεπλήρωνε τα χρέη. Τα αφρικανικά δάση ανήκουν στο παρελθόν. Ο μόνος ρόλος που έχει πλέον το κράτος είναι να καλεί την αστυνομία για να καταστέλλει τις διαδηλώσεις – ή το στρατό, όταν οι διαδηλώσεις αγριεύουν…

Η φθηνή εργασία των πτωχευμένων, υποτιμημένων και εκδιωγμένων από τη γη τους εργαζόμενων στην Αφρική, τη Λατινική Αμερική, την Καραϊβική και τη ΝΑ Ασία, ήταν το καύσιμο της παγκόσμιας ανάπτυξης…Μην τους πιστεύετε ότι ήταν η τεχνολογία. Η τεχνολογία, αν πρόκειται για υπολογιστές, έγινε με την εργασία γυναικών στη Μαλαισία που έχαναν τα χέρια τους στις μηχανές, αν πρόκειται για παντός είδους γκάτζετς, παρασκευάστηκαν από σκλάβους –κυρίως γυναίκες– στα κολαστήρια του Τρίτου Κόσμου. Εκεί στηρίζεται η ευημερία της Δύσης.

Εδώ οφείλουμε να ανοίξουμε μία σημαντική παρένθεση για τον ρόλο του πολέμου. ΔΝΤ και στρατός, κυρίως αμερικανικός στρατός, έχουν δουλέψει χέρι-χέρι. Ο πόλεμος καταστρέφει διαμιάς τα εμπόδια που δημιουργούνται από τις κοινωνικές αντιστάσεις. Ο πόλεμος ξεπερνά και τη λεηλασία των πόρων, αφορά στην ωμότητα του ελέγχου.

Έχουμε δει τις πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες αυτής της εξέλιξης, κυρίως στις ΗΠΑ. Μας είναι ξεκάθαρο ότι δεν μπορεί ένας εργαζόμενος

να νιώθει δυνατός σε έναν κόσμο όπου τα 2/3 του πληθυσμού της γης οδηγούνται στην απόλυτη ανέχεια, ξερριζώνονται από τη γη τους, από τις οικονομίες τους, από τα δίκτυα σχέσεων που οικοδομούν, από τα δίκτυα των αγώνων τους, από τα δίκτυα που χτίζουν ως μετανάστες… όταν δηλαδή ζει μέσα στη δίνη της λεηλασίας και της τεχνητής πτώχευσης.

Κάθε κατάσταση έχει τα δικά της συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Ωστόσο πρέπει να εντάξουμε τα νέα μέτρα που επιβάλλονται σήμερα στην Ελλάδα, στην Ευρώπη, αλλά και την κρίση στης ΗΠΑ, σε μια νέα διαδικασία ευρύτερη που στόχο έχει να αποδιαρθρώσει και να διαλύσει δίκτυα αγώνων και σχέσεις αντίστασης που οικοδομούνται σταδιακά από τη δεκαετία του '70. Στόχο έχει να γυρίσει το ρολόι της ιστορίας πίσω σε μια κατάσταση όπως εκείνη των αρχών του 20ού αιώνα, όπου δεν υπήρχε καμιά εγγύηση για τους εργάτες – δεν είχαν συντάξεις, δεν είχαν ασφάλιση, μπορούσαν να τους προσλαμβάνουν και να τους διώχνουν κατά βούληση.

Η κρίση στην Ευρώπη μοιάζει με σκάνδαλο: Στις ΗΠΑ έχουμε "προσαρμοστεί δομικά" εδώ και καιρό – δεν έχουμε ασφάλιση και πρόνοια, η εκπαίδευση είναι πανάκριβη, είμαστε εργαζόμενοι "έκτακτης ανάγκης", μας χρησιμοποιούνε και μας πετάνε όταν δεν μας χρειάζονται πια…Φαίνεται όμως ότι τώρα νιώθουν πλέον ικανοί να καταργήσουν και τα δικαιώματα των Ευρωπαίων, τα δικαιώματα που με τόσο σκληρούς αγώνες κατέκτησαν…

George Caffentzis Θα ήθελα να προσθέσω κάτι σε αυτήν τη συζήτηση…Τη δεκαετία του '40, ο διάσημος ποιητής και πολιτικός από την Καραϊβική Αιμέ Σεζαίρ στο έργο του *Λόγος για την αποικιοκρατία* έθεσε το ερώτημα: "Γιατί θεώρησαν οι ευρωπαίοι ότι ο ναζισμός ήταν τόσο τρομερό πράγμα;" Είναι απλό, απάντησε. Ο ναζισμός δεν έκανε τίποτε άλλο από το να μεταφέρει και να εφαρμόσει στους ευρωπαίους την πολιτική που είχαν εφαρμόσει οι αποικιοκράτες στους αφρικανούς. Αυτά που σήμερα θεωρούνται φρικαλεότητες του ναζισμού στην Ευρώπη είχαν ήδη εφαρμοστεί στην Αφρική, τη Λατινική Αμερική και την Ινδία την εποχή της αποικιοκρατίας. Η διαφορά είναι ότι τη δεκαετία του '40 εφαρμόζονταν σε ευρωπαίους. Κάτι ανάλογο συμβαίνει και σήμερα. Τα τρομακτικά δεινά που αρχίζουμε να βιώνουμε, τα δεινά που αναμένουμε τα επόμενα χρόνια, είναι δεινά που ήδη έχουν νιώσει στο πετσί τους αφρικανοί και ασιάτες. Τώρα εφαρμόζονται σε εμάς – που υποτίθεται πως δεν τα νιώθουμε.

Sylvia Federici Αν πρέπει να εξαχθεί ένα συμπέρασμα: Κάθε αγώνας τοπικός οφείλει να έχει μια προοπτική παγκόσμια. Δεν μπορεί να αφορά μόνο την Ελλάδα. Όσα συμβαίνουν δίπλα μας και όσα βιώνουμε εμείς είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με πράγματα που συμβαίνουν πολύ μακριά από μας. Το ότι ένα εργαστάσιο που βρίσκεται στην Ευρώπη ή την Αμερική μπορεί να μεταφερθεί στις Φιλιππίνες ή στο Μεξικό στηρίζεται στις πολιτικές τεχνητής πτώχευσης, στη λεηλασία της γης και

στην κατάργηση των δικαιωμάτων στις χώρες εκείνες. Αυτήν την πραγματικότητα οφείλουμε να την έχουμε υπόψιν κάθε στιγμή. Δεν μπορούμε να έχουμε την ψευδαίσθηση ότι μπορούμε να στηρίξουμε την οικονομική μας ασφάλεια ή την ευημερία μας σε έναν κόσμο όπου ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού έχει εκδιωχθεί από τη γη του κι έχει στερηθεί τα απαραίτητα μέσα για την επιβίωσή του. Το τσουνάμι που πλήττει την Ευρώπη ξεκίνησε από την Αφρική, τη Λατινική Αμερική και την Ασία. Μόνον ένας αγώνας παγκόσμιος έχει νόημα.

George Caffentzis Αν θέλετε να μάθετε τι θα συμβεί στην Ελλάδα τα επόμενα χρόνια, να πάτε να πιάσετε τους αφρικανούς μικροπωλητές και να τους ρωτήσετε τι ζήσαν οι ίδιοι πριν έρθουν εδώ. Στην Ελλάδα μπορεί να μην συμβούν τα πράγματα με τον ίδιον ακριβώς τρόπο όπως συνέβησαν στην Αφρική, αλλά αν θέλετε να πάρετε μια ιδέα για το πώς λειτουργούν οι μηχανισμοί που συζητήσαμε, έχετε τους ειδικούς, είναι γύρω σας και έχετε πολλά να μάθετε από αυτούς…

Sylvia Federici

Αφρική: κυνήγι μαγισσών, παγκοσμιοποίηση φεμινιστική αλληλεγγύη[1]

Το κυνήγι των μαγισσών δεν εξαφανίστηκε από το ρεπερτόριο της αστικής κυριαρχίας με την κατάργηση της δουλείας. Αντίθετα, η παγκόσμια εξάπλωση του καπιταλισμού με την αποικιοποίηση και τον εκχριστιανισμό επέτρεψε σε αυτήν την τιμωρία να διεισδύσει στο σώμα των αποικιοκρατούμενων κοινωνιών και σύντομα την εκτελούσαν οι ίδιες οι υπόδουλες κοινωνίες στο όνομα των κοινωνιών αυτών και ενάντια στα ίδια τους τα μέλη.

Sylvia Federici. *Ο Κάλιμπαν και η Μάγισσα, Γυναίκες, Σώμα και Πρωταρχική Συσσώρευση*[2]

Συζητώντας το κυνήγι των μαγισσών ως παγκόσμιο φαινόμενο, στο τέλος του βιβλίου *Ο Κάλιμπαν και η Μάγισσα* (2004), και σχολιάζοντας το κυνήγι μαγισσών που έλαβε χώρα στην Αφρική και σε άλλα μέρη του κόσμου τις δεκαετίες του 1980 και 1990, εξέφρασα την ανησυχία ότι τέτοιες διώξεις σπάνια αναφέρονταν στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ. Σήμερα, η γραμματεία σχετικά με την επιστροφή του κυνηγιού των μαγισσών στην παγκόσμια σκηνή αυξάνεται, μαζί με τις ειδήσεις στα μμε για τις δολοφονίες μαγισσών, τόσο στην Αφρική, όσο και στην Ινδία, τη Λατινική Αμερική, την Παπούα-Νέα Γουινέα. Με ελάχιστες εξαιρέσεις[3], τα κινήματα κοινωνικής δικαιοσύνης, αλλά και οι φεμινιστικές οργανώσεις συνεχίζουν να σιωπούν επ' αυτού, παρ'όλο που τα θύματα είναι κυρίως γυναίκες.

Όταν μιλώ για κυνήγι μαγισσών εννοώ την εμφάνιση τιμωρητικών επιχειρήσεων από νεαρούς αρσενικούς καταδότες ή αυτόκλητους «εντοπιστές» μαγισσών, επι-

---

1. Δημοσιεύτηκε στο *Journal of International Women's Studies*, τόμ. 10, αρ. 1, Οκτώβριος 2008, σσ. 21-35.
2. *Caliban and the Witch. Women, the Body and Primitive Accumulation.* Autonomedia 2004, στα ελληνικά από τις εκδόσεις των ξένων, 2011.
3. Εξαίρεση αποτελεί, για παράδειγμα, η ταινία/ντοκυμαντέρ του ινδού σκηνοθέτη Ράκι Βάρμα, με τίτλο «Το ινδικό κυνήγι μαγισσών» που ανακηρύχθηκε καλύτερη ταινία στο ShowReal Asia 2 Award στη Σιγκαπούρη στις 20 Απριλίου 2005. Σύμφωνα με άρθρο στο *InfoChange News*, ο Βάρμα επέλεξε να τραβήξει το ντοκυμαντέρ στην πολιτεία Τζαρκχάντ «εξαιτίας των 500 ή και παραπάνω περιπτώσεων κυνηγιού μαγισσών που καταγράφηκαν στην περιοχή τη δεκαετία του '90». *InfoChange News & Features*, Ιούλιος 2005.

χειρήσεις που συχνά οδηγούν στη δολοφονία των κατηγορουμένων γυναικών και την κατάσχεση της περιουσίας τους. Στην Αφρική ειδικά, τα τελευταία δέκα χρόνια το πρόβλημα είναι σοβαρό και εξακολουθεί να υφίσταται ως σήμερα. Στην Κένυα και μόνο, έντεκα άτομα, οκτώ γυναίκες και τρεις άνδρες, δολοφονήθηκαν τον Μάιο στη νοτιοδυτική επαρχία του Κιίσι, με την κατηγορία της μαγείας (*USA Africa Dialogue* 24/5/08).

Οι κατηγορίες και οι δολοφονίες που συνδέονται με τη μαγεία μελετώνται κυρίως από ανθρωπολόγους, θα έπρεπε ωστόσο να απασχολούν τις φεμινίστριες παντού, σε Βορρά και σε Νότο. Γιατί πέρα από το ότι προξενούν στις κατηγορούμενες ακατονόμαστο πόνο και διασπείρουν μια μισογυνική ιδεολογία η οποία υποβιβάζει εντέλει το σύνολο των γυναικών, έχουν καταστροφικές επιπτώσεις στις εμπλεκόμενες κοινότητες, ειδικά μάλιστα στις νεότερες γενιές. Αποτελούν επίσης εμβληματικά παραδείγματα των επιπτώσεων της οικονομικής παγκοσμιοποίησης στις γυναίκες και καταδεικνύουν μάλιστα πόσο αυτή συμβάλλει στην κλιμάκωση της βίας των ανδρών εναντίον τους.

Στη μελέτη που ακολουθεί, πραγματεύομαι το κυνήγι μαγισσών στην Αφρική, εξετάζοντας τα κίνητρά του και προτείνοντας κάποιες πρωτοβουλίες που μπορούν να αναλάβουν οι φεμινίστριες ώστε να πάψουν αυτές οι διώξεις. Το επιχείρημά μου είναι ότι πρέπει να κατανοήσουμε το κυνήγι των μαγισσών στο πλαίσιο της βαθιάς κρίσης στη διαδικασία της κοινωνικής αναπαραγωγής που έχουν επιφέρει η φιλελευθεροποίηση και η παγκοσμιοποίηση των αφρικανικών οικονομιών, αφού υπονόμευσαν τις τοπικές οικονομίες, υποβάθμισαν την κοινωνική θέση των γυναικών και παρήγαγαν έντονες συγκρούσεις μεταξύ νεότερων και γηραιότερων, μεταξύ γυναικών και αντρών για τη χρήση ζωτικών οικονομικών πόρων, και κυρίως της γης. Με αυτήν την έννοια, εξετάζω το σημερινό κυνήγι των μαγισσών ως μέρους ενός συνεχούς που συμπεριλαμβάνει φαινόμενα όπως οι δολοφονίες για την προίκα ή για την επιστροφή του σάτι στην Ινδία, ή οι δολοφονίες εκατοντάδων γυναικών στις μεξικανικές πόλεις στα σύνορα των ΗΠΑ, από βιαστές ή παραγωγούς πορνοταινιών. Κι αυτό γιατί όλ' αυτά τα φαινόμενα εκφράζουν, με διαφορετικό τρόπο το καθένα, τις συνέπειες της «προσαρμογής» και της «ένταξης» στην παγκόσμια οικονομία, καθώς και την ετοιμότητα των ανδρών να φορτώσουν τα οικονομικά τους αδιέξοδα στις πλάτες των γυναικών, ακόμη και να θυσιάσουν τη ζωή των γυναικών για να μην μείνουν πίσω στην καλπάζουσα πρόοδο των καπιταλιστικών σχέσεων. Το σύγχρονο κυνήγι μαγισσών πρέπει να ιδωθεί μάλιστα ως μέρος της ευρύτερης παγκόσμιας επανόδου του «υπερφυσικού» στοιχείου στην πολιτική συζήτηση και τις λαϊκές πρακτικές (π.χ. «σατανικές λατρείες» στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ), φαινόμενο που μπορεί μεν να αποδοθεί στην εξάπλωση των φονταμενταλιστικών θρησκευτικών ομάδων, το οποίο όμως έχει αναδυθεί σε συνδυασμό και σε σύζευξη με την παγκοσμιοποίηση της οικονομικής ζωής.

Η ανάλυσή μου συμπεραίνει ότι ταυτόχρονα με το να κινητοποιηθούν ενάντια στις κατάφωρες παραβιάσεις των δικαιωμάτων των γυναικών, οι φεμινίστρες οφεί-

λουν να αμφισβητήσουν και να καταδικάσουν τους φορείς που έχουν γεννήσει τις υλικές και κοινωνικές συνθήκες που επέτρεψαν αυτές τις παραβιάσεις. Οι φορείς αυτοί συμπεριλαμβάνουν τις αφρικανικές κυβερνήσεις που δεν παρεμβαίνουν για να αποτρέψουν ή να τιμωρήσουν τις δολοφονίες, την Παγκόσμια Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, καθώς και τους διεθνείς τους υποστηρικτές, των οποίων οι οικονομικές πολιτικές έχουν καταστρέψει τις τοπικές οικονομίες πυροδοτώντας έναν πόλεμο όλων εναντίον όλων. Είναι αναγκαίο οι φεμινίστριες να καταδικάσουν τα Ηνωμένα Έθνη που από τη μια στηρίζουν στα λόγια τα δικαιώματα των γυναικών και ταυτόχρονα θεωρούν την οικονομική φιλελευθεροποίηση ως τον στόχο της χιλιετηρίδας και παρακολουθούν σιωπηλά πώς σε όλον τον κόσμο ηλικιωμένες γυναίκες δαιμονοποιούνται, εξορίζονται από τις κοινότητές τους, κόβονται κομμάτια ή καίγονται ζωντανές.

Το κυνήγι μαγισσών και η παγκοσμιοποίηση στην Αφρική από τη δεκαετία του 1980 ως σήμερα

Παρά το ότι ο φόβος της μαγείας συχνά περιγράφεται ως ένα βαθιά εδραιωμένο χαρακτηριστικό των συστημάτων πίστης στην Αφρική[4], οι επιθέσεις ενάντια στις ‘μάγισσες’ εντάθηκαν τη δεκαετία του ’90 σε όλη την Αφρική με τρόπους μάλιστα ανήκουστους στην προαποικιακή περίοδο. Είναι δύσκολο να συγκεντρώσει κανείς αριθμητικά στοιχεία, αφού οι επιθέσεις και οι δολοφονίες συχνά ούτε έχουν τιμωρηθεί, ούτε έχουν καταγραφεί. Η απουσία ωστόσο διαθέσιμων στοιχείων καταδεικνύει και το μέγεθος του προβλήματος.

Χίλιες γυναίκες έχουν εξοριστεί σε «στρατόπεδα μαγισσών» στη Βόρεια Γκάνα, αναγκασμένες να εγκαταλείψουν τις κοινότητές τους υπό την απειλή του θανάτου (Berg 2005). Τουλάχιστον τριακόσια άτομα θανατώθηκαν μεταξύ 1992 και 1994 στην περιοχή Γκουσίι (Κισίι) της νοτιοδυτικής Κένυας, από καλά οργανωμένες ομάδες αντρών που τελούσαν υπό τις εντολές είτε συγγενών των θυμάτων, είτε άλλων ενδιαφερομένων (Ogembo 2006). Εντατικές διώξεις έγιναν στη βόρεια επαρχία της Νότιας Αφρικής με το τέλος του απαρτχάιντ, με τίμημα τόσο βαρύ σε ανθρώπινες ζωές που το Αφρικανικό Εθνικό Κονγκρέσο «θεώρησε αναγκαίο, σε μια από τις πρώτες του κινήσεις με το που έγινε κυβέρνηση, να διορίσει διερευνητική επιτροπή» για το ζήτημα (Comaroff και Comaroff 1999:282). Επιθέσεις ρουτίνας με συνέπειες συχνά θανατηφόρες έχουν καταγραφεί στη Νιγηρία, το Καμερούν, την Ταν-

4. Η αντίληψη αυτή είναι τόσο διαδεδομένη που δύσκολα μπορούμε να επιλέξουμε μια μεμονωμένη πηγή. Βλ. μεταξύ άλλων: Chabal και Deloz (1999), Ogembo (2006), Bongomba (2007). O Stephen Ellis, ωστόσο, τονίζει ότι «το σύγχρονο ‘κυνήγι των μαγισσών’...όπως και πολλές άλλες όψεις της ζωής εδώ, δεν είναι ούτε γνήσιας αφρικανικής προέλευσης, ούτε και είναι εντελώς επιβαλλόμενο. Πρόκειται για ενα δυστυχές αμάλγαμα στοιχείων που δημιουργήθηκε με τον συνδυασμό διάφορων θρησκευτικών δοξασιών και πρακτικών από διαφορετικά μέρη» (2007: 35).

ζανία, τη Ναμίμπια, τη Μοζαμβίκη. Σύμφωνα με μία αναφορά, τουλάχιστον 23.000 «μάγισσες» δολοφονήθηκαν στην Αφρική μεταξύ 1991 και 2001 – και η εκτίμηση θεωρείται συντηρητική (Petraitis 2003). Επίσης, έχουν πραγματοποιηθεί «επιχειρήσεις «εκκαθάρισης», όπου οι «εντοπιστές»-κυνηγοί μαγισσών πηγαίνουν από χωριό σε χωριό και υποβάλλουν τους πάντες σε εξευτελιστικές και τρομακτικές ανακρίσεις και εξορκισμούς. Αυτό συμβαίνει στη Ζάμπια, όπου σε μία από τις περιοχές της Κεντρικής Επαρχίας, το καλοκαίρι του 1997 είχαν ενεργό δράση εκατόν εβδομηνταέξι κυνηγοί και έκτοτε το κυνήγι μαγισσών «διεξάγεται απρόσκοπτα» και οι κατηγορούμενες διώχνονται από τα χωριά τους, οι περιουσίες τους κατάσχονται, συχνά βασανίζονται και θανατώνονται (Hinfelaar 2007:233).

Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι κυνηγοί δρουν ατιμώρητα. Συχνά οι αστυνομικές δυνάμεις παίρνουν το μέρος τους ή αρνούνται να τους συλλάβουν, είτε για να μην κατηγορηθούν οι ίδιοι για υπόθαλψη μαγισσών, είτε επειδή δεν μπορούν να βρουν κανέναν μάρτυρα κατηγορίας. Οι κυβερνήσεις παρακολουθούν από απόσταση. Εκτός από την κυβέρνηση της Νότιας Αφρικής, καμία κυβέρνηση δεν έχει διερευνήσει σοβαρά τα αίτια αυτών των δολοφονιών. Έκπληξη προκαλεί το γεγονός ότι ούτε οι φεμινίστριες τις έχουν καταδικάσει, ίσως από φόβο μήπως, καταγγέλλοντας το κυνήγι των μαγισσών, προωθούν το αποικιακό στερεότυπο των αφρικανών ως πληθυσμού ακόμη βουτηγμένου στην οπισθοδρόμηση και τον ανορθολογισμό. Οι φόβοι αυτοί μπορεί να μην είναι αστήρικτοι, είναι όμως παραπλανητικοί. Το κυνήγι μαγισσών δεν είναι πρόβλημα αφρικανικό, είναι πρόβλημα παγκόσμιο. Είναι μέρος του φαινομένου της αύξησης της βίας εναντίον των γυναικών σε όλον τον κόσμο, βίας που πρέπει να πολεμήσουμε. Γι' αυτό και πρέπει να κατανοήσουμε ποιες είναι οι δυνάμεις και η κοινωνική δυναμική που ευθύνονται γι' αυτήν.

Εδώ είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι τα κινήματα εναντίον των μαγισσών ξεκίνησαν στην Αφρική κατά την αποικιακή περίοδο, σε συνάρτηση με την εισαγωγή της χρηματικής οικονομίας που μετέβαλε βαθιά τις κοινωνικές σχέσεις και δημιούργησε νέες μορφές ανισότητας.[5] Πριν την αποικιοκρατία, οι «μάγισσες» συχνά τιμωρούνταν, σπάνια όμως θανατώνονταν. Είναι αμφισβητήσιμο ακόμη και εάν μπορούμε να μιλούμε για «μαγεία» κατά την προ-αποικιακή εποχή, αφού ο όρος δεν υφίστατο πριν την έλευση των Ευρωπαίων.

---

5. Ο Dovlo, μεταξύ άλλων, διαπιστώνει την άνοδο του κυνηγιού των μαγισσών και των βωμών που χτίζονται ενάντια στη μαγεία στην Γκάνα μετά την αποικιοκρατία και συγκεκριμένα μετά την ανάπτυξη της βιομηχανία κακάο η οποία δημιούργησε νέες ταξικές διαιρέσεις (70). Τη δεκαετία του '50 αναπτύχθηκε ένα κίνημα «εντοπισμού των μαγισσών» το οποίο μετακύλησε και εξαπλώθηκε στην περιοχή των Γιόρουμπα στη Νιγηρία και «καταδίκασε χιλιάδες γυναίκες». Το κίνημα αυτό προφανώς προωθήθηκε από την αύξηση των τιμών του κακάο στην παγκόσμια αγορά. Το χρηματοδοτούσαν επιχειρηματίες που φοβούνταν τον ανταγωνισμό των καλά οργανωμένων γυναικών-εμπόρων και επιπλέον θεωρούσαν την οικονομική επιτυχία των γυναικών απειλή για την εξουσία των αντρών μέσα στο σπίτι. (Apter 1993: 111, 117, 123).

Τις δεκαετίες 1980 και 1990, μαζί με την κρίση των δανείων, τις δομικές αναδιαρθρώσεις και την υποτίμηση του νομίσματος, ο φόβος των «μαγισσών» έγινε κυρίαρχο ζήτημα σε πολλές αφρικανικές κοινότητες, στο βαθμό που ακόμη και εθνωτικές ομάδες ... που δεν γνώριζαν τη μαγεία πριν από την αποικιοκρατία σήμερα πιστεύουν ότι έχουν μάγισσες ανάμεσά τους» (Danfulani 2007:181).

Γιατί αυτή η επιστροφή των διώξεων, που μάλιστα θυμίζει με κάποιους τρόπους το ευρωπαϊκό κυνήγι μαγισσών του δέκατου έβδομου αιώνα; Το ερώτημα είναι δύσκολο, αν θέλουμε να προχωρήσουμε πέρα από τις επιφανειακές αιτιάσεις. Η κατάσταση περιπλέκεται περαιτέρω από το γεγονός ότι υπάρχουν σαφώς ποικίλα κίνητρα πίσω από τις κατηγορίες περί μαγείας. Το να κατηγορηθεί κάποια ως μάγισσα μπορεί να είναι αποτέλεσμα συγκρούσεων για τη γαιοκτησία, οικονομικής αντιπαλότητας ή ανταγωνισμού, μπορεί ακόμη να συγκαλύπτει την άρνηση να στηρίξει κανείς μέλη της οικογένειας ή της κοινότητας που θεωρείται ότι απομυζούν τους πόρους, μπορεί τέλος να αποτελεί απλώς δικαιολογία για τις περιφράξεις των κοινοτικών γαιών.

Αυτό που είναι σίγουρο είναι ότι δεν μπορούμε να βρούμε εξήγηση για το φαινόμενο αυτό ανάγοντάς το στην «αφρικανική κοσμοθεώρηση». Παρομοίως, ούτε η άποψη ότι οι κατηγορίες εναντίον των μαγισσών είναι μηχανισμοί εξισορρόπησης που χρησιμοποιούνται για να υπερασπιστούν τις κοινοτικές αξίες ενάντια στην υπερβολική συσσώρευση πλούτου, δεν μπορεί να εξηγήσει αυτές τις διώξεις, με δεδομένες τις καταστροφικές τους συνέπειες για τις αφρικανικές κοινότητες. Πολύ περισσότερο πειστική είναι η άποψη ότι το κυνήγι μαγισσών δεν είναι κληρονομιά του παρελθόντος, μα απάντηση στην κοινωνική κρίση που έχουν δημιουργήσει η παγκοσμιοποίηση και η νεοφιλελεύθερη αναδιάρθρωση των πολιτικών οικονομιών της Αφρικής.

Λεπτομερή ανάλυση των τρόπων με τους οποίους η οικονομική παγκοσμιοποίηση έχει δημιουργήσει ένα περιβάλλον ευνοϊκό για τις κατηγορίες της μαγείας παρέχει ο Justus Ogembo στο «Σύγχρονο κυνήγι μαγισσών στο Γκουσίι, νοτιοδυτική Κένυα» (2006, 111 *κ.ε.*). Περιγράφοντας μια κατάσταση που απαντάται με όμοια χαρακτηριστικά σε ολόκληρη την ήπειρο, ο Ογκέμπο υποστηρίζει ότι τα προγράμματα δομικής αναδιάρθρωσης και η απελευθέρωση του εμπορίου έχουν αποσταθεροποιήσει σε τέτοιο βαθμό τις αφρικανικές κοινότητες, έχουν τόσο υπονομεύσει το σύστημα αναπαραγωγής τους και έχουν καταδικάσει τόσα σπίτια στη «στέρηση και την απόγνωση», που πολλοί άνθρωποι έχουν αρχίσει να πιστεύουν ότι είναι θύματα συνομωσιών που πλέκονται από υπερφυσικές δυνάμεις του κακού (2006:125). Τονίζει ότι αφού η Κένυα «προσάρμοσε» και «αναδιάρθρωσε» την οικονομία της, η ανεργία έφτασε σε επίπεδα πρωτόγνωρα, το νόμισμα υποτιμήθηκε και ορισμένα στοιχειώδη αγαθά δεν είναι πια προσβάσιμα, καθώς κόβονται οι κρατικές επιχορηγήσεις βασικών υπηρεσιών, όπως η εκπαίδευση, η υγεία και οι δημόσιες μεταφορές.

Κοντολογίς, εκτομμύρια άνθρωποι στην ύπαιθρο και στις πόλεις βρίσκονται με

την πλάτη στον τοίχο, ανίκανοι να φροντίσουν τις οικογένειες και τις κοινότητές τους, χωρίς ελπίδα για το μέλλον. Η αύξηση της θνησιμότητας, κυρίως της παιδικής, εξαιτίας της κατάρρευσης του συστήματος υγείας, ο εντεινόμενος υποσιτισμός και η εξάπλωση του AIDS συνέβαλαν στην καλλιέργεια της υποψίας ότι κάτι παράξενο συμβαίνει. Ο Ογκέμπο (2006) θεωρεί επιπλέον ότι τις διώξεις των μαγισσών υπέθαλψε η διάδοση των φονταμενταλιστικών παραθρησκευτικών οργανώσεων (σέκτες), οι οποίες επανεισήγαγαν στη θρησκεία τον φόβο του διαβόλου, καθώς και η εμφάνιση αυτοαποκαλούμενων «παραδοσιακών θεραπευτών» οι οποίοι εκμεταλλεύνται την ανικανότητα των ανθρώπων να πληρώσουν τα έξοδα του νοσοκομείου και καλύπτουν την έλλειψη κατάρτισής τους με την έκκληση στο υπερφυσικό.

Πολλοί μελετητές συμφωνούν με την ανάλυση του Ογκέμπο (2006). Υπάρχουν ωστόσο κι άλλες όψεις της οικονομικής παγκοσμιοποίησης που μας παρέχουν ένα πλαίσιο για να κατανοήσουμε αυτήν την ανάκαμψη του κυνηγιού των μαγισσών. Κατά μία άποψη, οι αντιλήψεις περί μαγισσών χειραγωγούνται για να δικαιολογηθεί η εκδίωξη των ανθρώπων από τη γη τους. Σε ορισμένες περιοχές της μεταπολεμικής Μοζαμβίκης, για παράδειγμα, οι γυναίκες που επέμεναν να κατέχουν την κοινή γη του ζευγαριού και μετά τον θάνατο του συζύγου τους, έχουν κατηγορηθεί από τους συγγενείς των νεκρών συζύγων τους ότι είναι μάγισσες (Bonate 2003:11, 74, 115). Άλλες διώχθηκαν επειδή αρνούνταν να παραδώσουν τη γη που είχαν νοικιάσει κατά τη διάρκεια του πολέμου.[6] (Gengenback 1998) Και στην Κένυα αιτία πολλών διώξεων είναι οι συγκρούσεις για τη διεκδίκηση γης. Και στις δυο χώρες, η συρρίκνωση των γαιών επιδεινώνει τις συγκρούσεις.

Ακόμη χειρότερα, οι διώξεις των μαγισσών είναι συχνά ένα μέσο «περίφραξης». Όσο οι παγκόσμιοι φορείς, μαζί με τις αφρικανικές κυβερνήσεις, πιέζουν για την ιδιωτικοποίηση και την απαλλοτρίωση κοινοτικών γαιών, οι κατηγορίες για μαγεία μετατρέπονται σε ισχυρό μέσο κάμψης της αντίστασης αυτών που εκτοπίζονται από τη γη τους. Όπως τονίζει ο ιστορικός Hugo Hinfelaar σχετικά με τη Ζάμπια:

> Στη σημερινή εποχή των ανεξέλεγκτων ‘δυνάμεων της αγοράς’ που διαφημίζει η σημερινή κυβέρνηση και άλλοι υποστηρικτές του νεοφιλελευθερισμού, η δήμευση της γης και άλλων περιουσιακών στοιχείων έχει λάβει σοβαρές, ίσως και τρομακτικές, διαστάσεις. Οι διώξεις κατά των μαγισσών και οι τελετουργίες κάθαρσης είναι ιδιαίτερα έντονες σε περιοχές τις οποίες κάποιοι εποφθαλμιούν για κυνήγι, για τη δημιουργία ράντζων με ζώα κυνηγιού, για τουριστική εκμετάλλευση ή για την κατάληψή τους από μεγαλογαιοκτήμονες... Ορισμένοι άρχοντες και διοικητές βγάζουν κέρδος

6. Η Bina Awargal (1994) διαπιστώνει το ίδιο μοτίβο στη νότια Ασία: «Σε κοινότητες όπου οι γυναίκες δεν κατείχαν γη, όταν τελικά αποκτούν δικαίωμα γαιοκτησίας εγείρουν την εχθρότητα των άλλων - που εκφράζεται με διαζύγια, κατηγορίες για άσκηση μαγείας, απειλές, επιθέσεις, βασανιστήρια, ακόμη και φόνους.» Αναφέρεται στο: Wanyeki (επιμ.) (2003) 74.

> πουλώντας σημαντικό κομμάτι της επικράτειάς τους σε διεθνείς επενδυτές. Τέτοιες συναλλαγές διευκολύνονται βέβαια με την υποδαύλιση της κοινωνικής αναταραχής στο χωριό. Ένα χωριό διαιρεμένο δεν έχει τη δύναμη να αντιπαρατεθεί ενωμένο στις απόπειρες που γίνονται να του πάρουν τη γη που καλλιεργούν οι κάτοικοί του. Υπάρχουν μάλιστα περιπτώσεις όπου οι χωρικοί είναι τόσο απασχολημένοι με το να κατηγορούν ο ένας τον άλλον για άσκηση μαγείας, που ούτε που προσέχουν ότι τους αφαιρούν τα υπάρχοντά τους και ότι έχουν μετατραπεί σε ευκαιριακούς καταληψίες της προγονικής τους γης. (Hinfelaar 2007: 238)

Ένας άλλος λόγος που κάποιοι άνθρωποι κατηγορούνται για άσκηση μαγείας είναι το μυστήριο που περιβάλλει όλο και περισσότερο τις οικονομικές συναλλαγές και η συνακόλουθη ανικανότητα των ανθρώπων να κατανοήσουν τις δυνάμεις που κυβερνούν τις ζωές τους. (Ogembo 2006: ix) Καθώς οι διεθνείς πολιτικές και το «αόρατο χέρι» της παγκόσμιας αγοράς μεταμορφώνουν τις τοπικές οικονομίες, οι άνθρωποι δυσκολεύονται να κατανοήσουν τους μηχανισμούς της οικονομικής μεταβολής και τους λόγους που κάποιοι ευημερούν, ενώ άλλοι πτωχεύουν. Συνεπώς, δημιουργείται ένα κλίμα αμοιβαίας απέχθειας και καχυποψίας, όπου όσοι κερδίζουν από την οικονομική φιλελευθεροποίηση φοβούνται ότι τους κάνουν μάγια εκείνοι που έχουν γίνει φτωχότεροι, ενώ οι φτωχοί, απ' τους οποίους πολλοί είναι γυναίκες, θεωρούν ότι ο πλούτος από τον οποίο οι ίδιοι είναι αποκλεισμένοι αποτελεί προϊόν μαύρης μαγείας. Ο Parish (2000) γράφει ότι στη Νιγηρία, στα μάτια των κατοίκων των πόλεων, μάγισσες είναι οι αχόρταγοι χωρικοί που τους απομυζούν την περιουσία. Αντίστοιχα, οι χωρικοί κατηγορούν για μαγεία την αστική ελίτ και επιδιώκουν να της επιβάλουν ορισμένους εν αφανισμώ εθιμικούς κανόνες συγγενικής αλληλοβοήθειας. (Parish *όπ.π.*· Geschiere 1998· van Binsbergen 2007)

Το κυνήγι μαγισσών έχει αποδοθεί και στην ανησυχία που έχουν προκαλέσει οι «απόκρυφες οικονομίες» που αποτελούν συνέπεια της παγκόσμιας απορρύθμισης της οικονομικής δραστηριότητας και της δίψας για νέες επιχειρήσεις. Ανθεί το εμπόριο οργάνων και μελών του σώματος που χρησιμοποιούνται σε τελευτές που σχετίζονται με την απόκτηση πλούτου. Τέτοιες τελετές έχουν εξαπλωθεί στην Αφρική και σε άλλα μέρη του κόσμου και γεννούν τον φόβο ότι σκοτεινές δυνάμεις ρουφούν τη ζωτική ενέργεια και την υπόσταση των ανθρώπων. Με αυτήν την έννοια, οι κατηγορίες για άσκηση μαγείας, όπως οι ιστορίες με βαμπίρ στην αποικιακή Αφρική που μελέτησε η Louise White (White 2000)[7] μπορούν να κατανοηθούν ως αντίδραση στην εμπορευματοποίηση της ζωής και στην προσπάθεια του καπιταλισμού όχι

7. Η Louise White αναφέρει ότι στην αποικιακή Κένυα, στην Τανγκανίκα και στη βόρεια Ροδεσία της δεκαετίας του 1930 κυκλοφορούσαν φήμες στον αφρικανικό πληθυσμό για λευκούς που ρουφούν το αίμα των μαύρων κι έχουν στα σπίτια τους λάκκους όπου τους κρατούν μέχρι να τους φάνε.

μόνον να επανενεργοποιήσει τη δουλεία αλλά και να μετατρέψει τους ίδιους τους ανθρώπους σε μέσα συσσώρευσης (Comaroff και Comaroff 1999: 281-285).

Ενώ πολλαπλοί παράγοντες διαπλέκονται στη δημιουργία ενός κλίματος όπου οργιάζει ο φόβος των μαγισσών, οι μελετητές συμφωνούν ότι στην καρδιά του κυνηγιού των μαγισσών βρίσκεται ο αδυσώπητος αγώνας για επιβίωση που λαμβάνει τη μορφή ενός πολέμου των νέων γενεών με τις γηραιότερες. Το ανθρώπινο δυναμικό για το κυνήγι των μαγισσών αντλείται από τους νέους, συχνά άνεργους, άντρες, παρότι συχνά μπορεί να υποκινούνται από άλλους, αφανείς δράστες. Αυτοί οι νέοι άντρες είναι που θα γυρίσουν όλα τα σπίτια για να μαζέψουν τα χρήματα για τον «μαγισσοκυνηγό», ή για την ενέδρα και τη θανάτωση της κατηγορούμενης.

Χωρίς καμία δυνατότητα να πάνε σχολείο, χωρίς να μπορούν να ζήσουν από τη γη ή να βρουν άλλους τρόπους προσπορισμού, ανίκανοι να εκπληρώσουν τον ρόλο τους ως προστάτες της οικογένειας, πολλοί νέοι άντρες στη σημερινή Αφρική των δομικών αναδιαρθρώσεων, έχουν χάσει κάθε ελπίδα για το μέλλον και εύκολα οδηγούνται σε πόλεμο εναντίον των κοινοτήτων τους.[8] (Alidou 2007) Νοικιασμένοι ή εκπαιδευμένοι να δουλέψουν μισθοφορικά για πολιτικούς, για αντάρτικους στρατούς, για ιδιωτικές εταιρείες ή για το κράτος, είναι έτοιμοι να οργανώσουν τιμωρητικές εκστρατείες, ειδικά εναντίον γέρων ανθρώπων τους οποίους κατηγορούν για τα δεινά τους και τους αντιμετωπίζουν ως βάρος ή εμπόδιο στην ευζωία τους. Με τα λόγια ενός γέρου κονγκολέζου, σε αυτό το πλαίσιο «οι νέοι αντιπροσωπεύουν για μας τους γηραιότερους [μια διαρκή απειλή]» (African Agenda 1999: 35).

Έτσι, γέροι άνθρωποι που επιστρέφουν στα χωριά τους με τις οικονομίες μιας ζωής συχνά έχουν βρεθεί να κατηγορούνται για άσκηση μαγείας, να διώχνονται από τα σπίτια τους, να χάνουν τα υπάρχοντά τους, ή, ακόμη χειρότερα, να δολοφονούνται – να τους κρεμάνε, να τους θάβουν ή να τους καίνε ζωντανούς (African Agenda, 1999: 35). Μόνο το 1996, η Κονγκολέζικη Επιτροπή Διασφάλισης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων «κατέγραψε γύρω στις 100 περιπτώσεις στις οποίες κρεμάστηκαν ηλικιωμένοι άνθρωποι που κατηγορούνταν ως μάγοι» (*όπ.π.*). Και οι συνταξιούχοι έχουν βρεθεί στο στόχαστρο στη Ζάμπια, όπου προύχοντες του χωριού πιστεύεται ότι συνομωτούν με τους μαγισσοκυνηγούς για να αφαιρέσουν από τους συνταξιούχους όσα απέκτησαν με τα χρόνια, γεγονός που οδήγησε στη δημοσίευση ενός σχολίου σε εφημερίδα ότι «το να παίρνεις σύνταξη και να γυρνάς στο σπίτι σου έχει αρχίσει να γίνεται επικίνδυνη δουλειά!» (Hinfelaar 2007: 236). Στο υπαίθριο Λιμπόπο της Νότιας Αφρικής, νεαροί άντρες έχουν κάψει ζωντανές ηλικιωμένες γυναίκες, κατηγορώντας τες ότι μετατρέπουν τους νεκρούς σε ζόμπι για να έχουν δούλους, εργαζόμενους-φαντάσματα που

---

8. Η Ousseina Alidou έχει μιλήσει για τη «στρατιωτικοποίηση» της αφρικανικής νεολαίας, δηλαδή τη ριζική πτώχευση που υπέστησαν με τις δομικές αναδιαρθρώσεις και τη συνακόλουθη ετοιμότητά τους να γίνουν μισθοφόροι σε στρατιωτικές επιχειρήσεις οι οποίες συχνά βλάπτουν τις ίδιες τους τις κοινότητες. (Παρουσίαση στο Forum on Africa (Φόρουμ για την Αφρική), που οργάνωσε η Peace Action στον Ναό Judson στη Νέα Υόρκη στις 17 Σεπτεμβρίου 2007).

κλέβουν τις δουλειές των νέων (Comaroff και Comaroff 1999: 285). Εντωμεταξύ στη Δημοκρατία του Κονγκό και πιο πρόσφατα στην ανατολική Νιγηρία ακόμη και παιδιά έχουν κατηγορηθεί για δαιμονισμό. Οι κατηγορίες προέρχονται από χριστιανούς εξορκιστές ή «παραδοσιακούς γιατρούς της φυλής», οι οποίοι ζουν από το να βασανίζουν τα παιδιά με ποικίλους τρόπους με τη δικαιολογία ότι έτσι αποκαθαίρουν τα σώματά τους από τα κακά πνεύματα. Χιλιάδες παιδιά έχουν βασανιστεί για τέτοιους λόγους και στην Αγκόλα, συχνά με τη συνέργεια των γονέων που μάλλον ανυπομονούν να απαλλαγούν από παιδιά τα οποία δεν μπορούν πλέον να φροντίσουν. Πολλά παιδιά έχουν πεταχθεί στο δρόμο –πάνω από 14.000 μόνο στην Κινσάσα– ή έχουν σκοτωθεί (Vine 1999, McVeigh 2007, La Franiere 2007).

Είναι σημαντικό εδώ να τονίσουμε τον ρόλο των πολλών θρησκευτικών σεκτών (όπως οι πεντηκοστιανοί ή οι σιωνιστές) που τα τελευταία είκοσι χρόνια κάνουν εκστρατείες προσηλυτισμού στην ύπαιθρο και τις πόλεις της Αφρικής. Για τους πεντηκοστιανούς, ο Ογκέμπο γράφει ότι «με την έμφαση που δίνουν στον εξορκισμό... [οι υποστηρικτές του δόγματος των πεντηκοστιανών] επιτίθενται στις αυτόχθονες δοξασίες των Γκουσίι για τις μυστικές δυνάμεις, αναγκάζοντας τις δύο βασικές θρησκείες της Γουσιλάνδης να επανεξετάσουν τις δογματικές τους αντιλήψεις για τον εξορκισμό» (Ogembo 2006:109). Προσθέτει ότι μέσα από βιβλία, λειτουργίες σε ανοιχτές αγορές και άλλους δημόσιους χώρους, οι ευαγγελιστές έχουν αυξήσει την ανησυχία των ανθρώπων για τον διάβολο, διδάσκοντάς τους πως ο Σατανάς συνδέεται με την αρρώστεια και τον θάνατο. Τα μμε βοηθούν σε αυτήν τη διαδικασία παραγωγής φόβου, πράγμα που δείχνει ότι η νέα «τρέλλα» εναντίον των μαγισσών δεν γεννήθηκε αυθόρμητα. Πολλά καθημερινά τηλεοπτικά προγράμματα στην Γκάνα περιγράφουν πώς λειτουργούν οι μάγισσες και πώς μπορούμε να τις αναγνωρίσουμε.

Το κυνήγι των μαγισσών κυνήγι των γυναικών

Όπως είδαμε, κανένας δεν γλυτώνει από το κυνήγι των μαγισσών. Ωστόσο, οι άνθρωποι που δέχονται τις συχνότερες και βιαιότερες επιθέσεις είναι οι ηλικιωμένες γυναίκες. Στην Γκάνα βρίσκονται εκτεθειμένοι σε τέτοιον κίνδυνο που έχουν δημιουργηθεί «στρατόπεδα μαγισσών» όπου ζουν εξορισμένες οι κατηγορούμενες για μαγεία, αφού έχουν εκδιωχθεί από τα χωριά τους ή έχοντας φύγει «οικειοθελώς», αν έχουν περάσει την ηλικία της τεκνοποιίας για να μην μείνουν ολομόναχες και νιώθουν ευάλωττες στις επιθέσεις.[9] (Dovlo 2007: 77· Berg 2005) Ηλικιωμένες γυναί-

9. Στην Γκάνα, έχει συζητηθεί εκτενώς το αν πρέπει ή δεν πρέπει να διατηρηθούν αυτά τα στρατόπεδα και το αν τελικά παρέχουν στις γυναίκες πραγματικό καταφύγιο ή αν αποτελούν παραβίαση των ανθρώπινων δικαιωμάτων (Dovlo 2007: 79). Κάποιες βουλευτίνες, ενώ στην αρχή επέμεναν ότι έπρεπε να κλείσουν, εγκατέλειψαν το σχέδιό τους όταν τελικά επισκέφθηκαν τα στρατόπεδα και συνάντησαν τις γυναίκες που έβρισκαν εκεί καταφύγιο από τις διώξεις.

κες ήταν και η πλειοψηφία των θυμάτων του κυνηγιού μαγισσών στο Γκουσίι μεταξύ 1992 και 1995. Οι άντρες που δολοφονήθηκαν εκεί είχαν κριθεί ένοχοι λόγω της σχέσης τους με ύποτες μάγισσες ή σκοτώθηκαν αντί γι' αυτές, όταν δηλαδή είτε δεν μπορούσαν να βρεθούν οι κατηγορούμενες γυναίκες, είτε οι συγκεκριμένοι άντρες προσπάθησαν να τις καλύψουν (Ogembo 2006: 21). Οι γυναίκες είναι τα κυρίως θύματα στο Κονγκό, τη Νότια Αφρική, τη Ζάμπια και την Τανζανία. Οι περισσότερες είναι αγρότισσες και συχνά μένουν μόνες. Στις αστικές περιοχές όμως, τα θύματα των επιθέσεων είναι συνήθως εμπόρισσες: Εκεί, οι άντρες αντιδρούν στην απώλεια τη οικονομικής τους ασφάλειας και συνακόλουθα του ανδρισμού τους με το να υποτιμούν τις γυναίκες τις οποίες εκείνοι θεωρούν ανταγωνίστριές τους στην αγορά. Έτσι, στη βόρεια Γκάνα, γυναίκες που ασχολούνται με το εμπόριο, έχουν κατηγορηθεί ότι κάνουν περιουσίες μετατρέποντας τις ψυχές σε εμπορεύματα (Dovlo: 2007: 83). Στη Ζάμπια εκείνοι που αντιμετωπίζουν τον υψηλότερο κίνδυνο είναι οι ανεξάρτητες γυναίκες, «που συχνά ταξιδεύουν ως επιχειρηματίες και λαθρέμποροι στις εθνικές οδούς» (Auslander 1993: 172).

Υπάρχουν «εντοπιστές» μαγισσών που κατηγορούν γυναίκες επειδή έχουν κόκκινα μάτια, σημάδι, όπως ισχυρίζονται, της σαταντικής φύσης των γυναικών, ενώ προκειται για «συνηθισμένη πάθηση στην ύπαιθρο της Αφρικής, όπου οι γυναίκες ταλαιπωρούνται όλη τη χρονιά σε κουζίνες γεμάτες καπνό για να μαγειρέψουν για την οικογένειά τους» (Petraitis 2003: 2).

Αυτό που συμβαίνει λοιπόν είναι μια ολομέτωπη επίθεση στις γυναίκες που αντικατοπτρίζει τη δραματική υποτίμηση της θέσης και της ταυτότητάς τους. Οι «παραδοσιακές» πατριαρχικές προκαταλήψεις σίγουρα παίζουν κι αυτές κάποιο ρόλο. Οι αφρικανικές κουλτούρες, διαμορφωμένες με θρησκευτικές αξίες ανδρο-κεντρικές, τόσο αυτόχθονες, όσο και επιβαλλόμενες από την αποικιοποίηση, παρουσιάζουν τις γυναίκες περισσότερο ζηλιάρες, εκδικητικές και μυστικοπαθείς από τους άντρες και επομένως με εντονότερη κλίση προς την κακή χρήση της μαγείας (Dovlo 2007: *όπ.π.)*. Το γεγονός ότι οι γυναίκες είναι υπεύθυνες για την αναπαραγωγή των οικογενειών τους αυξάνει τον φόβο των ανδρών για την εξουσία τους. Σε μια συνέντευξή του στην Alison Berg, ο αρσενικός φύλακας ενός στρατοπέδου μαγισσών ήταν σαφής: Οι μάγισσες, λέει, είναι γυναίκες επειδή αυτές είναι που μαγειρεύουν για τους άντρες! Παρ' όλ' αυτά βέβαια, οι πατριαρχικές αντιλήψεις για τη θηλυκότητα δεν εξηγούν την έκρηξη του μισογυνισμού που εκδηλώνεται στο κυνήγι μαγισσών. Αυτό γίνεται σαφές αν αναλογιστούμε τη σκληρότητα της τιμωρίας, γεγονός σοκαριστικό, αφού εφαρμόζεται σε ηλικιωμένες γυναίκες και μάλιστα σε κοινότητες όπου πάντοτε οι γηραιότεροι αξίωναν μεγάλο σεβασμό. Σχετικά με το κυνήγι μαγισσών στο Γκουσίι, ο Ογκέμπο περιγράφει πώς:

> Οι χωρικοί περικύκλωσαν και «συνέλαβαν» τις ύποπτες γυναίκες στα σπίτια τους τη νύχτα ή τις καταδίωξαν και τις άρπαξαν μέρα μεσημέρι, έδεσαν τα χέρια και τα πόδια τους με σκοινιά από σιζάλ, τις πυρπόλησαν, είτε περιλούζοντάς τις με βενζίνη που είχαν αγοράσει από πριν ή στήνοντάς τις κάτω από υπόστεγα με ξερόχορτα. Κατόπιν αποτραβήχτηκαν για να παρακολουθήσουν από απόσταση τα θύματά τους να παλεύουν και να χάνονται μέσα στις φλόγες. Κάποιες από τις δολοφονημένες άφησαν πίσω τους παιδιά, τρομοκρατημένα και πλέον ορφανά. (Ogembo 2006:1)

Χιλιάδες γυναίκες, πιστεύουμε, έχουν καεί ή θαφτεί ζωντανές ή έχουν πεθάνει από το ξύλο και τα βασανιστήρια. Στην Γκάνα, ενθαρρύνουν τα παιδιά να πετροβολούν τις κατηγορούμενες γριές. Πράγματι, δεν θα μπορούσαμε να εξηγήσουμε το μέγεθος αυτής της βαναυσότητας αν δεν υπήρχαν ιστορικά προηγούμενα, αλλά και πιο πρόσφατα παραδείγματα από άλλα μέρη του «παγκόσμιου χωριού», όπως η Ινδία ή η Παπούα.

Η ιστορική σύγκριση που μας έρχεται αμέσως στο μυαλό είναι το κυνήγι μαγισσών στην Ευρώπη από τον 15ο ως τον 18ο αιώνα που έστειλε χιλιάδες γυναίκες στην πυρά. Πρόκειται για ένα ιστορικό προηγούμενο που οι μελετητές στην Αφρική διστάζουν να αναφέρουν εξαιτίας της τεράστιας διαφοράς στο ιστορικό και το πολιτισμικό πλαίσιο στις δύο περιπτώσεις. Επιπλέον, αντίθετα με το ευρωπαϊκό κυνήγι των μαγισσών, το σημερινό κυνήγι στην Αφρική ή την Ινδία δεν είναι έργο των δικαστών, των βασιλιάδων ή του πάπα. Παρουσιάζει ωστόσο σημαντικά κοινά στοι-

χεία με το κυνήγι των μαγισσών στην Ευρώπη, στοιχεία που δεν μπορούν να αμφισβητηθούν και που μας βοηθούν να εντάξουμε σε μια ιστορική συνέχεια και τα δύο παραδείγματα (Apter 1993:97), φωτίζοντας και τη διάσταση του κυνηγιού των μαγισσών ως εργαλείου πειθάρχησης.

Τα εγκλήματα για τα οποία κατηγορούνται οι μάγισσες της Αφρικής απηχούν το ευρωπαϊκό κυνήγι των μαγισσών, αφού μοιάζουν να δανείζονται στοιχεία από τις ευρωπαϊκές δαιμονολογίες και πιθανόν να φανερώνουν την επιρροή του χριστιανικού προσηλυτισμού: φυγή τη νύχτα, μεταμορφώσεις, κανιβαλισμός, προξένηση στειρότητας σε γυναίκες, βρεφικών θανάτων ή καταστροφών στις σοδειές. Και στις δύο περιπτώσεις οι μάγισσες είναι κυρίως ηλικιωμένες γυναίκες, φτωχές αγρότισσες που συχνά ζούνε μόνες, ή είναι γυναίκες που πιστεύεται ότι ανταγωνίζονται τους άντρες. Το πιο σημαντικό όμως είναι ότι, όπως και το ευρωπαϊκό κυνήγι των μαγισσών, έτσι και το νέο κυνήγι στην Αφρική λαμβάνει χώρα σε κοινωνίες που υφίστανται τη διαδικασία της «πρωταρχικής συσσώρευσης», όπου πολλοί αγρότες εκδιώκονται από τη γη τους, όπου εγκαθιδρύονται νέες σχέσεις ιδιοκτησίας και αντιλήψεις για την παραγωγή της αξίας και όπου η κοινοτική αλληλεγγύη καταρρέει υπό το βάρος των οικονομικών πιέσεων.

Όπως εξήγησα στο *Ο Κάλιμπαν και η μάγισσα: Γυναίκες, Σώμα και Πρωταρχική Συσσώρευση* (2004), δεν είναι σύμπτωση που κατω απ᾽ αυτές τις συνθήκες οι γυναίκες, ιδιαίτερα μάλιστα οι πιο ηλικιωμένες, υφίστανται έντονη κοινωνική υποβάθμιση και μπαίνουν στο στόχαστρο ενός πολέμου των φύλων. Όπως είδαμε παραπάνω, ο πόλεμος αυτός μπορεί εν μέρει να οφείλεται στι ότι οι νέοι διστάζουν να στηρίξουν τους συγγενείς τους σε μια εποχή περιορισμένων πόρων και είναι πρόθυμοι να υφαρπάξουν τα υπάρχοντά τους, όσο ευτελή και να είναι. Το κρισιμότερο είναι ωστόσο ότι όταν αρχίζουν να ηγεμονεύουν οι σχέσεις του χρήματος, οι αναπαραγωγικές δραστηριότητες των γυναικών και η συνεισφορά τους στην κοινότητα απαξιώνονται εντελώς. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα με τις ηλικιωμένες γυναίκες που δεν μπορούν πλέον να κάνουν παιδιά ή να προσφέρουν σεξουαλικές υπηρεσίες και γι᾽ αυτό και τις απεχθάνονται αφού απομυζούν τους πόρους και εμποδίζουν τη συγκέντρωση του πλούτου.

Υπάρχει μια σημαντική αναλογία μεταξύ της επίθεσης στις ηλικιωμένες αφρικανές αγρότισσες που καταδιώκονται κατηγορούμενες για μαγεία και στην ιδεολογική εκστρατεία που έχει αρχίσει να εξαπολύει η Παγκόσμια Τράπεζα σε όλη την ήπειρο για να προωθήσει την εμπορευματοποίηση της γης, εκστρατεία σύμφωνα με την οποία η γη είναι βάρος, «νεκρό κτήμα», όταν χρησιμοποιείται μόνον ως μέσο για τη ζωή και τη στέγαση, αφού η γη γίνεται παραγωγική μόνον όταν χρησιμοποιείται ως ενέχυρο για την πίστωση από την τράπεζα (Manji 2007). Θα έλεγα ότι πολλές ηλικιωμένες γυναίκες στην Αφρική σήμερα καταδιώκονται ως μάγισσες επειδή κι αυτές θεωρούνται νεκρό βάρος, αφού ενσαρκώνουν έναν κόσμο πρακτικών και αξιών που ολοένα και περισσότερο θεωρείται στείρος και μη παραγωγικός.

Με αυτό το επιχείρημα, δεν είναι πρόθεσή μου να μειώσω τη σημασία ενός ολόκληρου συμπλέγματος από συμφορές που μπορεί να οδηγούν κάθε φορά στις κατηγορίες για μαγεία. Οι παλαιότερες φήμες για μυστήριους θανάτους κυρίως μάλιστα παιδιών, ο φθόνος για τα αγαθά του άλλου (που μπορεί να είναι απλά ένα ραδιόφωνο ή μια τηλεόραση), η οργή προς του μοιχούς, και πάνω απ' όλα οι συγκρούσεις για τη γη, ή ακόμη και η απλή απόφαση κάποιοι άνθρωποι να εκδιωχθούν από τη γη τους, όλ' αυτά συνιστούν την ουσία των καθημερινών διώξεων στην Αφρική, όπως ακριβώς και παλαιότερα στην Ευρώπη. Η δομή των πολυγαμικών οικογενειών συνεισφέρει στην υποδαύλιση των κατηγοριών για μαγεία, δημιουργώντας ζήλειες και ανταγωνισμούς μεταξύ των συζύγων ή μεταξύ των παιδιών σχετικά με την κατανομή των περιουσιακών στοιχείων της οικογένειας, ειδικά μάλιστα της γης. Έτσι μεταξύ των κατηγορούμενων εξέχουσα θέση έχουν οι μητριές ή οι άλλες σύζυγοι. Η εντεινόμενη σπάνη της γης εντείνει αυτές τις συγκρούσεις, αφού οι σύζυγοι το βρίσκουν πλέον δύσκολο να φροντίσουν όλες τους τις γυναίκες, προξενώντας έτσι έντονες διαμάχες ανάμεσα σε αυτούς και τα παιδιά τους. Όπως είδαμε, στη μεταπολεμική Μοζαμβίκη, οι διαμάχες για τη γη έχουν κάνει τις γυναίκες να αλληλοκατηγορούνται για μαγεία (Gengenbach 1998).

Δεν μπορούμε ωστόσο να κατανοήσουμε πλήρως πώς τέτοιες διαμάχες μπορούν να οδηγήσουν σε τόσο βάναυσες επιθέσεις εναντίον των γυναικών αν δεν τις τοποθετήσουμε σε ένα ευρύτερο πλαίσιο. Μιλούμε για έναν κόσμο όπου η κοινοτική οικονομία μαραζώνει, όπου οι ηλικιωμένες γυναίκες είναι αυτές που υπερασπίζονται πιο σθεναρά τη μη καπιταλιστική χρήση των φυσικών πόρων με την ήπια αγροτική τους δραστηριότητα με στόχο την αυτάρκεια (τη λεγόμενη «καλλιέργεια αυτοκατανάλωσης») και την άρνησή τους π.χ. να πουλήσουν τη γη ή τα δέντρα τους ώστε να τα κρατήσουν για την ασφάλεια των παιδιών τους (Bonate 2003:113).[10] Μιλούμε για έναν κόσμο όπου μια νέα γενιά μεγαλώνει με άγχος και ανησυχία για τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει, μια γενιά πεπεισμένη ότι οι ηλικιωμένοι δεν μπορούν πλέον να τους εξασφαλίσουν τα απαραίτητα για το μέλλον, ή, ακόμα χειρότερα, ότι εμποδίζουν την πρόσβαση των νεότερων στον πλούτο. Όπως γράφει ο Αουσλάντερ, που περιγράφει την εμπειρία του στην περιοχή των Νγκόνι (στην ανατολική Ζάμπια), πρόκειται για σύγκρουση μεταξύ των αξιών του παλιού κόσμου που ήταν προσανατολισμένος στην καλλιέργεια για ίδια χρήση και των αξιών της προϊούσας χρηματικής οικονομίας.

---

10. Στην περιοχή Anchilo της Μοζαμβίκης, όπου κατηγόρησαν για άσκηση μαγείας γυναίκες που δεν εκχωρούσαν τη γη τους, από τις 36 που έδωσαν συνέντευξη, μόνον οι επτά απάντησαν ότι είχαν σκοπό να πουλήσουν τα δέντρα που κληρονόμησαν, ενώ οι υπόλοιπες είπαν ότι ήθελαν να τα κρατήσουν για τα παιδιά τους (Bonate 2003:113). Όπως γράφει ο ίδιος ο Mark Auslander: «Ο δρ. Moses [ο κυνηγός μαγισσών] και οι οπαδοί του φάνηκε να εκτιμούν ιδιαίτερα τις φωτογραφίες που τους έδωσα. Κατά καιρούς ο δόκτωρ μου έλεγε ότι ήλπιζε να χρησιμοποιήσει το υλικό αυτό σε μια τηλεοπτική σειρά.» Αλλού ο Auslander παραδέχεται ότι «σε διάφορες στιγμές αναμφίβολα υπερέβαλ[ε] την αγωνία του συμμετέχοντα» (1993:90).

Σε λαϊκά τραγούδια και θεατρικές παραστάσεις ηλικιωμένοι θρηνούν που τα παιδιά τους θα τους δηλητηριάσουν για να πουλήσουν τα βοοειδή τους για να βγάλουν λεφτά ή για να αγοράσουν χημικά λιπάσματα και φορτηγό (1993:181). Οι «μάχες για τον πλουτισμό» διεξάγονται κυρίως «στο σώμα της ώριμης γυναίκας» (*όπ.π.* 170) επειδή οι ηλικιωμένες γυναίκες πιστεύεται ότι αποτελούν απειλή για την αναπαραγωγή των κοινοτήτων, αφού καταστρέφουν τις σοδειές, καθιστούν στείρες τις νεαρές γυναίκες και αποταμιεύουν μανιωδώς. Με άλλα λόγια, ο πόλεμος διεξάγεται πάνω στα σώματά τους επειδή οι γυναίκες θεωρούνται οι βασικοί φορείς αντίστασης στην επέκταση της χρηματικής οικονομίας, άχρηστα υποκείμενα που μονοπωλούν εγωιστικά τους πόρους που θα μπορούσε να καρπώνεται η νεολαία. Από την άποψη αυτή, το σημερινό κυνήγι μαγισσών, με τον ίδιο τρόπο που η Παγκόσμια Τράπεζα προωθεί την προπαγάνδα της σε σχέση με τη γη, αντιπροσωπεύει την απόλυτη διαστροφή της παραδοσιακής αντίληψης για την αξία. Χαρακτηριστική είναι η απέχθεια των κυνηγών για το σώμα των ηλικιωμένων γυναικών, το οποίο αποκαλείται ιδιωματικά σε ορισμένες περιπτώσεις «στείρο αιδοίο».

Όπως είδαμε, δεν είναι το μοναδικό κίνητρο των επιθέσεων εναντίον των «μαγισσών» στην Αφρική η εξαφάνιση των ηλικιωμένων γυναικών που καλλιεργούν για ίδια κατανάλωση. Όπως και τον 16ο αιώνα, πολλοί άντρες αντιδρούν σ' αυτό που αντιλαμβάνονται ως απειλή για την ασφάλεια και τον ανδρισμό τους, απειλή που γεννά η εξάπλωση των καπιταλιστικών σχέσεων, με το να υποβαθμίζουν τις γυναίκες τις οποίες βλέπουν (ή πιστεύουν) ότι τους ανταγωνίζονται. Έτσι, οι γυναίκες της αγοράς, μια μεγάλη κοινωνική δύναμη στην Αφρική, έχουν κατηγορηθεί πολλές φορές για άσκηση μαγείας, συχνά χάρη στους πολιτικούς της χώρας που τις έχουν κατηγορήσει για τα υψηλά ποσοστά πληθωρισμού που έχει προκαλέσει η φιλελευθεροποίηση της οικονομίας (Auslander 1993:182).

Οι επιθέσεις εναντίον των γυναικών όμως περιλαμβάνει επιπλέον και μια σύγκρουση ανάμεσα σε αντιμαχόμενα συστήματα αξιών. Όπως αναφέρει ο Parish (2000), οι κατηγορίες για μαγεία αναπτύσσονται στο έδαφος της σύγκρουσης ανάμεσα στις αξίες από τη μία των χωρικών εμπόρων, που είναι κυρίως γυναίκες και επιμένουν να επιστρέφουν τα χρήματα που βγάζουν στην τοπική οικονομία και να τα διατηρούν εκεί που μπορούν να τα βλέπουν και από την άλλη των επιχειρηματιών, κυρίως αντρών, οι οποίοι ασχολούνται με εισαγωγές/εξαγωγές και θεωρούν οικονομικό τους ορίζοντα την παγκόσμια αγορά. Τα στοιχεία του φύλου που παρεισφρύουν σε αυτό το σενάριο αφορούν στον φόβο των επιχειρηματιών αυτών ότι οι μάγισσες θα οικειοποιηθούν μαζί με τα πορτοφόλια τους και τα ίδια τους τα σώματα με τα σκοτεινά σεξουαλικά τους μάγια (*όπ.π.*). Η κατηγορία όμως που απευθύνεται πιο συχνά εναντίον των «μαγισσών» είναι ότι είναι στείρες και ότι προκαλούν στειρότητα, τόσο οικονομική όσο και σεξουαλική, στους ανθρώπους που μαγεύουν (Auslander 1993: 179). «Ανοίξτε τις μήτρες», «ανοίξτε τις μήτρες», διέταζαν τις γυναίκες κατά τη διάρκεια μιας εκστρατείας εντοπισμού των μαγισσών σε μια

κοινότητα χωρικών στην ανατολική Ζάμπια το 1989, την ώρα που τις κατηγορούσαν ότι κάνουν τους ανθρώπους ανίκανους να τεκνοποιήσουν (*όπ. π.:* 167). Εντωμεταξύ, τα σώματά τους χαράζονταν με ξυράφια και στις δεκάδες πληγές τοποθετούσαν ένα φάρμακο «απολύμανσης» (*όπ.π.*:174).

Το κυνήγι μαγισσών και η φεμινιστική δράση: Η ανασύσταση των «κοινών»

Αν αναλογιστούμε πόσο κινδυνεύουν οι γυναίκες από το κυνήγι των μαγισσών, πόσο υποφέρουν, πόσο βιάζονται τα σώματά τους και παραβιάζονται τα δικαιώματά τους, δύσκολα θα φανταστούμε γιατί οι φεμινίστριες δεν έχουν διαμαρτυρηθεί και δεν έχουν κινητοποιηθεί. Κάποιες ίσως να πιστεύουν ότι το να επιστήσουν την προσοχή σε αυτό το θέμα μπορεί να αποπροσανατολίσει τον κόσμο από ευρύτερα πολιτικά ζητήματα όπως ο πόλεμος, το παγκόσμιο χρέος και οι περιβαλλοντικές κρίσεις. Άλλες, όπως ανέφερα παραπάνω, ίσως να διστάζουν να πραγματευθούν το θέμα από φόβο μήπως προωθήσουν έτσι μια αποικιοκρατική εικόνα των αφρικανών ως ανθρώπων οπισθοδρομικών. Το αποτέλεσμα, ωστόσο, είναι ότι τις διώξεις τις έχουν αναλύσει κυρίως δημοσιογράφοι και πανεπιστημιακοί και ως εκ τούτου το θέμα έχει αποπολιτικοποιηθεί. Οι περισσότερες αφηγήσεις γράφονται με τρόπο αποστασιοποιημένο, χωρίς ίχνος οργής για τη φρικτή μοίρα πολλών από τις κατηγορούμενες. Με εξαίρεση τα άρθρα που περιλαμβάνονται στο *Imagining Evil* (2007), καμία από τις αναφορές που έχω διαβάσει δεν έχει γραφτεί για να καταγγείλει ή για να διαμαρτυρηθεί για την αδιαφορία ντόπιων και διεθνών φορέων γι' αυτήν τη σφαγή. Οι περισσότερες ανθρωπολογικές αναλύσεις ασχολούνται με το να εξηγούν ότι το νέο κυνήγι μαγισσών δεν αποτελεί επιστροφή στην παράδοση, αλλά τον τρόπο που έχουν οι αφρικανοί για να διαπραγματευθούν τις προκλήσεις της «νεωτερικότητας». Ελάχιστες αναλύσεις έχουν κι ένα λόγο συμπόνοιας για τις γυναίκες, τα παιδιά και τους άντρες που έχουν δολοφονηθεί. Ένας ανθρωπολόγος έφτασε στο σημείο να συνεργαστεί με τους δημίους. Για μερικούς μήνες, συνόδευε έναν κυνηγό μαγισσών που ταξίδευε από χωριό σε χωριό στη Ζάμπια για να εξορκίσει αυτές που κατηγορούσε για μαγεία. Μαγνητοφώνησε μάλιστα και ολόκληρη την επιχείρηση, παρότι σε ορισμένες στιγμές ήταν τόσο βίαιη που την συνέκρινε με εισβολή του RENAMO[11], όπου άνθρωποι καθυβρίζονταν, τρομοκρατούνταν και ακρωτηριάζονταν για να φύγουν τάχα τα κακά πνεύματα από το σώμα τους. Κατόπιν, προς ικανοποίηση του κυνηγού, ο ανθρωπολόγος του έδωσε και τις φωτογραφίες που είχε τραβήξει, γνωρίζοντας ότι ο κυνηγός θα τις χρησιμοποιούσε για να δημοσιοποιήσει το έργο του. (9).

Το πρώτο μέλημα τω φεμινιστριών λοιπόν θα ήταν να ξεκινήσουν μια διαδικασία μελέτης διαφορετική, που να αναζητά και να αναδεικνύει ποιες κοινωνικές συν-

11.*ΣτΜ*: Εθνική Αντίσταση της Μοζαμβίκης, αντικομμουνιστικό αντάρτικο που ιδρύθηκε το 1975.

θήκες παράγουν το κυνήγι μαγισσών και να οικοδομεί μια συλλογική δύναμη (από ακτιβιστές ανθρώπινων δικαιωμάτων, ομάδες κοινωνικής δικαιοσύνης κ.ο.κ.) που θα καταγράφει, θα δημοσιοποιεί τις διώξεις και θα βάζει τέρμα σε αυτές. Παραδείγματα τέτοιου τύπου μελέτης και δράσης υπάρχουν πολλά. Χρόνια τώρα, οι φεμινίστριες στην Ινδία έχουν κινητοποιήσει την κοινή γνώμη ενάντια στις δολοφονίες για την προίκα, καθιστώντας το ζήτημα παγκοσμίου ενδιαφέροντος, χωρίς ταυτόχρονα να εκχωρήσουν σε διεθνείς φορείς και τον έλεγχο του προσδιορισμού του. Το ίδιο θα πρέπει να συμβεί και με το κυνήγι των μαγισσών στην Αφρική. Πρέπει να τεθούν στο επίκεντρο της πολιτικής δράσης τόσο επειδή αφορούν σε κατάφωρες παραβάσεις ανθρώπινων δικαιωμάτων, όσο και επειδή σε αυτές τις διώξεις διακυβεύονται ζητήματα κρίσιμα, που αγγίζουν την καρδιά της πολιτικής οικονομίας της Αφρικής και της κοινωνικής ζωής σε μεγάλο μέρος του πλανήτη.

Διακυβεύονται οι ζωές των γυναικών, οι αξίες που μεταδίδονται στις επόμενες γενιές, η δυνατότητα συνεργασίας μεταξύ ανδρών και γυναικών. Διακυβεύεται η μοίρα των συστημάτων κοινοτικής ζωής που διαμόρφωσαν τη ζωή στην Αφρική και σε πολλά μέρη του κόσμου μέχρι την έλευση της αποικιοκρατίας. Ο κοινοτικός τρόπος ζωής, ο κομμουναλισμός, προσδιόρισε την οργάνωση της κοινωνικής ζωής και του πολιτισμού στην Αφρική περισσότερο από οπουδήποτε αλλού, επιβίωσε μάλιστα μέχρι και τη δεκαετία του 1980 και ακόμη παραπέρα, κυρίως γιατί σε πολλές χώρες η γη δεν απαλλοτριώθηκε, ακόμη και κατά την αποικιοκρατική περίοδο, ακόμη κι αν χρησιμοποιήθηκε για καλλιέργειες γρήγορου κέρδους. Πράγματι, εδώ και καιρό οι σχεδιαστές καπιταλιστικής πολιτικής θεωρούν την Αφρική σκανδαλώδες παράδειγμα και χαιρέτισαν τα προγράμματα δομικής αναδιάρθρωσης [προσαρμογής] ως ευκαιρία για την ανάπτυξη των κτηματαγορών στην Αφρική. Όπως όμως δείχνει το σύγχρονο κυνήγι μαγισσών, ο αφρικανικός κομμουναλισμός υφίσταται μια ιστορική κρίση – κι εδώ έγκειται η πολιτική πρόκληση για τα κοινωνικά κινήματα.

Είναι σημαντικό να μην παραναγνώσουμε την κρίση ως καταδίκη της ίδιας της αρχής της κοινοτικής οργάνωσης. Στην Αφρική κρίση υφίσταται, όχι ο κοινοτισμός καθεαυτόν, αλλά ένα μοντέλο κοινοτικών σχέσεων που δέχεται επίθεση εδώ και τουλάχιστον έναν αιώνα και ο οποίος, ακόμη και στις καλύτερες στιγμές του, δεν στηριζόταν σε σχέσεις ισότητας. Μπορεί στο παρελθόν οι γυναίκες να μην καίγονταν στην πυρά ως μάγισσες από τους συγγενείς των συζύγων τους, όταν ήθελαν να κρατήσουν τη γη που τους άφηναν μετά τον θάνατό τους, όπως συμβαίνει σήμερα στη Μοζαμβίκη. Το εθιμικό δίκαιο όμως συχνά έκανε διακρίσεις σε βάρος τους, σε σχέση τόσο με την κληρονομιά της γης, όσο και τη χρήση της γης. Όπως έχει καταγράψει ο Wanyeki (2003) αντιδρώντας σ' αυτές τις διακρίσεις, την τελευταία δεκαετία αναπτύσσεται στην Αφρική ένα γυναικείο κίνημα που διεκδικεί αναδιανομή της γης και δικαιώματα στη γη για τις γυναίκες. Το κίνημα αυτό όμως δεν θα επιτύχει σε ένα περιβάλλον όπου οι γυναίκες που διεκδικούν δικαιώματα στη γη ή επιμένουν να μην εκχωρήσουν τα χωράφια τους αντιμετωπίζονται ως μάγισ-

σες. Ακόμα χειρότερα, το κίνημα αυτό μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να δικαιολογήσει το είδος της μεταρρύθμισης της γης που προωθεί η Παγκόσμια Τράπεζα, δηλαδή την αντικατάσταση της αναδιανομής με την απονομή τίτλων ιδιοκτησίας και νομιμότητας. Ορισμένες φεμινίστριες ίσως να πιστεύουν ότι οι τίτλοι ιδιοκτησίας παρέχουν στις γυναίκες περισσότερη ασφάλεια ή μπορούν να αποτρέψουν τις διαμάχες που υπήρξαν η αιτία του κυνηγιού των μαγισσών και άλλων συγκρούσεων στην ύπαιθρο της Αφρικής.

Είναι ωστόσο απατηλή αυτή η αντίληψη, αφού η νομοθεσία για τη μεταρρύθμιση της γης που προωθεί η Παγκόσμια Τράπεζα και άλλοι αναπτυξιακοί φορείς (π.χ. η USAID και η Βρετανική Κυβέρνηση) θα ευνοήσει μόνο τους ξένους επενδυτές, ενώ παράλληλα θα οδηγήσει σε αύξηση του χρέους των αγροτών, σε περισσότερες απαλλοτριώσεις γαιών και σε μεγαλύτερες συγκρούσεις μεταξύ των ζημιωμένων (Manji 2006). Αυτό που χρειάζεται είναι νέες μορφές κομμουναλισμού (κοινοτισμού) που να εγγυάται την ισότιμη πρόσβαση στη γη και σε άλλους κοινοτικούς πόρους, όπου οι γυναίκες δεν θα τιμωρούνται επειδή δεν έχουν παιδιά, ή επειδή τα παιδιά τους δεν είναι αρσενικά, επειδή είναι ηλικιωμένες και δεν μπορούν πλέον να τεκνοποιήσουν, ή επειδή είναι χήρες χωρίς γιους να τους υπερασπιστούν. Με άλλα λόγια, τα φεμινιστικά κινήματα, μέσα και έξω από την Αφρική, δεν θα έπρεπε να αφήσουν την παρακμή και την ήττα μιας πατριαρχικής μορφής κοινοτισμού να χρησιμοποιηθεί για να νομιμοποιήσει την ιδιωτικοποίηση των κοινοτικών πόρων. Θα έπρεπε αντί γι' αυτό να ασχοληθούν με τν κατασκευή πλήρως ισότιμων «κοινών», να διδαχθούν από το παράδειγμα των οργανώσεων που έχουν ακολουθήσει αυτόν τον δρόμο, τη Via Campesina, το Κίνημα των Χωρίς Γη στη Βραζιλία, τους Ζαπατίστας, όπου η οικοδόμηση της γυναικείας δύναμης και αλληλεγγύης υπήρξε θεμελιώδης προϋπόθεση για την επιτυχία τους.

Πράγματι, ως προς το αφρικανικό χωριό και ως προς τις γυναίκες που έχουν πέσει θύματα του κυνηγιού των μαγισσών, μπορούμε να πούμε ότι το φεμινιστικό κίνημα βρίσκεται κι αυτό σ' ένα σταυροδρόμι, όπου πρέπει να αποφασίσει «με ποιον θα πάει και ποιον θ' αφήσει.» Τις τελευταίες δεκαετίες, οι φεμινίστριες καταβάλλουν μεγάλες προσπάθειες να δημιουργήσουν θεσμικές προϋποθέσεις για τη συμμετοχή των γυναικών, από τις εθνικές κυβερνήσεις ως τα Ηνωμένα Έθνη. Δεν έχουν καταβάλει ωστόσο τον ίδιο κόπο για να «ενδυναμώσουν» τις γυναίκες εκείνες στα κατώτερα στρώματα του πληθυσμού, ειδικά τις αγρότισσες που φέρουν το βάρος της οικονομικής παγκοσμιοποίησης. Έτσι, παρόλο που πολλές φεμινιστικές οργανώσεις γιόρτασαν τη «δεκαετία των γυναικών» που θέσπισαν τα Ηνωμένα Έθνη, δεν άκουσαν τις κραυγές των γυναικών που, μέσα στην ίδια δεκαετία, κάηκαν ζωντανές επειδή κατηγορήθηκαν για μαγεία στην Αφρική, ούτε αναρωτήθηκαν μήπως η «εξουσία των γυναικών» είναι μια φράση κενή τη στιγμή που ηλικιωμένες γυναίκες μπορούν ατιμωρητί να βασανιστούν, να εξευτελιστούν, να χλευαστούν και να δολοφονηθούν από τη νεολαία στις κοινότητές τους.

Οι δυνάμεις που πυροδοτούν το κυνήγι των μαγισσών στην Αφρική είναι ισχυρές και δεν ηττώνται εύκολα. Πράγματι, η βία εναντίον των γυναικών θα σταματήσει μόνο με την οικοδόμηση ενός κόσμου διαφορετικού, όπου δεν θα κατατρώγονται οι ίδιες οι ζωές των ανθρώπων χάριν της συσσώρευσης του πλούτου. Μπορούμε, ωστόσο, ξεκινώντας από το παρόν, να εισδύσουμε στον κόσμο της εμπειρίας που έχουν αποκτήσει οι γυναίκες σε όλον τον κόσμο για να δούμε ποια θα μπορούσε να είναι μια αποτελεσματική απάντηση. Τη δεκαετία του 1990, έχοντας να αντιμετωπίσουν τη συνεχή αύξηση του αριθμού των νεκρών γυναικών στην πυρά στους λεγόμενους «φόνους για την προίκα», από συζύγους που διατίθενταν να ξαναπαντρευτούν για να αποκτήσουν χρήματα και αγαθά στα οποία δεν θα είχαν πρόσβαση αλλιώς, οι γυναίκες στην Ινδία ξεκίνησαν μια μεγάλη εκπαιδευτική καμπάνια: Με θεατρικά στο δρόμο, διαδηλώσεις, καθιστικές διαμαρτυρίες μπροστά από τα σπίτια των δολοφόνων ή μπροστά από τα αστυνομικά τμήματα, προσπαθούσαν να πείσουν την αστυνομία να συλλάβει τους υπαίτιους (Kumar 1997:120:1). Επινόησαν τραγούδια και συνθήματα που ονομάτιζαν και ξεμπρόστιαζαν τους δολοφόνους, δημιούργησαν ομάδες γειτονιάς, κανόνιζαν δημόσιες συζητήσεις στις οποίες οι άντρες ορκίζονταν να μην ξαναζητήσουν προίκα (*όπ.π.* 122). Οι δάσκαλοι κατέβηκαν στους δρόμους για να διαδηλώσουν ενάντια στους «φόνους για την προίκα».

Οι πρακτικές αυτές της άμεσης δράσης μπορούν να εφαρμοστούν και στην περίπτωση του αγώνα ενάντια στο κυνήγι των μαγισσών. Το κυνήγι θα συνεχίσει να υπάρχει όσο οι δράστες πιστεύουν ότι η κοινωνία τους το επιτρέπει. Οι αφρικανές γυναίκες είναι ιδιαίτερα καλά εξοπλισμένες να ξεκινήσουν μια τέτοια κινητοποίηση, αφού στην αντιπαράθεσή τους με τις αποικιακές δυνάμεις εφήρμοσαν τακτικές και μορφές αγώνα που μέχρι σήμερα μπορούν και διασφαλίζουν ότι η φωνή τους θα ακουστεί. Θα έπρεπε για παράδειγμα να οργανωθεί ένα κίνημα γυναικών που επιμένει να διαμαρτύρεται ενώπιον των κυνηγών, να ξεντύνεται και να επιτελεί δρώμενα «απολίτιστης συμπεριφοράς» και έτσι να τους ντροπιάζει με έναν σκηνοθετημένο τρόπο – δρώμενα χαρακτηριστικά των γυναικείων κινημάτων βάσης της Αφρικής (Diduk 2004). Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να γίνει στην Αφρική, στο κατώφλι του σπιτιού του κάθε δράστη, αλλά και στις μητροπόλεις του κόσμου όπου σχεδιάζονται οι πολιτικές που υποκινούν το κυνήγι των μαγισσών.

Οι καθιστικές διαμαρτυρίες αυτού του τύπου δεν μπορούν βέβαια παρά να είναι η αρχή. Είναι ωστόσο σημαντικό να συνειδητοποιήσουμε ότι γυναίκες και φεμινίστριες μπορούν να κάνουν πολλά για να εναντιωθούν στο νέο κυνήγι των μαγισσών και ότι τέτοιες παρεμβάσεις είναι αναγκαίες. Σε ένα κοινωνικό πλαίσιο όπου καταρρέουν οι κοινοτικές σχέσεις, λιγοστοί είναι οι άνθρωποι που θα έχουν το θάρρος να προστρέξουν τους ηλικιωμένους, γυναίκες και άντρες, για να τους σώσουν όταν θα τους δουν περικυκλωμένους από συμμορίες νεαρών με σκοινιά και πετρέλαιο στα χέρια. Αυτό σημαίνει ότι αν δεν οργανωθούν ενάντια στο κυνήγι μαγισ-

σών οι γυναίκες, δεν θα το κάνει κανείς: Η εκστρατεία του τρόμου θα συνεχιστεί, είτε με τη μορφή του κυνηγιού των μαγισσών, είτε με νέες μορφές.

Το μάθημα που μπορούμε να διδαχθούμε από την επιστροφή του κυνηγιού των μαγισσών είναι ότι η συγκεκριμένη αυτή μορφή τιμωρίας και δίωξης δεν προσιδιάζει σε κάποια συγκεκριμένη εποχή στην ιστορία. Έχει αποκτήσει μια δική της, αυτόνομη υπόσταση. Έτσι, οι ίδιοι μηχανισμοί μπορούν να εφαρμοστούν σε διαφορετικές κοινωνίες, εφόσον υπάρχουν άνθρωποι που εξοστρακίζονται και υφίστανται εξευτελιστική μεταχείριση. Οι κατηγορίες για μαγεία είναι άλλωστε ο απόλυτος μηχανισμός αποξένωσης και αλλοτρίωσης, αφού μετατρέπουν τους κατηγορούμενους –κυρίως γυναίκες, προς το παρόν τουλάχιστον– σε όντα τερατώδη που έχουν βαλθεί να καταστρέψουν την κοινότητα και επομένως δεν αξίζουν ούτε τη συμπόνοια, ούτε την αλληλεγγύη κανενός.

Βιβλιογραφικές παραπομπές

Agarwal, Bina (1994). *A Field of One's Own: Gender and Land Rights in South Asia*, Κέμπριτζ: Cambridge University Press.

Apter, Andrew (1993). "Atinga Revisited: Yoruba Witchcraft and the Cocoa economy, 1950-1951", στο Comaroff και Comaroff , επιμ. (1993) 111-128.

Ashford, Adam (1998). "Reflections on Spiritual Insecurity in Soweto, South Africa",*African Studies Review*, 41 (3) 39-67.

Ashford, Adam (2005). *Witchcraft. Violence, and Democracy in South Africa*, Σικάγο και Λονδίνο: The University of Chicago Press.

Astill, James. (2003). "Congo casts out its 'child witches' ", εφημ. *The Guardian*, 11 Μάη 2003.

Auslander, Mark (1993). "'Open the Wombs': The Symbolic Politics of Modern Ngoni Witchfinding", στο Comaroff και Comaroff, επιμ. (1993) 167-192.

Austen, Ralph A. (1993). "The Moral Economy of Witchcraft: An Essay in Comparative History", στο Comaroff και Comaroff, επιμ. (1993) 89-110.

Bastian, Misty L. (1993). "'Bloodhounds Have No Friends': Witchcraft and Locality in the Nigerian Popular Press", στο Comaroff και Comaroff, επιμ. (1993) 129-166.

Berg, Alison (2005). "Witches in Exile", VHS, *California Newsreel*, www.newsreel.org

Bonate, Liazzat. (2003). "Women's Land Rights in Mozambique: Cultural, Legal and Social Contexts" στο Wanyeki, επιμ. (2003) 96-132.

Bongmba, Elias K. (2007). "Witchcraft and the Christian Church: Ethical Implications" στο Haar, επιμ. (2007) 113-142.

Bond, George Clement & Ciekawi, Diane M. (2001). *Witchcraft Dialogues. Anthropology and Philosophical Exchanges*, Άθενς, Τζόρτζια: Ohio University Center for International Studies. Africa Series N. 76, 2001.

Chabal, Patrick & Daloz, Jean-Pascal (1999). *Africa Works. Disorder as Political Instrument*, Οξφόρδη: James Currey.

Comaroff, Jean και John Comaroff, επιμ. (1993). *Modernity and its Malcontents. Ritual and Power in Postcolonial Africa*, Σικάγο και Λονδίνο: University of Chicago Press.

Comaroff, Jean και John Comaroff (1999). "Occult economies and the violence of abstraction: Notes from the South African postcolony", *American Ethnologist* 26 (2): 279-303.

Comaroff, Jean και John Comaroff, επιμ. (2006). *Law and Disorder in the Postcolony*, Σικάγο και Λονδίνο: University of Chicago Press.

Ciekawy, Diane και Peter Geschiere. (1998). "Containing Witchcraft: Conflicting Scenarios in Postcolonial Africa", *African Studies Review*, 41(3) 19 Δεκεμβρίου,1-14.

Diduk, Susan. (2004)."The Civility of Incivility: Grassroot Political Activism, Female Farmers and the Cameroon State", *African Studies Review*, 47(2) Σεπτέμβριος 2004, 27-54.

Dovlo, Elom (2007). "Witchcraft in Contemporary Ghana" στο Haar, επιμ. (2007) 67-112.

Danfulani, Umar και Habila Dadem. (2007). "Anger as a metaphor of witchcraft: the relation between magic, witchcraft, and divination among the Mupun of Nigeria" στο Haar, επιμ. (2007) 143-184.

Ellis, Stephen (2007). "Witching Times: A theme in the Histories" στο Haar, επιμ. (2007) 31-52.

Federici, Silvia (2004). *Caliban and the witch: Women, the body and primitive accumulation*, Μπρούκλιν: Autonomedia.

Fisiy, Cyprian F. (1998). "Containing Occult Practices: Witchcraft Trials in Cameroon", *African Studies Review*, 41(3) 143-163.

Gengenbach, Heidi. (1998). "'I'll Bury You In The Border!': Land Struggles in Post-War Facazisse (Magude District), Mozambique", *Journal of Southern African Studies*, Μάρτιος1998, τόμ. 24, τχ 1, σ.7.

Geschiere, Peter και Francis Nyamnjoh. (1998). "Witchcraft in the 'Politics of Belonging,'" *African Studies Review*, 41(3) 69-91.

Haar, Gerrieter, επιμ. (2007). *Imagining Evil: Witchcraft Beliefs and Accusations in Contemporary Africa*, Τρέντον: Africa World Press.

Hinfelaar, Hugo F. (2007). "Witch-Hunting in Zambia and International Illegal Trade", στο: Haar, επιμ. (2007) 229-246.

Kumar, Radha. (1997). *The history of doing: An illustrated account of movements for women's rights and feminism in India, 1800-1990*, αναθεωρημένη έκδοση, Λονδίνο: Verso Press.

LaFraniere, Sharon. (2007). "African Crucible: Cast as Witches then Cast Out", εφημ. *The New York Times*, 15 Νοεμβρίου, 2007.

McVeigh, Tracy. (2007). "Children are targets in Nigerian witch-hunt", εφημ. *The Observer*, 9 Δεκεμβρίου, 2007.

Manji, Ambreena. (2006). *The Politics of Land Reform in Africa. From Communal Land to Free Markets*, Λονδίνο: Zed Books.

Meyer, Birgit. (1998). "The Power of Money: Politics, Occult Forces, and Pentecostalism in Ghana", *African Studies Review*, 41(3) 15-37.

Miguel, Edward. (2005). "Poverty and Witch Killing", *The Review of Economic Studies*, N.72, 1153-1172.

Mutungi, Onesmus K. (1977) *The Legal Aspects of Witchcraft in East Africa. With particular reference to Kenya*, Ναϊρόμπι: The East Africa Literature Bureau.

Niehaus, Isak A. (1998). "The ANC 's Dilemma: Three Witch-Hunts in the South African Lowveld", *African Studies Review*, 41 (3) Δεκέμβριος 1998, 15-37.

Niehaus, Isak A. με τους Eliazaar Mohala και Kelly Shokane. (2001). *Witchcraft, Power, and Politics. Exploring the Occult in the South African Lowveld.* Λονδίνο: Pluto Press.

Offiong, Daniel A. (1988). *Witchcraft, sorcery, magic & the social order among the Ibibio of Nigeria*, Καλαμπάρ (Νιγηρία): Fourth Dimension Publishing.

Ogembo, Justus M. (2006). *Contemporary witch-hunting in Gusii, Southwestern Kenya*, Λιούινστον: The Edwin Mellen Press.

Okamba, Louis. (1999). "Saving the elderly from prejudice and attacks", African Agenda, τόμ. 2, αρ. 2, 1999, 35, Άκκρα-βόρεια (Γκάνα): Έκδοση του Third World Network.

Oyewùmi, Oyèrónké (2003). *African women and feminism: Reflecting on the politics of sisterhood*, Τρέντον: Africa World Press.

Parish, Jane. (2000). "From the Body to the Wallet: Conceptualizing Akan Witchcraft at Home and Abroad", *Journal of the Royal Anthropology Institute*, 6(3) 487-501.

Parish, Jane. (2003). "Anti-witchcraft Shrines Among The Akan: Possession And The Gathering Of Knowledge. African Studies Review, 46 (3) 17-34.

Pels, Peter. (1998). "Reflections on a Western Commonplace", *African Studies Review*, 41(3) 193-209.

Petraitis, Richard. (2003). "The Witch Killers of Africa", Modern Library: Documents, online: www.infidels.org/library/modern/richard_petraitis/witch_killers.shtml

USA-Africa Dialogue (2008), "'Witches' burnt to death", 21 Μάη.

Van Binsbergen, Wim. (2007). "Witchcraft in Modern Africa as Virtualized Boundary Condition of the Kinship Order" στο Bond και Ciekawy, επιμ. (2001) 212-262.

Vine, Jeremy. (1999). "Congo witch-hunts' child victims", *BBC Online*, 22 Δεκεμβρίου.

Wanyeki, L. Muthoni, επιμ. (2003). *Women and Land in Africa: Culture, Religion and Realizing Women's Rights*, Λονδίνο: Zed Books.

White, Louise. (2000). *Speaking with Vampires: Rumors and History in Colonial Africa*, Μπέρκλεϋ: University of California.

Οι πόλεμοι στα Βαλκάνια ήταν η αρχή…

Τις τελευταίες δεκαετίες τα Βαλκάνια βίωσαν τη βαναυσότητα του πολέμου, του εθνικισμού, του φασισμού και των πολιτικών του ΔΝΤ – βίωσαν με άλλα λόγια μια καπιταλιστική αναδιάρθρωση σε όλο της το μεγαλείο. Είναι επιτακτική και ολοφάνερη η ανάγκη να γίνουν τα Βαλκάνια πεδίο αγώνων, αντιεθνικιστικών δράσεων και αλληλεγγύης. Αυτή η ανάγκη μας έφερε στο Ζρένιανιν μεταξύ 29 και 31 Οκτωβρίου 2010 για να συμμετάσχουμε στο 5ο Βαλκανικό Αναρχικό Φεστιβάλ Βιβλίου. Ήρθαμε απ’ όλες τις γωνιές των Βαλκανίων κι ακόμη παραπέρα, με την κοινή πεποίθηση ότι το Βαλκανικό Αναρχικό Φεστιβάλ Βιβλίου είναι ένας χώρος ανταλλαγής και επικοινωνίας, στήριξης και ανάλυσης εμπειριών και αγώνων, ένας χώρος συνάντησης και σχεδιασμού δράσεων στη βάση της αντιεξουσίας, της αλληλεγγύης και του αλληλοσεβασμού.

Διαφωνούμε πλήρως με την επικρατούσα άποψη ότι οι συγκρούσεις που διαμόρφωσαν τη φυσιογνωμία των Βαλκανίων είναι απομεινάρια του 19ου αιώνα. Τα Βαλκάνια, κατά τη γνώμη μας, δεν είναι το παρελθόν, είναι το μέλλον της Ευρώπης. Οι πόλεμοι της δεκαετίας του 1990 δεν ήταν οι τελευταίοι πόλεμοι του 19ου αιώνα, αλλά οι πρώτες ξεκάθαρες εκδηλώσεις της καταστροφικότητας των νέων καπιταλιστικών σχέσεων: Οι πόλεμοι προσέφεραν ένα προκάλυμμα ανεκτίμητο για την εγκαθίδρυση αυτών των σχέσεων. Στο μέλλον, η καταστροφικότητα του κεφαλαίου μπορεί να λάβει ποικίλες μορφές, ανάλογα με τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του κάθε τόπου, ανάλογα με τις υπάρχουσες ή τις τεχνητά κατασκευασμένες κοινωνικές διαιρέσεις. Όποια μορφή και να λάβει, θα είναι σίγουρα βάναυση.

Τα Βαλκάνια ήταν ο πρώτος στόχος της πρώτης φάσης της νεοφιλελεύθερης επίθεσης του παγκόσμιου κεφαλαίου: Μορφές της συλλογικής δραστηριότητας που λειτουργούσαν έξω από το καπιταλιστικό πλαίσιο καταστράφηκαν, τα εθνικιστικά λάβαρα επέβαλαν με επιτυχία νέους διαχωρισμούς. Παράλληλα και μακριά από την κοινή θέα, προετοιμαζόταν συστηματικά το έδαφος για την απρόσκοπτη κίνηση του κεφαλαίου (π.χ. με το ξεπούλημα της παραγωγικής δομής των εργοστασίων για εταιρικές χρήσεις της γης, με την εγκατάσταση Ζωνών Ελευθέρου Εμπορίου για επενδύσεις, με την προώθηση του fast track, δηλαδή την επιτάχυνση των αδειοδοτήσεων για τους επενδυτές), παράγοντας εντωμεταξύ όλο και περισσότερη φτώχεια. Για να σχεδιάσουμε τις απαντήσεις μας σήμερα, θα πρέπει να καταλάβουμε

πρώτα τι έγινε στο κοντινό μας παρελθόν. Για να κατανοήσουμε την ξαφνική ανάδυση του εθνικισμού και τη φρίκη που τον συνόδευσε, οφείλουμε να κατανοήσουμε τον ρόλο των μεγάλων οικονομικών ιδρυμάτων σε αυτήν τη διαδικασία, όπως π.χ. το ρόλο του ΔΝΤ στις χώρες της πρώην Γιουγκοσλαβίας, του ΔΝΤ που επέστρεψε στην Ελλάδα σήμερα. Πολλά συνέβησαν στα Βαλκάνια τα τελευταία τριάντα χρόνια, όλες όμως οι ιδιαίτερες τοπικές ιστορίες συγκλίνουν στην ίδια στρατηγική των παγκόσμιων χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων και της εφαρμογής της από τους τοπικούς τους υπηρέτες: "Πάρτε την εξουσία από τον κόσμο και φέρτε τους όλους υπό τη σκέπη της διακυβέρνησης του κεφαλαίου." Η μετατροπή των Βαλκανίων σε ζώνη συγκρούσεων και πολέμων ήταν μια πρώιμη στιγμή ενός παγκόσμιου καπιταλιστικού πολέμου που τώρα επελαύνει και στην υπόλοιπη Ευρώπη.

Το πιο πρόσφατο παράδειγμα κατασκευασμένων και επιβεβλημένων διαιρέσεων, που καταδεικνύει και τους μηχανισμούς με τους οποίους η επίθεση ενάντια στην κοινωνία σκορπά την αμηχανία και τη σύγχυση είναι το Pride Parade (παρέλαση ομοφυλόφιλης υπερηφάνειας) στο Βελιγράδι πριν από μερικές εβδομάδες. Μετά από είκοσι χρόνια επαχθούς οικονομικής και κοινωνικής κρίσης και διάλυσης των μέσων και δομών επιβίωσης, οι άνθρωποι δεν αγωνίζονται ενάντια σε αυτούς που είναι οι πραγματικοί υπαίτιοι του μακελειού. Αντίθετα, υπάρχουν πολυάριθμοι φασιστικοί θύλακες που κινητοποιούν μεγάλους αριθμούς οπαδών και οργανώνουν επιθέσεις σε μειονοτικές ομάδες. 6.000 άτομα συμμετείχαν στην επίθεση ενάντια στο Pride, ενώ την ίδια στιγμή οικισμός των Ρομά δέχτηκε επίθεση με εκρηκτικό μηχανισμό. Τέτοιες εκδηλώσεις μίσους και βαρβαρότητας είναι απαραίτητο συστατικό στοιχείο του αναδυόμενου καπιταλιστικού καθεστώτος.

Για εμάς το Pride αποκάλυψε τις κοινές μας αδυναμίες και την ανικανότητα των κοινωνικών κινημάτων να αντισταθούν με νόημα και αποτέλεσμα στο καθεστώς αυτό της καταπίεσης. Το Pride έδειξε ξεκάθαρα την ανάγκη να οργανώσουμε τους αγώνες μας διαφορετικά, μακριά από το κράτος και τα παρακρατικά του δεκανίκια, την ανάγκη να στήσουμε δομές, τρόπους, κανάλια επικοινωνίας αυτόνομα, δικά μας, όπου η αλληλοβοήθεια είναι καθημερινή πρακτική και κατανοείται ως εργαλείο αντίστασης. Προς την κατεύθυνση αυτή, εκφράζουμε την αφοσίωσή μας στο σκοπό της δημιουργίας συντροφικών σχέσεων και συμμαχιών αγώνα στα Βαλκάνια που θα υλοποιούν με συγκεκριμένους τρόπους την ανταλλαγή απόψεων, εμπειριών και την κοινή ανάληψη πρωτοβουλιών.

Ανακοίνωση συμμετεχόντων
στο 5ο βαλκανικό αναρχικό φεστιβάλ βιβλίου
Zrenjanin, 29-31 Οκτωβρίου 2010

Περιβαλλοντικό Δίκτυο Ιθαγενών

Gourmet REDD: το τραπέζι είναι στρωμένο[1]

Δεν μπορούμε να δεχτούμε δραστηριότητες
που παραβιάζουν την ιερότητα της Μητέρας Γης.[2]

Διεθνές Φόρουμ των Ιθαγενών Λαών για την Κλιματική Αλλαγή

Ο σκούφος του σεφ δεν φοριέται μόνο στην κουζίνα, για την ετοιμασία ενός γκουρμέ δείπνου. Τώρα φοριέται και στην αγορά διοξειδίου του άνθρακα. Σχέδια όπως αυτά του REDD ήδη οδηγούν σε εξώσεις από χωράφια, σε απώλειες δικαιωμάτων χρήσης της γης, ίσως μάλιστα να αποτελέσουν τη μεγαλύτερη αρπαγή γης όλων των εποχών.[3] Είναι λοιπόν πιο επείγον από ποτέ οι ιθαγενείς λαοί και η κοινωνική των πολιτών να αντιληφθεί τη σοβαρότατη απειλή ενάντια στα δικαιώματα των ιθαγενών λαών και των κοινοτήτων που εξαρτώνται από τα δάση, ενάντια στα καλλιεργήσιμα χωράφια, τη γη, ενάντια στην επιβίωση την ίδια, απειλή που αντιπροσωπεύει όχι μόνο το REDD αλλά και το λεγόμενο REDD-γκουρμέ.

---

1. Indigenous Environmental Network, *Cashing in on Creation: Gourmet REDD privatises, packages, patents, sells and corrupts all that is Sacred.* Το κείμενο προέρχεται από την έκδοση NO REDD!, συλλογή κειμένων ενάντια στο σχέδιο REDD (Δεκέμβριος 2010). Το REDD (Reduced Emissions from Deforestation and Forest Degradation, Μειωμένες Εκπομπές από την Αποδάσωση και την Υποβάθμιση των Δασών) είναι σχέδιο προγράμματος που προωθήθηκε στη Συνδιάσκεψη για την κλιματική αλλαγή στο Κανκούν τον Δεκέμβριο του 2010. Αποτελεί μια από τις σημαντικές ρυθμίσεις του παγκοσμίου “χρηματιστηρίου ρύπων”.

   Ο μηχανισμός REDD, καθώς και οι συμπληρωματικές, ενισχυμένες προτάσεις REDD+ και REDD++, ενώ πολυεθνικές και κυβερνήσεις υποστηρίζουν ότι θα προστατεύσουν τα δάση και τη βιοποικιλότητα, στην πραγματικότητα τα εμπορευματοποιούν και προετοιμάζουν την ολοσχερή καταστροφή τους. Όπως σημειώνει και το λατινοαμερικανικό Συντονιστικό Αγροτικών Οργανώσεων-Via Campesina (CLOC-VC) στο δελτίο που εξέδωσε στις 14 Οκτωβρίου 2010, το σχέδιο REDD “αποτελεί ένα ακόμη βήμα προς την ιδιωτικοποίηση της φύσης και την αποδυνάμωση των λαών”.
2. “Indigenous Peoples’ Decade-long Struggle Against the Carbon Market”, *Earth Peoples*, Μάρτιος 2009, www.earthpeoples.org/blog
3. “No REDD! No REDDplus”, εγχειρίδιο IEN, σ.4, http://www.ienearth.org/REDD/redd.pdf.
   Σε μια απάτη αγοράς ρύπων δισεκατομμυρίων δολλαρίων, οι “καουμπόηδες του διοξειδίου”, με ψευδεπίγραφα συμβόλαια και πλαστά πιστοποιητικά “πιστώσεων ρύπανσης” ανάγκασαν τους ιθαγενείς να υπογράψουν την αποποίηση των δικαιωμάτων τους στη γη και να ενταχθούν στην αγορά των ρύπων του διοξειδίου. Η γη και η δικαιοδοσία 45.000 ιθαγενών στην Ανατολική Παγγία παραδόθηκαν στον “αρχιμαφιόζο καουμπόυ του διοξειδίου”. “Conflicted Conservation: When Restoration Efforts Are Pitted against Human Rights”, Madhusree Mukerjee, Scientific American Magazine, Αύγουστος 2009, http://www.scientificamerican.com/article.cfm?id=conflicted-conservation-efforts

Σε ολόκληρο τον κόσμο, μπορεί κανείς να βρει πλέον μπουφέδες και τραπέζια με γευσιγνωστικά μενού που καλύπτουν από εμπορευματοποιημένη ιθαγενή παραδοσιακή γνώση σπόρων και φαρμακευτικών βοτάνων μέχρι πατεντοποιημένα ανθρώπινα γονιδιώματα, δέντρα, πανίδα, είδη υπό αφανισμόν, ακόμη και γη και ύδωρ που έχουν ιδιωτικοποιηθεί και βγαίνουν στην αγορά υπό τα νέα καθεστώτα εμπορικών συναλλαγών. Όσο ξεμακραίνει η πιθανότητα να επιτευνθούν δεσμευτικοί στόχοι μείωσης των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα, αν δεν έχει πλήρως ακυρωθεί μια τέτοια προοπτική εξαιτίας της πλήρους απουσίας πολιτικής βούλησης, το σχέδιο REDD αποτελεί όχι μόνο τη μοναδική αναμενόμενη έκβαση των διαπραγματεύσεων για το κλίμα κατά την επόμενη χρονιά, αλλά και το εισιτήριο για το πράσινο ξέπλυμα του ιστορικού, πολιτικού και περιβαλλοντικού φιάσκου των Ηνωμένων Εθνών.[4]

Ισχυρίζονται για το σχέδιο REDD ότι θα σώσει τα δάση και το κλίμα και μάλιστα με εντατικούς –πρόχειρους έστω– ρυθμούς και με τις συνοπτικές διαδικασίες του fast track.[5] Ο καλλωπισμός της εικόνας του REDD με χαριτωμένα σχέδια τύπου Gourmet REDD αποτελεί μέρος της εξαπάτησης του κόσμου ότι η διεθνής κοινότητα δήθεν κινείται για να ανταποκριθεί στην κρίση της κλιματικής αλλαγής.

Στην πραγματικότητα, το Gourmet REDD επιτρέπει στα REDD+ να συνδυάσουν πιστώσεις εκπομπών διοξειδίου (carbon credits) στα δάση με ποικίλες άλλες ωφέλειες που έχουν να κάνουν π.χ. με τη βιοποικιλότητα, το νερό, το έδαφος, τη βιώσιμη ανάπτυξη, την παραδοσιακή γνώση, ακόμη και τρόπους ζωής και κουλτούρες που παράγουν χαμηλό διοξείδιο του άνθρακα.[6] Έτσι εμπορευματοποιούνται όχι μόνο η επιβίωση των λαών και τα οικοσυστήματα, αλλά οι ίδιοι οι λαοί αυτοί, οι ίδιοι οι άνθρωποι.

Το σχέδιο REDD είναι ψευδής λύση στο πρόβλημα της κλιματικής αλλαγής και μάλιστα εντάσσει δάση και φυτείες στην αγορά των ρύπων διοξειδίου του άνθρακα.[7] Για πολλούς ιθαγενείς λαούς, το REDD είναι ανθρακαποικιοκρατία (CO_2lonialism) των δασών επειδή επιτρέπει στους παραγωγούς των ρύπων και της

---

4. “Political impasse dims prospects for UN climate meet”, Anastasia Moloney, AlterNet, 18 Οκτωβρίου 2010, http://www.alertnet.org/db/an_art/59877/2010/09/18-203021-1.htm

5. “How the REDD+ Partnership unraveled in Tianjin”, REDD Monitor, Οκτώβριος 2010, http://www.reddmonitor.org/2010/10/12/how-the-redd-partnership-unravelled-in-tianjin/#more-6017

6. “First African Emission Reductions Purchase Agreement For Soil Carbon Signed In The Hague”, δελτίο Τύπου No:2011/165/SDN, World Bank, 3 Νοεμβρίου 2010.

7. “Fast Forest Carbon Cash: How and Why REDD+ will be market-based”, Tamra Gilbertson, Carbon Trade Watch, 2010: Στις 22 Σεπτεμβρίου 2010, ένα “σχέδιο αναδάσωσης στην Τανζανία” έγινε η πρώτη επένδυση που παρήγαγε αποζημιώσεις (“εξισορροπητικά οφέλη”) αφού εκδόθηκαν πιστώσεις στον κατάλογο των Εθελοντικών Προδιαγραφών του Διοξειδίου του Άνθρακα. Τα νέα αμέσως προξένησαν έντονη δραστηριότητα στους κύκλους των χρηματιστών που ήταν έτοιμοι να τα κονομήσουν από κέρδη υλοτομίας σχεδίων REDD+. Από τη στιγμή που ξεκινά σχέδιο υλοτομίας, ανοίγουν οι πύλες για να ενταχθεί το σχέδιο REDD στην αγορά που συμμορφώνεται στους όρους των Ηνωμένων Εθνών” έγραψε η Ecobusiness.

μόλυνσης από τον Βορρά να αγοράσουν άδειες ρύπανσης ή “πιστώσεις διοξειδίου του άνθρακα” με υποσχέσεις να μην αποψιλώσουν δάση και καλλιέργειες στον Νότο. Το έντυπο *The Australian* αποκαλεί το REDD “κλασική απάτη του 21ου αιώνα που προέρχεται από την παγκόσμια βιομηχανία κλιματικής αλλαγής”[8]. Είναι λογικό που οι διάφορες απάτες και τα σκάνδαλα σχετικά με τις ανταλλαγές δικαιωμάτων ρύπων, οι εγκληματίες του άνθρακα και οι αδυσώπητες παραβιάσεις ανθρώπινων δικαιωμάτων προκάλεσαν εντονότατες επικρίσεις ενάντια τόσο στην υποχρεωτική, όσο και την εθελοντική αγορά ρύπων.[9]

Για το πράσινο ξέπλυμα και το χρύσωμα του χαπιού του REDD και της αγοράς ρύπων, εισάγονται νόρμες, προδιαγραφές, πιστοποιήσεις από τρίτους, συστήματα κατάταξης, όπως η Συμμαχία για το Κλίμα, την Κοινότητα και τη Βιοποικιλότητα (Climate, Community & Biodiversity Alliance), το “χαρισματικό διοξείδιο” και “το γκουρμέ μερίδιο της αγοράς ρύπων διοξειδίου.”[10] Γι’ αυτό και όσοι συναλλάσσονται στην αγορά αυτή μπορούν να αυξήσουν το περιθώριο κέρδους τους συνδυάζοντας το REDD με άλλες εξωτικές μορφές δήθεν αποζημιώσειων για την περιβαλλοντική καταστροφή που προκαλούν. Τη σήμερον ημέρα, όλα μετατρέπονται σε υπηρεσία προς το περιβάλλον ή “μετατόπιση σφάλματος” [offset] και οι βιο-συναλλαγές των τραπεζών [bio-banking] είναι πολύ της μόδας. Τα είδη του φυσικού κόσμου, αλλά και η δομή και η λειτουργία της βιοποικιλότητας αποτιμώνται, ποσοτικοποιούνται και εμπορευματοποιούνται για να δημιουργήσουν REDD προστιθέμενης αξίας.[11]

Οι καπιταλιστές συχνά αυξάνουν τα κέρδη τους προσδίδοντας στα εμπορεύματα επιπλέον επίπεδα εμπορευσιμότητας που λέγονται “επιπλέον ενσωματωμένες ιδιότητες” [aggregate values]. Τώρα ο μηχανισμός αυτός αύξησης των κερδών εφαρμόζεται στο REDD για να δημιουργήσει την αγορά “Gourmet REDD”. Όχι μόνο αγοράζεις “αντισταθμίσεις ρύπων” από την αποψίλωση δέντρων (είτε από καλλιεργημένη έκταση είτε από ακέραια δάση), αλλά με κάθε ανθρακο-

8. “The rush is on for sky money”, Rowan Callick, The Australian, Σεπτέμβριος 5, 2009.
9. “Gourmet credits; refining Swiss carbon cheese”, Stephen Brunner, 2007, http://www.icfi.com/Markets/Climate-Change/doc_files/carbon-credits-switzerland.pdf
10. – “Gourmet credits; refining Swiss carbon cheese”, Stephen Brunner, 2007: «Voluntary Carbon Standard (VSC), με έδρα τη Γενεύη, που υποστηρίζεται από την International Emissions Trading Association (Διεθνή Ένωση Εμπορίας Εκπομπών), the Climate Group και το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ μπορεί άνετα να πάρει το μεγαλύτερο κομμάτι της παγκόσμιας εθελοντικής αγοράς αντισταθμίσεων. Το Ίδρυμα του Κανόνα του Χρυσού (Gold Standard Foundation) με έδρα τη Βασιλεία, ανέπτυξαν τις προδιαγραφές για τις “πιστώσεις γκουρμέ”», www.icfi.com/Markets/Climate-Change/doc_files/carbon-credits-switzerland.pdf
    – “The gourmet niche of the carbon market”: Abyd Karmali, Managing Director and Global head of Carbon Markets at Bank of America Merril Lynch http://www.slideshare.net/FinancingForests09/financing-the-worlds-forests-integrating-markets-and-stakeholders3
11. “Biodiversity and Revegetation in Farm Landscapes”, Environmental Institute of Australia and New Zealand, http://eianzecology.blogspot.com/2009/04/biodiversity-and-revegetation-in-farm.html

δολλάριό σου κερδίζεις και σε πράσινο ξέπλυμα και σε αίσθηση συνδυάζοντας "πληρωμές για υπηρεσίες προς το οικοσύστημα" με "αντισταθμίσεις ρύπων" για την προστασία της βιοποικιλότητας, που τάχα προστατεύει υδάτινους δρόμους, προωθεί τη βιώσιμη ανάπτυξη και τις κουλτούρες με χαμηλή δαπάνη διοξειδίου του άνθρακα που χρησιμοποιούν συστήματα παραδοσιακής γνώσης. Για να το πούμε σχηματικά:

Η συνταγή του Gourmet REDD:
Πώς να δημιουργήσεις ένα χρηματιστήριο για κάθε ιερό και όσιο:

REDD + **PES (πληρωμή για υπηρεσίες στο οικοσύστημα)**[i] + **"βιώσιμη" υλοτομία** + **αντισταθμίσεις ρύπων της βιοποικιλότητας** (που περιλαμβάνουν και έξτρα πιστώσεις για ενδημικά και/ή απειλούμενα είδη) + **αντισταθμίσεις ρύπων νερού** + **"βιώσιμη ανάπτυξη"** + **συστήματα παραδοσιακής γνώσης** + **πολιτισμοί χαμηλής εκπομπής διοξειδίου** = **Gourmet REDD**	=	**πλήρης και αθροιστική εμπορευματοποίηση** **ιδιωτικοποίηση των δέντρων, των δασών, των εδαφών, του αέρα, της ζωής, του πολιτισμού και των λαών**

Ψώνια εξπρές

Δεν είναι τυχαίο που πολλά από τα συστατικά του Gourmet REDD βρίσκονται σε περιοχές ιθαγενών λαών και περιλαμβάνουν το μεγαλύτερο κομμάτι των παγκόσμιων δασικών εκτάσεων, αφού οι ιθαγενείς φροντίζουν τα δάση και τα χρησιμοποιούν με βιώσιμο τρόπο εδώ και χιλιετίες. Όπως αποδεικνύει περίτρανα ο χάρτης που σχεδίασε η Πρωτοβουλία Αξιολόγησης των Επιπτώσεων της Κλιματικής Αλλαγής των Ιθαγενών Λαών (Indigenous Peoples Climate Change Assessment), το μεγαλύτερο μέρος της παγκόσμιας βιοποικιλότητας, των γλωσσών, των γενετικών πόρων και περιοχών καταγωγής των βασικών καλλιεργειών είναι συγκεντρωμένο σε ορισμένα μέρη.[13] Πολλοί από τους πυλώνες του φυσικού πλούτου και της θείας ουσίας του πλανήτη μας –αυτό που οι Μαορί αποκαλούν το μάνα– βρίσκονται στην επικράτεια ιθαγενών λαών, τόσο στη στεριά όσο και στη θάλασσα.

---

12. "Payment for Ecosystem Services and REDD", IDL GroupLtd., www.theidlgroup.com/FRR/PESandREDD.htm
13. Indigenous Peoples Biocultural Climate Change Assessment Initiative: www.ipcca.net/mod_01_03.php

Λίστες με ψώνια

Έχουν εκφραστεί σοβαρές ανησυχίες ότι έρευνες και κατάλογοι, όπως η Αξιολόγηση των Επιπτώσεων της Κλιματικής Αλλαγής (που περιλαμβάνει ακόμη και "Πνεματικές Υπηρεσίες") και η Αξιολόγηση του Οικοσυστήματος της Χιλιετηρίδας, θα μπορούσαν άνετα να χρησιμοποιηθούν από τους βιο-τραπεζίτες και τους κερδοσκόπους του βιο-πολιτισμικού διοξειδίου του άνθρακα ως λίστες για τα ψώνια τους στην αγορά του Gourmet REDD και ως στοιχεία για τη δημιουργία ενός χρηματιστηρίου της ιερότητας.[14] Επιπλέον, διάφορα αναλυτικά εργαλεία που σχεδιάστηκαν για άλλους σκοπούς, όπως οι κοινωνιο-πολιτισμικοί δείκτες ευζωίας των ιθαγενών λαών που εντάχθηκαν στη Συνθήκη για τη Βιοποικιλότητα, αναγορεύσεις περιοχών σε πολιτισμική κληρονομιά από την UNESCO και πολλά άλλα θα μπορούσαν να γίνουν αντικείμενο εκμετάλλευσης για τον σχεδιασμό, τον έλεγχο, την καταγραφή και την πιστοποίηση του Gourmet REDD.[15]

Οι σεφ του διοξειδίου

Δεν είναι μόνο το η αγορά οικοσυστημάτων, οι κλιματικές μπίζνες και το τραπεζικό επιχειρείν ζωντανών όντων. Κι άλλες τράπεζες όπως η Παγκόσμια Τράπεζα, χρηματιστές της Merril Lynch, πανεπιστημιακοί, ανθρωπολόγοι, εταιρικές ΜΚΟ που ασχολούνται με τη "διατήρηση" των ειδών, διακυβερνητικοί οργανισμοί όπως το IUCN και το Πανεπιστήμιο των Ηνωμένων Εθνών, η προσωρινή εταιρική συνεργασία UN-REDD και REDD+ και η ίδια η Συνθήκη Πλαισίου των Ηνωμένων Εθνών (UNFCC) σχετικά με την αλλαγή κλίματος, όλοι συναγωνίζονται για το ποιος θα ανακηρυχθεί αρχιμάγειρας του Gourmet REDD.[16] Με τα τεράστια ποσά που έχουν

---

14. Millennium Ecosystem Assessment, "a state-of-the-art scientific appraisal of the condition and trends in the world's ecosystems and the services they provide", http://www.maweb.org/en/index.aspx
15. "Workshop on Indicators on Indigenous Peoples Wellbeing and Sustainable Development Focusing on Traditional Knowledge", Convention on Biological Diversity, 2009, http://www.cbd.int/doc/meetings/tk/wg8j-06/information/wg8j-06-inf-05-en.doc
16. Περισσότερες πληροφορίες:
    - Ecosystem Market Place: http://ecosystemmarketplace.com/index.php
    - Climatebiz http://www.climatebiz.com/
    - Species Banking http://www.speciesbanking.com/
    - "The World Bank Leading The Way In Biodiversity", World Bank
    - "World Bank support to biodiversity conservation in East Asia and The Pacific", World Bank, 2004, http://siteresources.worldbank.org/INTEASTASIAPACIFIC/Publications/20287551/Biodiversity(Final).pdf
    - "Financing the World's Forests: Gourmet Carbon" Abyd Karmali, Managing Director and Global head of Carbon Markets at Bank of America Merril Lynch, Αύγουστος 2009.
    - "The Nature Conservancy: Forest offsets more important than emissions reduction targets", Chris Lang, REDD Monitor, 5 Ιουνίου 2009, http://www.redd-monitor.org

να ξεκοκκαλίζουν από το πρότζεκτ σε μια αγορά που υπολογίζεται στα 1-2 τρισ. δολλάρια, μένει να δούμε αν το Λονδίνο, το διεθνές κέντρο συναλλαγών διοξειδίου θα γίνει το γαστρονομικό κέντρο του Gourmet REDD ή αν οι δυναμικές γευσιγνωστικές δοκιμές του Gourmet REDD θα οδηγήσουν σε αποκεντρωμένα "μπιστρό" διοξειδίου.[17]

Μαθητευόμενοι μάγειρες

Πολλοί άνθρωποι και οργανώσεις ελπίζουν ότι το REDD μπορεί να διορθωθεί αν τους προσθέσουμε μεταξύ άλλων "καλή" διακυβέρνηση, αν του αφαιρέσουμε τις καλλιεργημένες εκτάσεις και αφήσουμε τα δάση, αν προστατεύσουμε τα δικαιώματα των ιθαγενών λαών και αν στηριχθούμε σε χορηγίες. Δυστυχώς, οι υπερδυνάμεις δεν έχουν την πολιτική βούληση να κάνουν οτιδήποτε από αυτά και επιπλέον, ένα REDD στηριγμένο στις χορηγίες μάλλον θα χρηματοδοτήσει την πιλοτική φάση της εισαγωγής σχεδίων REDD και της προετοιμασίας του εδάφους για την αποδοχή τους σε χώρες που δεν έχουν, δημιουργώντας δηλαδή ουσιαστικά μαθητευόμενους μάγειρες για την αγορά ρύπων του REDD.[18]

Άλλες προσεγγίσεις στηριγμένες στη χορηγική αντίληψη, όπως το Ταμείο του Αμαζονίου που διοικείται από την Βραζιλιανική Αναπτυξιακή Τράπεζα, χρηματοδότη μεγάλων έργων υποδομής, εκτροφής κοπαδιών βοοειδών και βιοκαυσίμων που προκαλούν μαζικές αποδασώσεις στον Αμαζόνιο, θα μπορούσαν άνετα να μεταβούν στην αγορά διοξειδίου όταν θα καθοριστούν επακριβώς οι κανονισμοί του REDD.[19]

Gourmet REDD Ζαχαροπλαστική

Όπως και οι τούρτες γενεθλίων, έτσι και το Gourmet REDD προσαρμόζεται στις ανάγκες του πελάτη και μπορεί να έχει για τον καθένα διαφορετική γέμιση, στρώ-

---

- "Why did Conservation International invite Thomas Friedman to go to Brazil?", Chris Lang, REDD Monitor, 12 Νοεμβρίου 2009, http://www.redd-monitor.org/2009/11/12/why-did-conservation-international-invite-thomas-friedman-to-go-to-brazil/
- "Great Apes and Climate Change", UNEP – UNESCO, Σεπτέμβριος 2009, www.unep.org/grasp/docs/4a.%20Brainstorming%20-%20Climate%20Change%2010-11%20September%20ExCom_E.pdf United Nations University
- The REDD site: http://www.unutki.org/redd/, βλ. International Institute for Environment and Development Report: REDD and PES UN-REDD http://www.un-redd.org/

17. "Time to act on carbon markets", Michael Grubb, BBC, Απρίλιος 2009, http://news.bbc.co.uk/2/hi/science/nature/8000156.stm
18. Π.χ., "USA sabotages negotiations on draft REDD text", REDD Monitor, Δεκέμβριος 2009, http://www.redd-monitor.org/2009/12/16/us-sabotages-negotiations-on-draft-redd-text/#more-3593
19. "Slaughtering the Amazon", Greenpeace, Ιούνιος 2009, http://www.greenpeace.org/international/press/reports/slaughtering-the-amazon/

σεις ή επικάλυψη…Αν είστε δημιουργικός επιχειρηματίας-σεφ του άνθρακα, όπως η εταιρεία Nature Conservancy, μπορείτε άνετα να ξεκινήσετε με κάποια από τις περιοχές προστατευόμενης παγκόσμιας πολιτισμικής κληρονομιάς της UNESCO, όπως π.χ. το Εθνικό Πάρκο Noel Kempff Mercado στην περιοχή των Τσικιτάνο στη Βολιβία.

Μπορείτε κατόπιν να συνάψετε συμμαχία με πετρελαϊκούς κολοσσούς και άλλους αρχιρυπαντές, να πάρετε έξτρα πιστώσεις από την προστασία της βιοποικιλότητας, π.χ. των τζάγκουαρ που απειλούνται με αφανισμό, των ενδημικών φυτών και των πατεντοποιήσιμων βοτάνων και να γδάρετε τους οικο-τουρίστες για μια φευγαλέα ματιά στην απίστευτη ομορφιά του καταρράκτη Rainbow, ύψους ογδόντα μέτρων. Και ιδού! Έχετε μαγειρέψει το τέλειο γαστριμαργικό θαύμα, ένα Gourmet REDD κατάλληλο να μπει σαλόνι στο περιοδικό *TIME* για να διαφημίσει τις "Πράσινες Τράπεζες".[20] (Βέβαια, προς μεγάλη απογοήτευση των εμπνευστών της διαφήμισης, η εφημερίδα *Washington Post* δεν φαίνεται να εντυπωσιάστηκε[21]).

Ή, αν έχετε όρεξη για περιπέτεια, μπορείτε να χρησιμοποιήσετε άλλη τοποθεσία προστατευόμενη από την UNESCO, όπως η Παγκόσμια Βιόσφαιρα Γιασούνι, όπου μαζί με τις πιστώσεις του διοξειδίου και τις αντισταθμίσεις της βιοποικιλότητας, θα μπορείτε να πάρετε κι άλλες πιστώσεις από την "αποφυγή εξόρυξης για πετρέλαιο" (την αποκαλούμενη πετρελαϊκή "αποζημίωση") και από την προστασία του πολιτισμού των ιθαγενών Γουαοράνι.[22] Και για μια νότα αποκλειστικότητας, θα μπορείτε να διεκδικήσετε πιστώσεις για την "προστασία" των ιθαγενών Ταρομενάε και Ταγκαέρι, που ζουν σε Εθελοντική Απομόνωση και συχνά διαμένουν στο δάσος Γιασούνι. Απειλούμενοι λαοί και φυλετικές ομάδες, ή λαοί με πολύ μικρούς πληθυσμούς, όπως οι Ζάπαρα του Ισημερινού, των οποίων η προφορική και πολιτισμική παράδοση είναι αναγνωρισμένες από την UNESCO, μπορούν, ως καρύκευμα, να προσδώσουν μια εξωτική γεύση στη συνταγή REDD. Αυτό ισοδυναμεί με την εμπορευματοποίηση όχι μόνο της επιβίωσης ενός λαού, αλλά και του λαού του ίδιου. Με αυτό το σκεπτικό, δηλαδή το σκεπτικό του βρυκόλακα

20. "Green Banks", Brian Walsh, περιοδικό TIME, Δεκέμβριος 2008, http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1864302,00.html
21. "Uses of Forests as Carbon Offsets fails to Impress in First Big Trial", Juliet Eilperin, Washington Post, Οκτώβριος 2009, http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/gallery/2009/10/14/GA2009101403984.html
22. – "Yasuni-ITT: Chronicle of a Death Foretold?" Kevin Koenig, Amazon Watch, Ιανουάριος 2010, http://www.amazonwatch.org/newsroom/view_news.php?id=1987: "Το σχέδιο έχει αμφισβητηθεί τους τελευταίους μήνες επειδή άλλαξε τον μηχανισμό οικονομικής αποζημίωσης για να περιλάβει και τη δυνητική χρήση της αγοράς ρύπων καθώς και τον αμφιλεγόμενο μηχανισμό ελαφρυντικών του UNFCCC REDD (Μείωση Εκπομπών Ρύπων από την Αποδάσωση και την Υποβάθμιση των Δασών)".
– "Saving the Yasuni Rainforest from oil exploitation through oil compensation", UNESCO, Biosphere World Network, Νοέμβριος 2007, http://www.unesco.org/mab/doc/newsletter/E_n6.pdf

που εμπορευματοποιεί πολιτισμούς και ανθρώπους, όσο πιο απειλούμενος ένας λαός, όσο πιο χαμηλοί οι δείκτες γεννητικότητας, τόσο πιο υψηλή αξία αποκτούν οι πολιτισμικές πιστώσεις στο σχέδιο REDD.

Η ιδιωτικοποίηση της ζωής συναντά την ιδιωτικοποίηση του ουρανού

Στο σχέδιο Gourmet REDD συγκλίνουν η ιδιωτικοποίηση της ζωής με την ιδιωτικοποίηση του ουρανού (με το που αποδίδονται δικαιώματα ιδιοκτησίας στην ικανότητα της Γης να διατηρεί ισορροπημένη την ατμόσφαιρα). Αυτό δεν είναι καινούργιο. Η UNFCCC έχει ήδη παρεισφρύσει σε αυτό το πεδίο και επιτρέπει σε γενετικά τροποποιημένα δέντρα να παραγάγουν πιστώσεις διοξειδίου του άνθρακα. Δεδομένης της σύγκλισης των ιδιωτικοποιήσεων και της ολοκληρωμένης, "κάθετης" εμπορευματοποίησης, αξίζει να κάνουμε μια ανασκόπηση σε όσα μας δίδαξε η αντίσταση στις πατέντες έμβιων όντων και να δούμε πώς μας βοηθούν να κατανοήσουμε την αναδυόμενη αγορά της ταυτόχρονης εμπορευματοποίησης της ζωής και του ουρανού.[23]

Η εμπειρία από την ιδιωτικοποίηση της ζωής (των έμβιων όντων) μας δείχνει τι μπορεί να συμβεί με το Gourmet REDD και τις βιο-πολιτισμικές πιστώσεις του διοξειδίου. Πολυάριθμα όργανα και σώματα, συμπεριλαμβανομένου του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου μέσω του TRIPS (της Συμφωνίας για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας στον τομέα του εμπορίου), του WIPO (Παγκόσμιος Οργανισμός Πνευματικής Ιδιοκτησίας) και της Σύμβασης για τη Βιοποικιλότητα, καθώς και εθνικοί και διμερείς κανονισμοί και συμφωνίες, όπως οι Συμφωνίες Ελεύθερου Εμπορίου μεταξύ των ΗΠΑ ή της ΕΕ και τις χώρες της λατινικής Αμερικής και της Καραϊβικής, συγκροτούν, ή βρίσκονται στη διαδικασία να συγκροτήσουν, το πλαίσιο της πατεντοποίησης έμβιων όντων.

Η ιδιωτικοποίηση των έμβιων όντων, της ζωής δηλαδή, απαιτεί συμμόρφωση με τις απαιτήσεις, τις δομές και τις διαδικασίες των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και της νομοθεσίας για τις πατέντες. Αυτό συμπεριλαμβάνει "προηγού–μενο καταχώρισης" – δηλαδή την υποχρέωση να παρασχεθούν αποδείξεις ότι αυτό που πατεντοποιείται έχει ταξινομηθεί κι έχει ενταχθεί στη σωστή λίστα και η ιδιοκτησία του έχει καταγραφεί κανονικά. Για να γίνει αυτό, πρέπει να ενταχθεί η παραδοσιακή γνώση, τα φυτά, ο πολιτισμός και τα μέλη του σε βάσεις δεδομένων και ευρετήρια. Αν κάποια γνώση είναι ιερή, μην ανησυχείτε, μπορεί άνετα να μαρκαριστεί ο φάκελός της με κόκκινο κυκλάκι, ώστε όλοι να ξέρουν να μην τον ανοίξουν και τον αντιγράψουν παράνομα.[24] Επίσης, χρειάζεται πιστοποιητικό προέλευσης, που

---

23. Π.χ: – Indigenous Peoples Council on Biocolonialism, http://www.ipcb.org/
– ETC Group http://etcgroup.org/

24. – "Portal of Online Databases and Registries of Traditional Knowledge and Genetic Resources", World Intellectual Property Organization, http://www.wipo.int/tk/en/databases/tkportal/

να αποδεικνύει από πού ήρθε η γνώση. Επειδή όλοι και όλα οφείλουν να έχουν τέτοιο πιστοποιητικό, κάθε έμβιο ον και κάθε πολιτισμικό δημιούργημα αποκτούν γραμμωτό κώδικο (barcode), εξού και η ίδρυση της Κοινοπραξίας για τον Γραμμωτό Κώδικα της Ζωής (Consortium for the Barcode of Life - CBOL).[25]

Άλλα ζητήματα που εκκρεμούν στις πατέντες έμβιων όντων είναι το πώς θα προωθείται η πνευματική ιδιοκτησία διεθνώς και τι είδους κεντρικός μηχανισμός απαιτείται για να ρυθμίζει, να αστυνομεύει και να επιβάλλει την κυκλοφορία και την κλοπή των εμπορευμάτων αυτών. Μένει να δούμε λοιπόν πώς το Gourmet REDD θα αξιοποιήσει αυτό το προηγούμενο, και προς τα πού θα κατευθύνει τον εγγενή του παραλογισμό.

Εντωμεταξύ, το μνημειώδες πολιτικό, οικονομικό και νομικό πλαίσιο για την παγκόσμια επιβολή του REDD (δηλαδή για την απαλλοτρίωση των δασών των ιθαγενών λαών από τις εταιρείες) κόβεται, ράβεται και φορτώνεται στις πλάτες των ιθαγενών κοινοτήτων.[26] Η Παγκόσμια Τράπεζα, το UNFCC, το πρόγραμμα UN-REDD και η Ενδιάμεση Συνεργασία REDD+ προχωράνε ορμητικά με προγράμματα REDD+ και τις λεγόμενες πρωτοβουλίες ετοιμότητας REDD+ χωρίς καμία νομική δέσμευση να προστατεύσουν τα δικαιώματα γης των ιθαγενών λαών. Ούτε καμιά τέτοια δέσμευση μπορεί να προστεθεί την τελευταία στιγμή για να αποφευχθεί παρά τρίχα η αρπαγή της γης από το REDD, αφού, όπως απέδειξαν περίτρανα οι διαπραγματεύσεις κεκλεισμένων των θυρών για τις ασφαλιστικές δικλείδες του REDD στην Κοπεγχάγη, δεν υπάρχει καμία πολιτική βούληση για κάτι τέτοιο.

Ορισμένοι ιθαγενείς λαοί που συμμετέχουν στις απάτες της αγοράς των ρύπων επιδιώκοντας ανεπιτυχώς δίκαιη μοιρασιά των ωφελειών μπορεί και να πούνε: "Τουλάχιστον θα βγάλουμε κάτι κι εμείς απ' αυτό" ή "Απ' τ' ολότελα…" Γιατί η "δίκαιη μοιρασιά των ωφελειών" στο REDD είναι μπαλαμούτι.

- "Update on Technical Standards and issues concerning recorded or registered traditional knowledge", WIPO, Ιούνιος 2005: "Καταρτίζοντας την τράπεζα δεδομένων, οι φυλές έκαναν διάκριση μεταξύ "Γνώσης τύπου Α" , την οποία επιθυμούσαν να διατηρήσουν αποκλειστικά για τα μέλη των κοινοτήτων και τη "Γνώση τύπου Β", την οποία οι φυλές επιθυμούσαν να δημοσιοποιήσουν. Τα προνόμια της πρόσβασης είναι περίπλοκα και είναι ακόμη υπό εξέλιξιν σε συζητήσεις ανάμεσα στις Φυλές."
  http://www.wipo.int/edocs/mdocs/tk/en/wipo_grtkf_ic_8/wipo_grtkf_ic_8_7.pdf
- "Database of Indigenous Knowledge and Practices", Παγκόσμια Τράπεζα, http://www.worldbank.org/afr/ik/datab.htm

25. The Consortium for the Barcode of Life (CBOL) is an international initiative devoted to developing DNA barcoding as a global standard for the identification of biological species: www.barcodeoflife.org
26. "Eight Upper Mazaruni toshaos reject conference pact- say were not consulted", Stabroek News, Νοέμβριος 2010, www.stabroeknews.com/2010/news/stories/11/03/eight-upper-mazaruni-toshaos-rejectconference-pact/: "Πολλοί Τοσάος από τον άνω Μαζαρούνι έχουν πει ότι η απόφαση για την Αναπτυξιακή Στρατηγική Χαμηλών Εκπομπών Άνθρακα (Low Carbon Development Strategy – LCDS) που έλαβε το πρόσφατο Εθνικό Συνέδριο Τοσάο, γράφτηκε χωρίς να έχουν γνώση οι ίδιοι και ότι διαφωνούν με το περιεχόμενό της."

Ακόμη και τα πρότυπα πιλοτικά προγράμμα του REDD όπως το σχέδιο Juma στη Βραζιλία λιγότερα "οφέλη" δημιουργούν από την παραγωγή για την επιβίωση που παρείχε το δάσος στους ιθαγενείς λαούς πριν το REDD απαγορεύσει την πρόσβαση και την οικογενειακή αγροτική δραστηριότητα στο δάσος.[27] Και μάλιστα, όπως ακριβώς είχαν προβλέψει επίσημα έγγραφα των Ηνωμένων Εθνών, το REDD ήδη έχει μειώσει την κατανάλωση θερμίδων των κοινοτήτων του δάσος και προκαλεί υποσιτισμό και πείνα.[28] Επιπλέον, μακροπρόθεσμα, αν οι ιθαγενείς λαοί λάβουν μέρος στην αγορά των ρύπων, κινδυνεύουν να γίνουν συνεργοί στην καταστροφή του οικοσυστήματων από το οποίο εξαρτώνται για να επιβιώσουν.[29]

Ανακεφαλαιώνοντας, η εντεινόμενη επίθεση του REDD ενάντια στους ιθαγενείς λαούς, τα δικαιώματά τους και τα δάση μπορεί να αποβεί γενοκτονική. Μπορεί να αποδειχτεί η μεγαλύτερη αρπαγή γης στην ιστορία. Εντωμεταξύ, οι καουμπόηδες του διοξειδίου του άνθρακα οργιάζουν, καλπάζοντας ανά τον κόσμο πειθαναγκάζοντας τους ιθαγενείς λαούς να προσυπογράψουν απάτες δισεκατομμυρίων με την αποποίηση των δικαιωμάτων τους στη χρήση των δασών. Με την έλευση του Gourmet REDD, οι ιθαγενείς λαοί και οι κοινότητες που ζουν στα δάση κινδυνεύουν να εξαπατηθούν και να δεσμευθούν σε συμβόλαια που εμπορευματοποιούν τον τρόπο ζωής τους, τον πολιτισμό, τα παιδιά τους και καθετί ιερό και όσιο.

---

27. "On the Trail of the climate's hottest commodity", The Carbon Hunters, PBS Carbon Watch, May 2010, http://www.pbs.org/frontlineworld/stories/carbonwatch/2010/05/the-carbon-hunters.html: Βλέπε μαρτυρίες ιθαγενών γυναικών που λένε ότι οι πληρωμές του REDD δεν επαρκούν για να ταΐσουν τις οικογένειές τους.

28. "Making REDD work for the poor", A Poverty Environmental Partnership Policy brief, Σεπτέμβριος 2008, http://www.odi.org.uk/resources/details.asp?id=2581&title=making-redd-work-poor: Σύμφωνα με την αναφορά αυτή, ένα REDD μπορεί να "αλλοιώσει μια τοπική οικονομία", ειδικά σε σχέση με τη διατροφή και τα καύσιμα, καθώς και να προκαλέσει πείνα, αφού οι οικονομικές αποδόσεις του REDD είναι χαμηλότερες από το όριο επιβίωσης.
Βλ. και "No REDD! No REDDplus", εγχειρίδιο IEN, σ. 6 http://www.ienearth.org/REDD/redd.pdf

29. "A Strange Kind of Suicide", IEN "No REDD", σ. 7 http://www.ienearth.org/REDD/redd.pdf

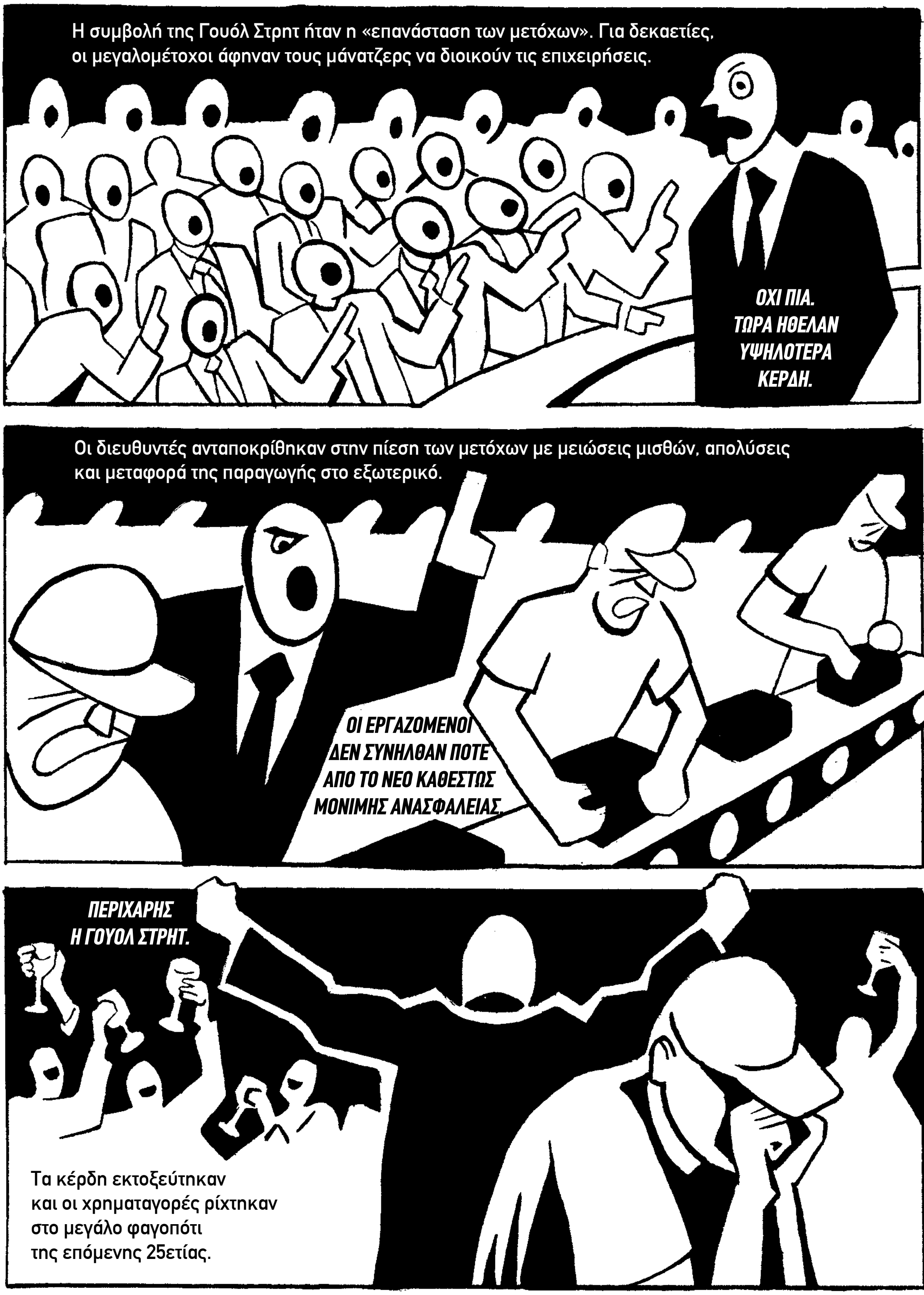
ΠΩΣ ΚΑΤΑΝΤΗΣΑΝ ΟΙ ΗΠΑ ΕΘΝΟΣ ΟΦΕΙΛΕΤΩΝ; ΓΙΑ ΝΑ ΚΑΤΑΛΑΒΟΥΜΕ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΗΜΕΡΑ, ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΑΝΑΤΡΕΞΟΥΜΕ ΣΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ '70 – ΣΤΙΣ ΡΙΖΕΣ ΤΗΣ **ΜΕΓΑΛΗΣ ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗΣ...**

Το 1979 ο Ντέιβιντ Ροκφέλερ έπεισε τον Τζίμυ Κάρτερ να ορίσει τον Πωλ Βόλκερ επικεφαλής της Ομοσπονδιακής Τράπεζας.
Οι σύμβουλοί του βέβαια τον προειδοποίησαν ότι αν το κάνει, μπορεί να μην επανεκλεγεί. Ο Κάρτερ το έκανε παρόλ' αυτά.
Με το που πήρε τη θέση ο Βόλκερ δήλωσε:
ΤΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΖΩΗΣ ΤΩΝ ΑΜΕΡΙΚΑΝΩΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΠΕΣΕΙ ΑΜΕΣΩΣ!
Ο Βόλκερ αύξησε τα επιτόκια δανεισμού γύρω στο 20%.
Αποτέλεσμα:
Ακρίβυναν αμέσως τα δάνεια σπιτιού και αυτοκινήτου
δηλαδή των κύριων μοχλών επιχειρηματικής ανάπτυξης στις ΗΠΑ.
Ακρίβυναν αμέσως και τα επιχειρηματικά δάνεια και μειώθηκαν οι επενδύσεις των επιχειρήσεων.

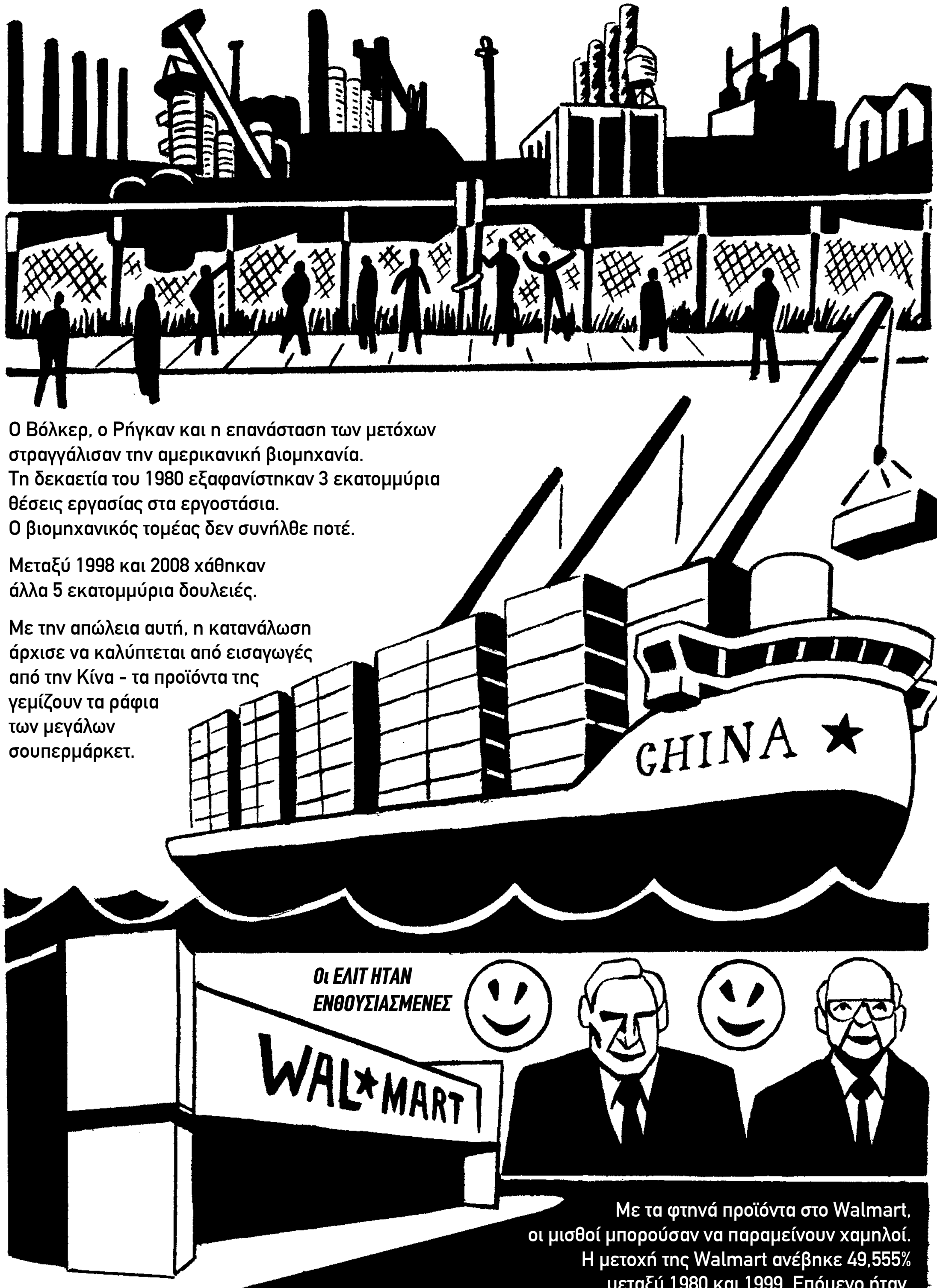

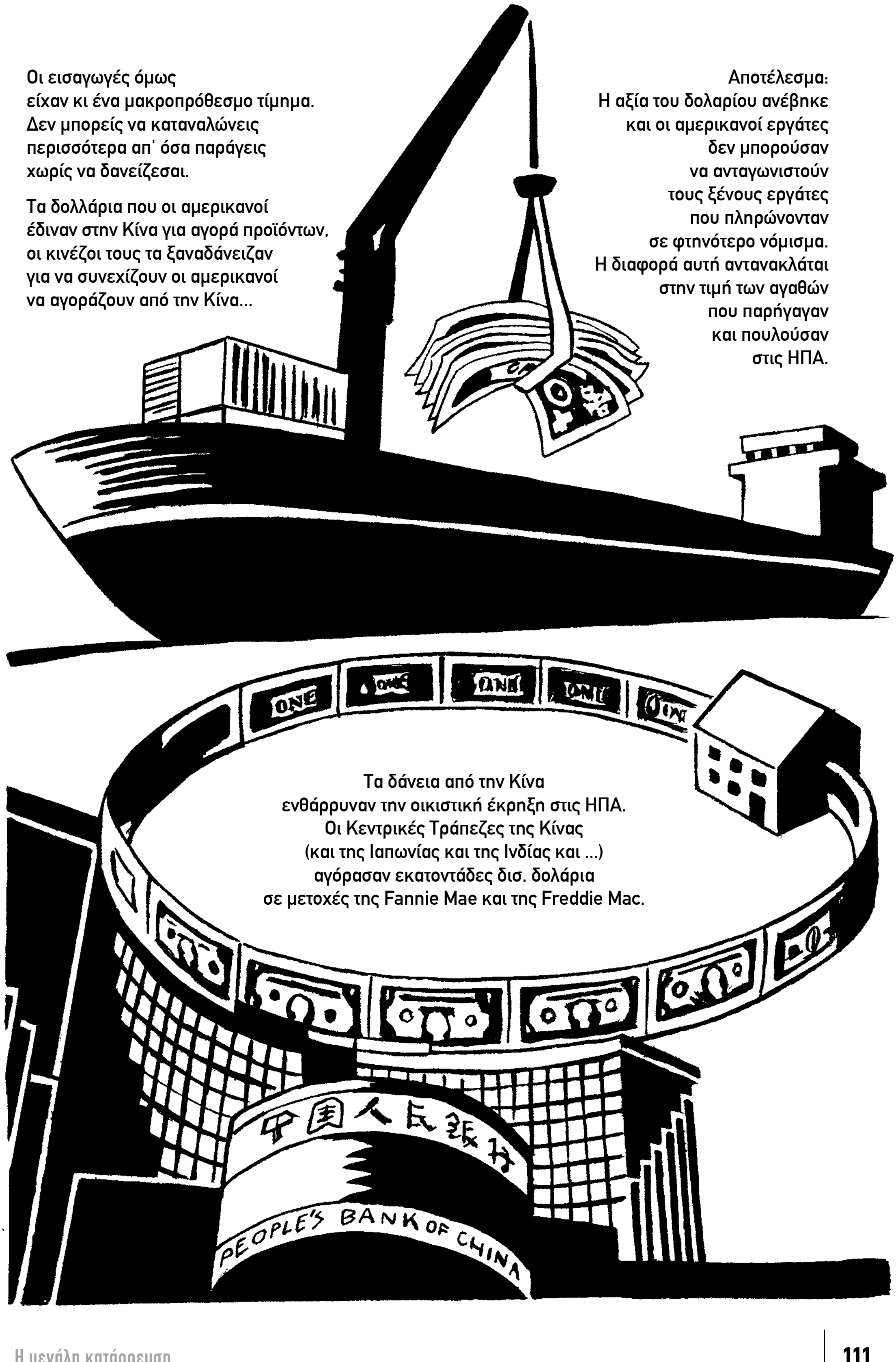
Ο Βόλκερ προκάλεσε σκόπιμα τη μεγαλύτερη ύφεση από τη δεκαετία του 1930. Ένα χρόνο μετά, ο Κάρτερ έχασε την προεδρία. Από θυμό για τα χάλια της οικονομίας, οι αμερικάνοι ...
...ψήφισαν τον Ρόναλντ Ρήγκαν.
Ο ΡΗΓΚΑΝ ΕΣΠΕΥΣΕ ΝΑ ΣΥΝΔΡΑΜΕΙ ΤΟΝ ΒΟΛΚΕΡ ΜΕΙΩΝΟΝΤΑΣ ΤΟΥΣ ΦΟΡΟΥΣ ΤΩΝ ΠΛΟΥΣΙΩΝ
και
ΠΕΡΙΚΟΠΤΩΝΤΑΣ
ΤΗΝ ΠΡΟΝΟΙΑ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΦΤΩΧΟΥΣ.
Τον Αύγουστο του 1981, ο Ρήγκαν απέλυσε τους ελεγκτές εναέριας κυκλοφορίας (ενώ το συνδικάτο τους τον είχε υποστηρίξει προεκλογικά). Έδωσε το πράσινο φως για επίθεση στα συνδικάτα. Ήταν η αρχή του ΤΑΞΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΝΩ.
patco

Η συμβολή της Γουόλ Στρητ ήταν η «επανάσταση των μετόχων». Για δεκαετίες, οι μεγαλομέτοχοι άφηναν τους μάνατζερς να διοικούν τις επιχειρήσεις.
ΟΧΙ ΠΙΑ. ΤΩΡΑ ΗΘΕΛΑΝ ΥΨΗΛΟΤΕΡΑ ΚΕΡΔΗ.
Οι διευθυντές ανταποκρίθηκαν στην πίεση των μετόχων με μειώσεις μισθών, απολύσεις και μεταφορά της παραγωγής στο εξωτερικό.
ΟΙ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ ΔΕΝ ΣΥΝΗΛΘΑΝ ΠΟΤΕ ΑΠΟ ΤΟ ΝΕΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΜΟΝΙΜΗΣ ΑΝΑΣΦΑΛΕΙΑΣ.
ΠΕΡΙΧΑΡΗΣ Η ΓΟΥΟΛ ΣΤΡΗΤ.
Τα κέρδη εκτοξεύτηκαν και οι χρηματαγορές ρίχτηκαν στο μεγάλο φαγοπότι της επόμενης 25ετίας.

ΒΕΒΑΙΑ Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΑΥΤΗ ΕΙΧΕ ΚΑΠΟΙΑ ΤΡΩΤΑ:
Μια οικονομία που εξαρτάται από την κατανάλωση κι ένα πολιτικό σύστημα που για τη σταθερότητά του θέλει το εκλογικό του σώμα χορτάτο από υλικά αγαθά, ΠΩΣ ΝΑ ΕΠΙΒΙΩΣΟΥΝ, ΟΤΑΝ ΔΕΧΕΤΑΙ ΤΕΤΟΙΑ ΕΠΙΘΕΣΗ Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΤΗΣ ΠΛΕΙΟΨΗΦΙΑΣ;;;;

Η ΑΠΑΝΤΗΣΗ: ΔΟΥΛΕΨΤΕ ΠΙΟ ΣΚΛΗΡΑ, ΔΑΝΕΙΣΤΕΙΤΕ ΠΙΟ ΠΟΛΛΑ!
Από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 μέχρι τις αρχές του 2000, αυξήθηκαν οι εργαζόμενοι, αλλά οι μισθοί έμειναν στάσιμοι ή έπεσαν. Εντωμεταξύ, η κατανάλωση, από 62% της οικονομίας των ΗΠΑ, ανέβηκε στο 71% το 2008.
Αυτό θα ήταν αδύνατον, χωρίς τη μαγική ΠΙΣΤΩΣΗ.

Ο Βόλκερ, ο Ρήγκαν και η επανάσταση των μετόχων στραγγάλισαν την αμερικανική βιομηχανία.
Τη δεκαετία του 1980 εξαφανίστηκαν 3 εκατομμύρια θέσεις εργασίας στα εργοστάσια.
Ο βιομηχανικός τομέας δεν συνήλθε ποτέ.
Μεταξύ 1998 και 2008 χάθηκαν άλλα 5 εκατομμύρια δουλειές.
Με την απώλεια αυτή, η κατανάλωση άρχισε να καλύπτεται από εισαγωγές από την Κίνα - τα προϊόντα της γεμίζουν τα ράφια των μεγάλων σουπερμάρκετ.
CHINA
Οι ΕΛΙΤ ΗΤΑΝ ΕΝΘΟΥΣΙΑΣΜΕΝΕΣ
WAL★MART
Με τα φτηνά προϊόντα στο Walmart, οι μισθοί μπορούσαν να παραμείνουν χαμηλοί. Η μετοχή της Walmart ανέβηκε 49,555% μεταξύ 1980 και 1999. Επόμενο ήταν.

Οι εισαγωγές όμως
είχαν κι ένα μακροπρόθεσμο τίμημα.
Δεν μπορείς να καταναλώνεις
περισσότερα απ' όσα παράγεις
χωρίς να δανείζεσαι.

Τα δολλάρια που οι αμερικανοί
έδιναν στην Κίνα για αγορά προϊόντων,
οι κινέζοι τους τα ξαναδάνειζαν
για να συνεχίζουν οι αμερικανοί
να αγοράζουν από την Κίνα...

Αποτέλεσμα:
Η αξία του δολαρίου ανέβηκε
και οι αμερικανοί εργάτες
δεν μπορούσαν
να ανταγωνιστούν
τους ξένους εργάτες
που πληρώνονταν
σε φτηνότερο νόμισμα.
Η διαφορά αυτή αντανακλάται
στην τιμή των αγαθών
που παρήγαγαν
και πουλούσαν
στις ΗΠΑ.

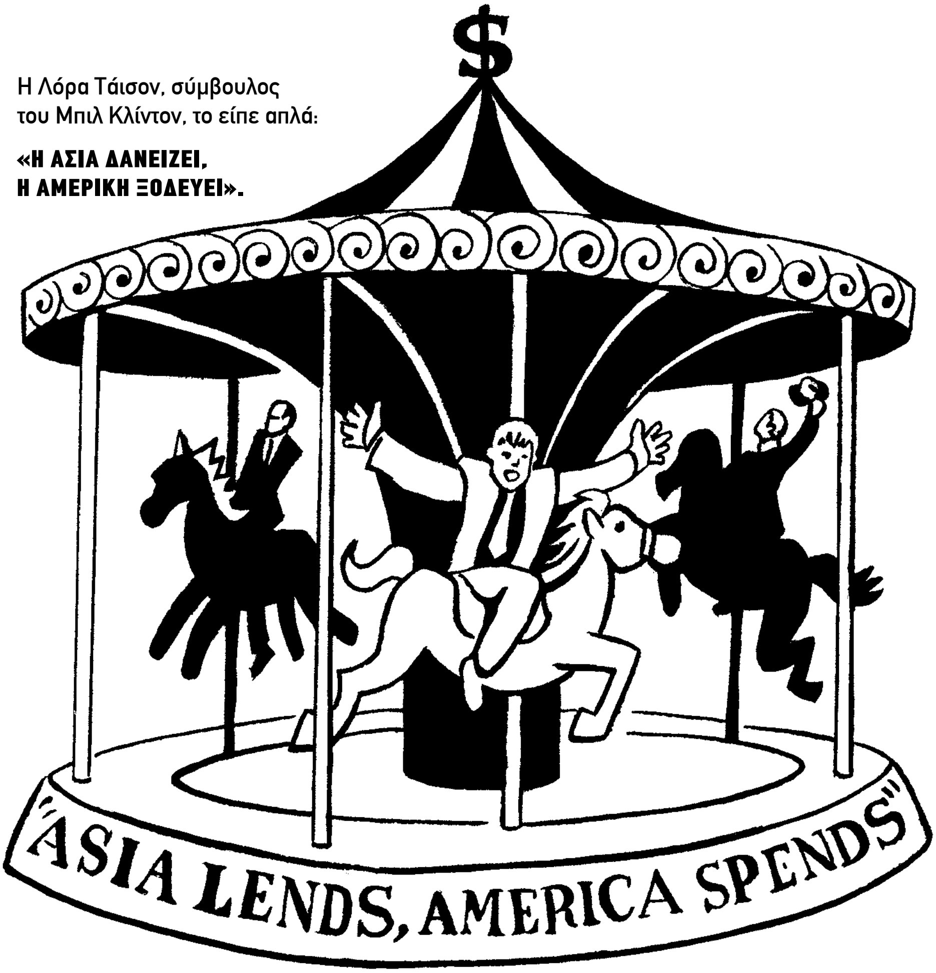
ONE

Τα δάνεια από την Κίνα
ενθάρρυναν την οικιστική έκρηξη στις ΗΠΑ.
Οι Κεντρικές Τράπεζες της Κίνας
(και της Ιαπωνίας και της Ινδίας και ...)
αγόρασαν εκατοντάδες δισ. δολάρια
σε μετοχές της Fannie Mae και της Freddie Mac.

中国人民銀行
PEOPLE'S BANK OF CHINA

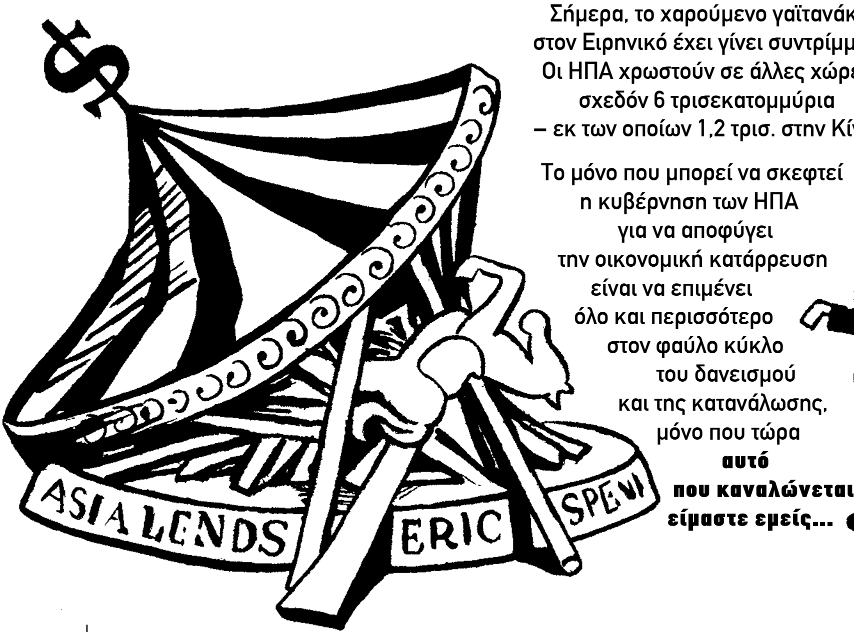
Η Λόρα Τάισον, σύμβουλος
του Μπιλ Κλίντον, το είπε απλά:

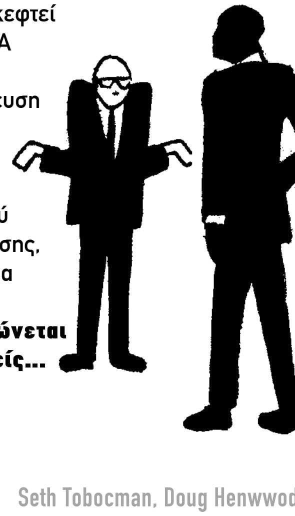
**«Η ΑΣΙΑ ΔΑΝΕΙΖΕΙ,
Η ΑΜΕΡΙΚΗ ΞΟΔΕΥΕΙ».**

Σήμερα, το χαρούμενο γαϊτανάκι
στον Ειρηνικό έχει γίνει συντρίμμια.
Οι ΗΠΑ χρωστούν σε άλλες χώρες
σχεδόν 6 τρισεκατομμύρια
– εκ των οποίων 1,2 τρισ. στην Κίνα.

Το μόνο που μπορεί να σκεφτεί
η κυβέρνηση των ΗΠΑ
για να αποφύγει
την οικονομική κατάρρευση
είναι να επιμένει
όλο και περισσότερο
στον φαύλο κύκλο
του δανεισμού
και της κατανάλωσης,
μόνο που τώρα
**αυτό
που καναλώνεται
είμαστε εμείς...**

Κυκλοφορούν από τις Εκδόσεις των Ξένων

Silvia Federici
Ο Κάλιμπαν και η Μάγισσα

Gruppe Krisis, Norbert Trenkle, Anselm Jappe
Κείμενα για την εργασία και την κρίση

Εξεγερμένος υποδιοικητής Μάρκος
Ιστορίες για τους ανθρώπους του καλαμποκιού

Ομάδα Retort
(Iain Boal, T.J.Clark, Joseph Matthews, Michael Watts)
Καταπονημένες Δυνάμεις
Κεφάλαιο και θέαμα στη νέα εποχή του πολέμου

Anselm Jappe
Το τέλος της τέχνης
στον Αντόρνο και τον Ντεμπόρ

Andrea Doria
Η εξαιρετική περίπτωση
μιας συνηθισμένης ιστορίας

Critical Art Ensemble
Η μηχανή της σάρκας

http://www.disobey.net/hotel/
E-mail: hotel@disobey.net